

**T.C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

**TAKİYETTİN MENGÜŞOĞLU'DA İNSANI VE
EYLEMLERİNİ ANLAMA SORUNU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FERAY ŞAHAN

091108101

**Danışman Öğretim Üyesi:
Prof. Dr. Betül Çotuksöken**

İstanbul, Mart 2012

**T.C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

**TAKİYETTİN MENGÜŞOĞLU'DA İNSANI VE
EYLEMLERİNİ ANLAMA SORUNU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FERAY ŞAHAN

091108101

**Danışman Öğretim Üyesi:
Prof. Dr. Betül Çotuksöken**

İstanbul, Mart 2012

TEZ ONAY SAYFASI

TARİH: .././.....

T.C. MALTEPE ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

..... ait

.....

.....

adlı çalışma, jürimiz tarafından

Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LISANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(İmza)

Başkan

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

(İmza)

Üye.....

Akademik Unvanı, Adı Soyadı (Danışman)

(İmza)

Üye.....

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

ÖNSÖZ

Bu çalışma öncesinde ve sürecinde bilgisini, fikirlerini paylaşan hocam Prof. Dr. Betül Çotuksöken'e teşekkürlerimi ve sonsuz şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca ilgisini ve desteğini her zaman yanımda hissettiğim canım annem Nuray Şenol'a ve sevgili eşim Murat Şahan'a içtenlikle teşekkür ederim.

Mart 2012

Feray Şahan

ÖZET

Takiyettin Mengüšođlu felsefi antropoloji çalışmalarında, insanı ve eylemlerini anlamının etik değerlerle mümkün olabileceğini dile getirir. Çünkü ona göre benimsenen değerler, insan eylemlerinin niyetini ve oluř biçimini belirler.

İnsanlar yaşarken eyler, eylerken yaşarlar. İnsan, hayatının her alanında gerçekleştirdiklerini eyleme borçludur. Ancak eylemler öyle gelişi güzel değil, bir amaç doğrultusunda gerçekleştirilirler. Bu amaç değerler belirler.

İnsanı anlamak için onun eylemlerine, eylemlerini anlamak için eylemlerin taşıdığı değerlere dikkat etmek gerekir. Takiyettin Mengüšođlu'nun belirlediği gibi, değerler yüksek, araç ve davranış değerleri olmak üzere üç ana bölümde incelenebilir. Yüksek değerler, nesnellik; araç değerler öznellik ve görecelilik fenomenine dayanır. Davranış değerleri zamana, mekna ve insan topluluklarına göre değişen, kalıplaşmış düşünüş ve davranışları besleyen değerlerdir.

Her bir değer türü, kullanım sıklığı insandan insana değişmekle birlikte hayatın tam da içindedirler. İnsanın hayatı algılayışı, düşünüşü, seçimleri, söylemleri ve davranışları değerlerle anlama kavuşur. Değerler olmasaydı, insan kendi varlığından bile habersiz olurdu. Ayrıca fenomenleri değerlendirmeden, değerleri olmadan birbirine ihtiyacı olan bu kadar insanı neyin bir arada tutacağı bilinmez.

İnsan eylemleri srekliplik gösterir ve birbirlerini belirlerler. Nesiller boyu devam eden bu durum çoğu kez rastlantılardan uzaktır. Çünkü her Şey rastlantılara bırakılmış olsaydı, hiç kuşku yok ki insan başarıları gerçekleşemezdi. İnsanın ontik bütünlüğünde bulunan bu başarılar, aynı zamanda insanın varlık koşullarıdır ve hepsi değerlerle bağlantılıdır. Bu durumda insanı ve eylemlerini anlama bağlamı olarak değerler üzerinde durmak büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Felsefi antropoloji, etik, eylem, anlam, değer.

ABSTRACT

Takiyettin Mengüsoğlu mentions in his philosophical anthropology studies that understanding the human and his acts could be possible with ethic values. Because according to him, adopted values determine the intend and occurrence form of human acts.

People act when they live and they live when they act. Human, in every aspects of his life, owes to the action which he has achieved. However the actions are not randomly realized but they are done for a goal which determined by the values.

In order to understand the human, it is required to pay attention to his acts, in order to understand his acts; it is required to pay attention to values beared by acts. As determined by Takiyettin Mengüsoğlu, values can be examined in three main parts as: high values, means values and behavior values. High values are based on objectivity; means values are based on subjectivity and relativity phenomenon. Behaviour values are values varying according to time, place and communities and supporting cliched thought and behaviors.

Each value type is exactly in the heart of life although frequency of usage varies from human to human. Perception of life, thought, choices, utterances and behaviors of people find a meaning with values. If values did not exist, even the human will be unaware of his own existance. Also, without evaluating the phenomena, it is not known what will keep together the people who lacks the values and who needs each other.

Acts of human are continuous and determine each other. This case lasting for generations is mostly far from random. If everything had been left to coincidences, undoubtedly achievements of humans would not have been realized. These achievements included in ontic integrity of human are also existance conditions of human and all of them are related with values. In this case focusing on values, as the context of understanding human and human actions, is of great importance.

Key Words: Philosophical anthropology, ethic, act, meaning, value.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: TAKİYETTİN MENGÜŞOĞLU’NUN GENEL OLARAK FELSEFİ SÖYLEMİ.....	4
1.1. Takiyettin Mengüşoğlu’ya Göre Felsefe Nedir?.....	4
1.2. Etik nedir?.....	6

2. BÖLÜM: TAKİYETTİN MENGÜŞOĞLU’NUN FELSEFİ ANTROPOLOJİSİNİN TEMELLERİ.....	14
2.1. Felsefi Antropoloji Nedir?.....	14
2.2. Felsefi Antropolojinin Sorun Alanı.....	16
2.3. Takiyettin Mengüşoğlu’nun Antropoloji Teorilerine İlişkin Eleştirileri.....	18
2.4. Felsefi Antropolojinin Ontolojik Olarak Temellendirilmesi.....	22
3. BÖLÜM: TAKİYETTİN MENGÜŞOĞLU’YA GÖRE İNSAN.....	27
3.1. İnsan Anlayışı.....	27
3.2. İnsanın Varlık Yapısında Görülen Temel Özellikler.....	29
3.2.1. İnsanın Varlık Yapısı.....	29
3.2.2. İnsanın Nitelikleri.....	31
3.2.2.1. Bilen Bir Varlık Olarak İnsan.....	31
3.2.2.2. Eyleyen, Yapıp-Eden Bir Varlık Olarak İnsan.....	34
3.2.2.3. Değerleri Duyan Bir Varlık Olarak İnsan.....	35
3.2.2.4. Tavrı Takıman Bir Varlık Olarak İnsan.....	37
3.2.2.5. Önceden Gören, Önceden Belirleyen Bir Varlık Olarak İnsan.....	37
3.2.2.6. İsteyen Bir Varlık Olarak İnsan.....	38
3.2.2.7. Özgür Bir Varlık Olarak İnsan.....	38
3.2.2.8. Tarihsel Bir Varlık Olarak İnsan.....	39
3.2.2.9. İdeleştiren Bir Varlık Olarak İnsan.....	41

3.2.2.10. Kendini Bir Şeye Veren Bir Varlık Olarak İnsan....	43
3.2.2.11. Çalışan Bir Varlık Olarak İnsan.....	46
3.2.2.12. Eğiten ve Eğitilebilen Bir Varlık Olarak İnsan.....	47
3.2.2.13. Devlet Kuran Bir Varlık Olarak İnsan.....	50
3.2.2.14. İnanan Bir Varlık Olarak İnsan.....	52
3.2.2.15. Sanatın Yaratıcısı Olarak İnsan.....	53
3.2.2.16. Konuşan Bir Varlık Olarak İnsan.....	53
3.2.2.17. Biyo-Psişik Bir Varlık Olarak İnsan.....	54

4. BÖLÜM: TAKİYETTİN MENGÜŞOĞLU'DA TEMEL BİR ÇİFT BELİRLEME OLARAK İNSANIN BÜTÜNLÜĞÜ ve DÜNYANIN ONA AÇIKLIĞI.....55

4.1. İnsanın Bütünlüğü.....	55
4.2. Dünyanın İnsana Açıklığı.....	57
4.3. İnsanın Bütünlüğü ve Dünyanın Ona Açıklığında Etkili Olan Fenomenleri.....	60
4.3.1. İnsan; Toplumsal, Tarihsel Bir Varlıktır.....	60
4.3.2. İnsan, Olanaklar Varlığıdır.....	65
4.3.3. İnsan, Düşünüşünde Refleksiyonlu Bir Varlıktır.....	65
4.3.4. İnsan, Disharmonik (Uyumsuz/İki Kutuplu/Bipolar) ve Gerilimli Bir Varlıktır.....	67
4.3.5. İnsan, Plastisitesi Olan Bir Varlıktır.....	69

4.3.6. İnsan, Edilgin ve Etkin Olarak Form Kazanabilen Bir Varlıktır.....	70
4.3.7. İnsan, Deneyim ile Olgunlaşan Bir Varlıktır.....	71
4.3.8. İnsan, Öznel ve Nesnel Kararlar Alabilen Bir Varlıktır....	74
4.3.9. İnsan, Önceden Görebilen ve Yönetebilen Bir Varlıktır....	78
4.3.10. İnsan, Kendini Saklayabilen Bir Varlıktır.....	79
5. BÖLÜM: EYLEMLERİN ARDINDAKİ DEĞERLER.....	82
5.1. Eylemlerin Gruplandırılması.....	82
5.2. Değer Nedir?.....	83
5.2.1. Yüksek Değerler.....	85
5.2.2. Araç Değerler.....	87
5.2.3. Davranış Değerleri.....	90
5.3. Değişmez Değerler Değişen Davranışlar.....	91
SONUÇ.....	93
KAYNAKLAR.....	98
ÖZGEÇMİŞ.....	100

GİRİŞ

Bu tez çalışmasının konusu ‘Takiyettin Mengüšođlu’da İnsanı ve Eylemlerini Anlama Sorunu’dur.

“Her felsefi söylemin varolana ilişkin kendine özgü bir bakışı onu besleyen kaynak - kaynaklar- da vardır. Filozofun felsefesine neliğini veren işte bir bakıma beslendiği bu kaynak ya da kaynaklardır □ (Çotuksöken 1991, s. 178).

Bu bakımdan Mengüšođlu’ya yöneldiđimizde onun, felsefesini çağdaş bilimle beslediđini görürüz.

Varolana göre, daha klasik bir deyişle ‘şeye göre’ düşünen Takiyettin Mengüšođlu, felsefi söylemini büyük ölçüde doğa bilimleriyle besler. Mengüšođlu, felsefi söylemin tümüyle, başka deyişle philosophia perennis ile hesaplaşarak ortaya koyduğu görüşleriyle hep (kendisi) olmaya çalışır. Her felsefi görüşün arkaplanında onu taşıyıcı bir temel olarak insana ilişkin kavrayışı gören Mengüšođlu, özellikle çağdaş biyolojinin ulaştığı başarılar göz ardı edilerek, felsefe, özellikle de insan felsefesi yapılamayacağı kanısını taşır. Hiç kuşkusuz, bilimlerin elde ettiği sonuçları değerlendirmesi olanağını ona açan, doğrudan varolanlardan, şeyin kendisinden, fenomenlerden yola çıkmasıdır (Çotuksöken 1991, s. 178-179).

MengüŖođlu'ya göre, "(...) varolan Ŗeyler, fenomenler ne yadsınabilir, ne de görmezlikten gelinebilir. İŖte antropolojinin ontolojik temellere dayanmasının üstünlüğü, onun kavramlardan değil, insanın varlık alanlarından, öğelerinden hareket etmesidir □ (MengüŖođlu 1988, s. 60).

MengüŖođlu, insanı ve eylemlerini anlamak için somut insan fenomenlerinden yola çıkmanın doğru bir yaklaŖım olacağını belirtir. Çünkü ancak bilinenler üzerinden ilerleyen bir bakıŖ açısı ile insan ve eylemlerini anlamak kolaylaŖır. Böylece tek yanlılığa dŖmeden, insanın bütünlüğünü ve dünyanın insana açıklığını kavramak mümkün olur. Takiyettin MengüŖođlu'nun insanla ilgili bu iki temel belirlemesi, felsefi antropoloji ve etik alanına büyük katkı yapmıŖtır.

İnsanın somut bütünlüğü, insan eylemleriyle; insan eylemleri de değerlerle anlaŖılır. MengüŖođlu'nun belirlediği yüksek, araç ve davranıŖ değerleri, insan eylemlerini anlamak ve onları değerlendirmek için, biri ötekinin yerine geçemeyecek kadar sorunsuz yapılmıŖ tespitlerdir. Günlük hayatta insanlar bu ayrımları bilmeseler dahi eylemleriyle bunların farklarını hissedebilirler. Ayrıca değerlerin gerçek anlamları, herhangi bir zaman ve coğrafyada deđiŖiklik göstermez. Bu durum insanın tarihselliğini sürekli kılar; farklı bir dönemi anlamayı kolaylaŖtırır.

İnsanın hayatta kalması bile somut bütünlüğüne bağlıdır. İnsanın, somut bütünlüğünden ve bu bütünlüğü besleyen faktörlerden uzaklaŖması ya da uzaklaŖtırılması, geliŖiminin önüne engel çekilmesi, giderek varlığını yitirmesi anlamına gelecektir. Bir olanak olarak özgürlüğün sınırları, tam da bu noktada

izilmeye başlar. Ancak bu durumun kafaları karışmış, bencil ya da ‘kukla’ olmuş, tamamen araç değerlerin hizmetine girmiş insanların sahte özgürlük talepleriyle, uzaktan yakından ilgisi yoktur.

İnsanı ve eylemlerini anlamak için, insanın farklı özelliklerine vurgu yapan ya da çeşitli varsayımlara dayanan çalışmalar yapılmıştır. Takiyettin Mengüşoğlu’nun yaptığını farklı kılan, insan problemlerine yaklaşırken ontolojik temellere dayanmasıdır. Ona göre insanın somut varlığıyla karşılaşmak, eylemde bulunduğu her zaman –en yalın işlerden en karmaşık işlere kadar– mümkündür.

Bu çalışmada, insanı ve eylemlerini anlama sorunu ile ilgili olduğu düşünülen değerler, eylemlerin sürekliliği, birbirine etkileri ve anlamlandırılmalarının önemi üzerinde durulmaya çalışılacak, konu felsefi antropoloji ve etikle ilişkilendirilecektir.

İncelenen konuyla doğrudan ilgisi olan insanın varlık yapısında ortaya çıkan fenomenler, başka hiçbir varlık yapısına ait fenomenlerle karşılaştırılmamakta, insan ve onun eylemleri üzerinden çalışma sürdürülmektedir.

1. BÖLÜM

TAKİYETTİN MENGÜŞOĞLU'NUN GENEL OLARAK FELSEFİ SÖYLEMİ

1.1. Takiyettin Mengüşoğlu'ya Göre Felsefe Nedir?

Batıdaki felsefî geleneklerden farklı olarak Takiyettin Mengüşoğlu, 'felsefe nedir?' sorusunu sormak yerine felsefe problemlerini incelemeye ve betimlemeye çalışmıştır. Bir şeyin ne olduğu sorusuna verilebilecek, tek ve açık bir cevap olmayacağı düşüncesinden hareketle, peşin ve 'hazır' tarifler sunmanın yerine, felsefeyi işbaşında tanıma yolunun doğruluğuna inanmıştır.

Felsefe (...) bilginin kazandığı 'şey' ile olan ilişkisini ve bu ilişkiyi kuran bağları (bilgi 'akt'larını) ve genellikle bilgide 'araştırma' (problem bilinci) ve 'ilerleme'nin neye dayandığını inceler; araştırma sonucunda elde edilen bilginin, onun kazandığı 'şey'e uygun gelip gelmediği (hakikat problemi) ve bunun 'ölçütü' (kriteriumu) üzerinde durur (Mengüşoğlu 1992, s. 17).

Saptamasını yapan Mengüsoğlu'ya göre,

(...) Felsefe, bütün 'varolan' şeylerin ortak olan, birleştirici olan niteliğini ortaya koymaya çalışır. Böylece felsefe, bütün 'varolan' şeyleri tek bir bilginin işi olarak ele alır. Bilimlerin salt araştırma, yöntem ve amaçları bakımından 'varolan' şeyler olarak parçaladığı 'varlığı', yeni baştan tek bir alan, tek bir problem (yani bir varlık problemi) olarak inceler; ve bu bakımdan felsefe, bilimle kendisi arasındaki içten ilişkiyi göstermekle kalmaz, aynı zamanda bilimlerin halis araştırma yönlerinden (yani naiv tavırdan) ayrılmalarına yardım eder (Mengüsoğlu 1992, s. 19).

Mengüsoğlu'ya göre felsefe ile bilim, sanat ve hayat; yani felsefe ile insan, felsefe ile insan eylemleri ve insan başarıları arasında güçlü bir ilişki vardır. Ayrıca Mengüsoğlu, felsefenin uğraştığı ve uğraşabileceği problem alanlarında daima ontolojik temelli bir antropolojinin varlığına dikkati çeker.

Ona göre felsefe ile bilim arasında 19. yüzyıldan beri gösterilmeye çalışılan sözde uçurumun yerine, bir insan başarısı olarak bilimin hayatla bağı kurulmalıdır. Felsefenin de bilim ve hayat arasında kurulan bu bağ üzerinde durması gerektiğini öne süren Mengüsoğlu'ya göre böyle bir yaklaşımla felsefe ve bilim ilişkisinde, alanlardan her birinin bağımsızlıkları zarar görmeyecek, hatta felsefenin 'uyarıcı' rolü ile bütün bilimlerin inceledikleri varlık alanlarının, bir varlık alanı içinde toplandığı gerçeğinden uzaklaşmamış olacaktır.

Mengüsoğlu felsefi düşünüşünde 'anti-izm' eğilimini benimser. Çünkü ona göre bu durum insanın varlık yapısına da uygun düşmektedir. Ona göre 'izm'ler, insan topluluklarının birbirinden soyutlanmış olarak yaşadığı çağın ürünüdür. Teknik gelişmelerle iletişim kolaylaşmış ve sosyal birlikler arasındaki ilişkilerin önündeki

engeller ortadan kalkmıştır. İnsan, tek bir sistem penceresinden dünyaya bakmak yerine, dünyayı algılayışta farklı boyutlara geçmeye gücü yeten bir varlık olarak da değerlendirilebilir.

1.2. Etik Nedir?

Mengüşoğlu'nun belirlemesine göre 19. yüzyılın son çeyreğinde başlayan 'Yeni Kantçılık'a göre etik, bir 'değer hükümleri alanı'dır. Bu felsefi görüşün hareket noktası olan bilgi teorisi üzerinde mantık, etik, estetik, hukuk felsefesi gibi felsefenin diğer dalları yükselir. Bu tip bilgi teorisinden hareket eden felsefi görüşler, refleksiyonlu bir tavra dayanır. Başka bir ifade ile doğrudan, direkt bilgi tavrı terk edilir. Ona göre 'Yeni Kantçılar' için bilgi objesi var olan bir şey değil; kurulan, meydana getirilen bir şeydir. Süjenin bir yeteneği olan saf, a priori düşünme faaliyeti ile objeden edinilen bilgi, hükümlerle ifade edilir. Bu yüzden, hükümleri inceleyen bilgi olan mantık ile bilgi teorisi alanları birleşmiş olur.

'Yeni Kantçılar'a göre bilgi, 'saf düşünme'nin; etik ve hukuk felsefesi, 'saf irade'nin; estetik de 'saf duygu'nun bilgisidir. Bu bağlamdaki felsefi görüş bilgi teorisi temelli olduğundan, bütün insan bilgileri de hükümlerden meydana gelir. Bilgi teorisi ve mantık alanından ayırmak için, hukuk felsefesi, etik ve estetik alanındaki hükümlere 'değer hükümleri' adı verilir ve her biri normativ birer bilgi olarak görülürler. Mengüşoğlu'ya göre etik, estetik, hukuk felsefesi normativ birer bilgidir demekle 'olması gereken'in birer bilgisi olduklarına dikkat çekilir. Ancak insan bilgisi alanında böyle prensipler, kurallar olanaklı mıdır? (Mengüşoğlu 1965, s. 27)

Bu felsefi akım, bilgi teorisi alanında yaptığı belirlemelere de realite hükümleri der. Realite hükümleri nesnel, değer hükümleri ise öznelirler. Değer hükümleri öznel olmakla kişiye, döneme ya da topluma göre diye sıralayabileceğimiz pek çok değişkene bağlı olarak farklılıklar gösterebileceği sonucuna varılır. Öznel durumlar ister istemez göreceliliği çağırır.

Mengüşoğlu'ya göre bu görecelilik o kadar sıradan bir hal alabilir ki değil toplumdan topluma değişim göstermek; birinin güzel, iyi ya da adil dediği bir fenomen için bir başkası tersini iddia edebilir. Halbuki önce kendimizi, daha sonra başkalarını gözlemlediğimizde böyle bir göreceliliğin olmadığını görürüz. Örneğin, gerçek hayatta insanların güvendiği ya da kendisine inanmadığı, sakındığı kimseler vardır. Ona göre bunlar, hemen herkesin rastgele belirlemeleri olamaz.

Yine Mengüşoğlu'ya göre insanın düşünüş ve hareketlerinin alt yapısını oluşturan değerleri inceleyen bu felsefe dalının adı günlük hayatta değişir; ahlak olur. Neyin ahlaklı neyin ahlaksız olduğu, insanlar arasında açık olmadan dolaşıp durur. Çokanlamlı yapısı olan ahlak alanında herkes, kendini otorite sanır. Topluluk ahlakı ya da sosyal ahlak olarak adlandırılan bu kavram bu bağlamda eleştirilmeye değerdir. Biyo-psişik bir varlık, bir bütün olan tek tek insanda ayrı ayrı bilinç ya da vicdan söz konusudur. Bu tekler ortak bir noktada buluşup, azınlık ya da çoğunluk oluşturabilirler. *"(...) Topluluk ahlakı tabiriyle kastedilen şey, bir topluluğun kendisi tarafından konulan kaide ve düzenlere veya mevcut birleştirici geleneklere göre, o topluluğun hareket etmesi demektir* □ (Mengüşoğlu 1965, s. 14).

Ahlak ile ‘kazandırılmak istenen davranışlar’ söz konusu olunca, devreye eğitim girer. Aslında burada ‘eğitim’ derken ne anlamak gerekir?

(...) genel anlamda eğitimden –insan eğitiminden– ‘istenilen davranışları kazandırmayı’ değil, ‘kişilerin insanlaşmasına yardımcı olmayı’ (bir başkasının yardımcı olabileceği kadarıyla yardımcı olmayı) anlamak daha uygun görünüyor (...) Öğretmenin işi –öğretmenlik–, çeşitli alanlarda kendisi doğru değerlendirme yapabilecek duruma gelmiş ve bunun gereklerini yerine getirerek yaşayan bir insanın, başka insanlara bunun nasıl yapılabileceğini –bunun yolunu– göstermesidir denebilir (Kuçuradi 2009b, s. 48-49).

Mengüşoğlu’ya göre sosyal ahlakın ya da açarak söylemek gerekirse geleneklerin, nezaket kurallarının, kimi davranış tarzlarının ve inançların sosyal birlikten sosyal birliğe, hatta aynı bölgenin içinde değişiklik göstermesi doğaldır. Düşünüş olarak abartılıp, heyecanlı ve duygusal bir tavırla, yüksek değerler alanının yani etik alanın sınırlarını aşarsa o zaman insanlar arasında ‘bana göre’, ‘bize göre’ ifadeleri sıkça kullanılmaya başlar. Ona göre kimi araç değerlerde bile bu tip bir görecelilik söz konusu olmazken, yüksek değerlerde görecelilik olduğu nasıl iddia edilebilir?

‘Fenomenler alanını betimleme, yukarıda sözü edilen ‘kesin hükümlü’ sonuçlardan daha gerçekçi olmaz mı?’ ya da fenomenler alanına mesafe koyma girişimi araştırma konusuna belli bir dereceye kadar açıklama getirmez mi?’ sorularını burada sorabiliriz. Ancak insanlar arasında söz konusu kesin hükümler öne çıkınca, hak ve adalet gibi hukuk prensiplerinden, etik değerlere kadar ne varsa her şeyin, bir sosyal gruptan başka bir sosyal gruba değiştiği iddiası pek çok insan tarafından tereddüt etmeden kabul edilir. Oysa *“her yerde hak, haktır, adalet, adalettir; her yerde söz verme, söz vermedir; dürüst olma, dürüst olmadır; aldatma, aldatmadır; hilekârlık,*

hilekârlıktır; yalancılık, yalancılıktır; ancak bunların sosyal çevre tarafından kıymetlendirilmesi, sosyal çevrede uyandırdığı tepki birbirinden farklıdır □

(Mengüşoğlu 1965, s. 41).

Mengüşoğlu'ya göre günlük hayatta toplumdan topluma hatta kişiden kişiye değişen ahlak anlayışı aslında hep birilerini hesaba katma derindedir. Görünüş alanına çıkan yaşam tarzı ile değerlendirilen bir insan, örneğin yaşadığı kasabanın geleneklerine uygun düşünüyor ve davranıyorsa ahlaklı, aksi takdirde ahlaksız sayılır. Aslında kabullerin ötesine geçip, daha ayrıntılı düşünmek gerekir. Edinilmiş, alışılmış fikirler, kolaycılığa kaçma, görgü eksikliği, yeniliklere karşı direnç ya da tutuculuk gibi sıralanabilecek pek çok durum bu sonucu destekler.

Sosyal ahlak ya da sadece ahlakın göreceliliği ile ilişkili olarak 'yeni değerler yaratma' ya da 'eski değerleri ortadan kaldırma' iddiaları da aslında dayanaktan yoksundur. Bütün bu durumları anlamak için fenomenlere yönelmek gibi yalın bir yol seçilebilir. *"Her yerde olduğu gibi, burada da insan-düşünmesinin, hayat-fenomenlerini göz önünde bulundurması ve bu fenomenler üzerinde durması, onlar karşısında aktif bir tavır takınması gerekmektedir* □ (Mengüşoğlu 1965, s. 44).

Dinlerin getirdiği kurallarla şekillenen bir din ahlakından da söz edilir. Mengüşoğlu'ya göre yalnız dini görevleri yerine getirmekle bu tip bir ahlaklılık sağlanamaz. Kaldı ki kişi neyi neden yaptığının hesabını önce kendine verebilmelidir.

Ahlaki düşünüş ve eylem durumlarının –örneğin alışkanlıkların, geleneklerin– zaman ve mekân bakımlarından değişiklikler gösterdiğine ya şahit oluruz ya da aktarılan tarihi belgeler, söylenceler aracılığıyla bunları öğreniriz. Mengüşoğlu'ya göre etik, davranış tarzlarındaki bu değişimi kendisine araştırma konusu yapan, insanın düşünüş ve eylemlerini özel bir sorun alanı olarak belirleyen felsefe dalıdır.

Ona göre görünüş içine sıkışıp kalmış insanlar, davranışların arzu edilir yönde olmasına önem verirler. Burada öncelikli olan başkalarının içinde kendine yer edinmedir. 'Eğer onlardan farklı bir düşünüş ya da davranış içinde olursam dışlanırım' korkusu, insanın kendine olan sorumluluğunu unutturur. Halbuki etik anlamda asıl değer verilen bundan başka ne olabilir?

Yaşamımızın her anında etik sorunlarla karşılaşmamıza rağmen, felsefe tarihinde etikle ilgilenme dalgalanmalar gösterir. Böylece yüzyılımızda, felsefenin bir alanı olarak etik, mantıksal empirizmin de etkisiyle, uzun zaman arka planda kaldığı halde, son zamanlarda –son 15 veya 20 yılda– etiğe verilen önemin gitgide arttığına ve etikte bir rönesansın yaşandığına tanık oluyoruz. Ama bu, daha çok felsefe dışında oluyor, yani meslek etikleri diye adlandırılan çeşitli meslek etiklerinde bir patlamaya, aynı zamanda da global sorunlarla uğraşacak 'yeni bir etiğe' olan ihtiyaçtan gittikçe daha fazla söz edildiğine de tanık oluyoruz. Kısaca söylemek gerekirse, 'etik' şu anda modadır (Kuçuradi 2009a, s. 28).

Mengüşoğlu'ya göre de yaşayan insanı bütünlüğüyle, bütün hayat fenomenlerini inceleyerek ve betimleyerek anlamaya çalışmak, felsefi antropolojinin ve onun üstünde kurulmak istenen etiğin asıl hedefi olmalıdır. Böylelikle nesnel –kişiden kişiye, bir sosyal gruptan başka bir sosyal gruba değişiklik göstermeyen– bir bilginin bulunduğu dikkat çekilebilir.

Normal şartlar altında, insanın bütün düşünüş ve eylemleri değerlerle ilişki içindedir. Değerler temel oluşturur ve eylemler bu temel üzerinde yerini bulur. *"Gerçekten insanın bütün hareket ve faaliyetleri, herhangi bir temele dayanırlar; bu temel, hareket ve faaliyetlerimizin yönünü tayin eden bir temeldir (...) Çünkü, böyle bir temele dayanmayan hiçbir insan faaliyeti yoktur; hiçbir insan faaliyeti, bu faaliyeti tayin eden temele karşı kayıtsız değildir"* □ (Mengüşoğlu 1965, s. 15).

Etiğin en önemli yanı gündelik hayatla buluşmasındadır. Halbuki insanların diğer bilgi dallarının fenomenleriyle karşılaşması, özel bir çabayı, onları araştırmayı gerektirir.

Gerçekten bunu göstermek çok kolaydır; fakat bu gösterileni görmek, hiç de o kadar kolay değildir. Çünkü bu gösterileni görmek için, her insanın sahip olduğu, kazandığı peşin hükümlerden düşünme tembelliğinden doğan peşin-görüşleri ('kitabî' görüşleri) terk etmesi; ve insanın halis hayat fenomenleri üzerinde durması gerekir (Mengüşoğlu 1965, s. 29).

Mengüşoğlu'ya göre etik alan ile ilgilenenler arasında, bütün insan ilişkilerini bir kenara atarak ezbere konuşanlara rastlanabilir. Dile getirilen sözlerin sahipleri sanki hiç gerçeklikle karşılaşmıyormuş gibi, güven ilişkisi üzerine kurmak istediği bir dünyada hiç yaşamak istemiyormuş gibi konuşur durur.

Mengüşoğlu'nun felsefi antropolojisi, etik alanın kaynağı ile uğraşmaz. Ona göre bu boşuna bir çabadır. Bilimlerde –önce doğa bilimlerinde olmak üzere, zamanla tarihsel bilimlerde– uygulanan karşılaştırma metodunun gelişi güzel her alana kullanımını da eleştirir. Aslında burada insanın varlık yapısıyla alakalı olmayan bir

bakış açısının, bir başka bakış açısını değerlendirmesiyle karşılaşılır. Mengüšoğlu yöntemin, araştırılan alanın varlık yapısından çıkarılması gerektiğini vurgular.

Etik alanda iyi, kötü, mutluluk, cesaret gibi kavramların neliği ya da tanımı ne kadar mümkün olabilir? Eğer bu biçimde bir bilgi elde edilme gayreti içindeyssek, ancak insanın özlediği ve istediği şeyleri elde etmeyi öğreten ‘olması gereken’in bilgisine ulaşabiliriz. Örneğin ‘nasıl hareket etmeliyim ki yaşamımda her hareketimin sonucu mutluluk olsun?’ sorusunun yanıtı, belli bir amaç için oluşturulan, belirli yolları tarif eder.

Mengüšoğlu’ya göre ‘olması gereken’in alanı bütün insan fenomenlerini kapsayan bir alan değildir. Felsefi antropoloji ya da insan felsefesi, insan hayatının bölünemeyen bir bütün olduğu gerçeğinden hareket eder. Felsefi antropoloji temelli etik, önceliği fenomenleri incelemeye ve betimlemeye verir. ‘İyi, kötü ya da mutluluk nedir?’ türünden sorular sormaz; bunları bir sonuç gibi gördüğünden fenomenler üzerinde durur. Metafizik problemlere öncelik vermekten kaçınır.

Ona göre etik normatif olduğunda, insanın yapıp-etmelerindeki bütünlük yok farz edilmiş olunur. Buna karşın insan yaşamı kesintisiz bir akış halindedir ve hemen karar verip uygulamayı gerektirir. Aksi durumda ‘hayatta duraklama’, insanın kendisini rastgele bir gidişin içine bırakması demektir. Bu edilgen süreç, çoğu kez pek iç açıcı olmayan, nadir de olsa lehte sonuç ya da sonuçlar doğurur.

Mengüšoğlu’ya göre, etiğin insanın ‘varlık şartı’ olduğunu ve insanla birlikte ortaya çıktığını kabul etmek gerekir. Çünkü bilinebilirliğin ve insan bilgisinin sınırlarını

aşan etik değerlerin kaynağını bulma girişimi, sonuçsuz kalmaya mahkûmdur. Ayrıca hiçbir sosyal gruba ya da çevreye mal edilemeyecekleri gibi sona da erdirilemezler. Etik alana zarar verme niyetiyle, çeşitli engelleme faaliyetleri kurgulanabilir ama yok etmeye gelince, bu insanlığın da sonu demektir.

Ona göre ontolojik ve antropolojik temelli etik, insanın tüm düşünüş ve hareketlerinin arkasında yer alan değerleri bir bütün olarak görür. Etik görüşün yönünü tespit etmek için, insan hakkındaki belirlemelere de özellikle dikkat etmek gerekir.

2. BÖLÜM

TAKİYETTİN MENGÜŞOĞLU'NUN FELSEFİ ANTROPOLOJİSİNİN TEMELLERİ

2.1. Felsefi Antropoloji Nedir?

19. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle insan, onca zamandır uğraştığı, araştırmalar yaptığı bilim ve felsefe alanlarındaki çalışmalardan başını kaldırıp, kendi kendini özel bir felsefe dalının araştırma konusu yapar. Felsefi antropoloji adını alan bu yeni alan, insanın farklı özelliklerine dikkat çeker. *"Bu nitelikte olan felsefi antropoloji, artık insanın biyolojik özelliklerinden, iç hayatından, ruh ile beden arasındaki ilişkiden, süje veya bilinç alanlarından değil, insanın somut varlık-bütününden bu varlık-bütününde temelini bulan varlık-koşullarından, fenomenlerinden hareket edecektir* □ (Mengüşoğlu 1988, s. 13).

Doğan zlem'in ifadesiyle Mengüşoğlu'ya göre

(...) Felsefi antropoloji insan yeteneklerinin biolojik ve psikolojik analizi değil, bu yetenekler bazında insanın ortaya koyduğu başarılar dolayımında aynı insanı ele alma girişimidir. Bilgiden, bilimden, sanattan, teknikten, dinden, devletten, vd. söz ettiğimiz her durumda insan başarılarından söz etmiş oluruz. Dolayısıyla insan, başarıları temelinde, yani bilen varlık, isteyen varlık, inanan varlık, devlet kuran varlık, vd. olarak görülmek zorundadır (zlem 1997, s. 12).

Antropolojiyi felsefenin yeni hatta temel bir dalı olarak gören Mengüşoğlu, bu konuda şunları dile getirir: *"Antropoloji yeni bir felsefe dalıdır. Onun çabası, insan fenomenlerini, başarılarını incelemek ve betimlemek, bunlara dayanarak insanı anlamaktır. Bu nedenle o, insanın bütün yapıp-ettiklerini, bunların ürünü olan başarıları yani insan fenomenlerini, yeni bir ışık altında, somut bütünlük anlayışıyla ele alacaktır* □ (Mengüşoğlu 1988, s. 53).

Mengüşoğlu'nun felsefi antropolojisi, insanın varlık bütünlüğünü temele alır ve bu bütünlükten hareket eder. Yapıp-eden, değerlerle bezenmiş eylemler, bu varlık bütünlüğünün bir parçasıdır. İnsan yapıp-etmeleri dolayısıyla etkin bir varlıktır. İnsanın iradesi, yetenekleri, aktları her etkinliğe az çok katılır. Buradaki bütünlüğü meydana getirenlerden hiçbirinin, bir diğerine üstünlüğünden söz edilemez. Bu bağlamdaki refleksiyonlu tavır ile yapıp-etmeleri belirleyenlerin ağırlık derecesini bulmaya çalışmak, doğal akışı bozar.

2.2. Felsefi Antropolojinin Sorun Alanı

Mengüšođlu'ya göre insan hem bilginin, tekniğin, sanatın yaratıcısı, geliştiricisi ve taşıyıcısıdır hem de bunlar onun varlığının dayandığı 'koşullar'dır. İnsan, ortaya koyduğu başarıların, eylemlerin ve yaptıklarının anlamı üzerinden, başka varlık alanları arasındaki bağı bilmeye çabalar; 'varlık bütünü' içindeki yerinin anlamını bulmaya çalışır. İnsan sınırları aşma girişiminde, erişemediği bilgilerin yerine metafizik görüşlerini, sanat ürünlerini, hayal ve masal dünyasını devreye sokar. Dolayısıyla sınırlara çarpmadığı zaman kendini güçlü, ancak bir türlü çözemediği problemler karşısında kaldığında hiçliğini hisseden insan, yine de her şey hakkında sorular sormayı sürdürür durur.

Bilim, sanat, teknik ve felsefe ile uğraşan, onları, yüzyıllar boyunca sürüp giden çalışma ve didinmeleriyle oluşturan varlık, insandır. Fakat asıl önemli olan, insanın bütün varlık-alanlarından elde ettiği bu bilgi ile yetinmeyerek, kendi kendisini de özel bir bilginin objesi yapmasıdır. Bütün varlık-alanları gibi, insan da birçok bilimin kendisiyle uğraştığı bir varlık-alamıdır. Ve insanla uğraşan bilimlerin insan adını alan varlık-alanını incelemeleriyle, doğal ve tarihsel varlığı inceleyen çeşitli bilimler arasında fark yoktur (Mengüšođlu 1992, s. 253).

Mengüšođlu'nun belirlemelerine göre dođa bilimleri ya da tarihsel bilimler, inceledikleri alanların bütünü ve onu determine eden ilkeleri araştırmıyorlar. Benzer bir şekilde insan bilimleri de insan adını alan varlığın bütünü, varlık niteliklerini, bunu yöneten ilkeleri ve yine insanda kendini bulan başarıların anlamını araştırmazlar. Hiçbir bilim, insanın ne olduğunu, başka varlık alanlarıyla bağlarını, insanla birlikte varlık dünyasına katılan anlam boyutlarını incelemeye ve anlamaya girişmez. Bu problemleri, bir felsefe dalı olan felsefi antropoloji inceler. İnsan denen

varlığın ne olduğunu göstermeye çalışırken, fenomen temeli olarak, somut varlık yapısının bütününde yerini bulan başarıları, insanla birlikte ortaya çıkan varlık öğelerini öne çıkarır.

Mengüşoğlu bütün insan başarılarının temelini, insanın biyo-psişik varlık yapısının bütününde bulur. Bu başarılar üzerinde durmak, insan varlığını parçalamaya zorlamaz. Bu özelliğinden dolayı başarılar, insanın ‘varlık koşulları’ adını alır. Çünkü onların sayesinde insan, var olmayı sağlar ve sürdürür. Bu ‘varlık koşulları’nı besleyen ve gerçekleştiren eylemler yani aktlar, bu eylemleri yöneten önceden görme, önceden yönetme, bir sosyal düzen kurma, çalışma v.b. fenomenler ve insanın varlığı ile birlikte ortaya çıkan ölüm fenomeni, ölüm bilinci ve dil gibi varlık öğeleri de vardır. Felsefi antropolojinin görevi, bu üç problem alanını incelemektir.

Mengüşoğlu’ya göre insanın somut varlık bütününden, bu varlık bütününde temelini bulan varlık koşullarından ve fenomenlerinden hareket eden felsefi antropoloji ön yargıya düşmekten; spekülasyona veya analogiye dayanmaktan kaçınır.

Mengüşoğlu’ya göre felsefi antropoloji ile kültür antropolojisi arasındaki farkları netleştirmek gerekir. Kültür antropolojisi –kültür birinci derecede ulusal olduğundan– insanın varlık yapısıyla değil, ulusların özellikleriyle ilgilenir. Çünkü insanın varlık yapısı dediğimizde başka, ulusların kültürleri dediğimizde başka varlık yapısından söz ederiz.

Felsefi antropolojide insanın varlık yapısı, kültür antropolojisinde ise herhangi bir insan grubunun özelliklerini göstermek hedeflenir. Felsefi antropoloji, bütün

insanlara özgü olan –dil, bilgi, değer atfetme, inanma, yapip-etme v.b.– varlık ve eylem öğelerinin bulunduğunu göstermek ister.

Mengüşoğlu'ya göre felsefi antropoloji için insan, hangi kültür basamağı üzerinde bulunursa bulunsun, dilinin, bilgisinin, tarihselliğinin, v.b. olması önemlidir. İnsan topluluklarının bilgi düzeylerinin, hedeflerinin değişiklik göstermesi felsefi antropoloji için önem taşımaz. Felsefi antropoloji, insanlığa özgü özellikler üzerinde durur ve bütün insanlarda ortak olanı arar.

2.3. Takiyettin Mengüşoğlu'nun Antropoloji Teorilerine İlişkin Eleştirileri

Mengüşoğlu'ya göre 'insan'ın felsefi-bilimsel araştırmaların özel bir problem alanı olmasına önayak olan şey, Darwinizm'in insan için bir 'kaynak' arama girişimidir. Ona göre insanın yalnız dış görünüşünden hareket eden bilim insanları, insan ve hayvan arasında benzerlikler kurarak çalışmalarını yürütmüşlerdir. Darwinizm'in gelişme teorisine dayanarak, insanla hayvan karşılaştırılmış ve insanda var olan yeteneklerin, hayvandakilerin daha yetkini olduğu öne sürülmüştür. İnsanla hayvan arasında benzerliklere dayanan bu yaklaşım, bedenle ilgili fenomenler göz önünde bulundurularak oluşturulur. Farmakoloji alanında yeni ilaçların ilk kez hayvanlar üzerinde denenmesi ya da hastalıkların nedenlerinin araştırılmasında hayvanlar üzerinde uygulanan deneyler hep bu yaklaşımın etkisiyle yapılır.

Darwinizm için yüksek bir basamak üzerinde bulunan canlılar, en alt basamak üzerinde bulunan canlıların gelişmesinden oluşur. Bir canlının yetkinliği, üzerinde bulunduğu basamağa göredir; bu basamak ne kadar yüksek olursa, canlı da o ölçüde yetkin olur; canlının üzerinde bulunduğu basamak ne kadar alta ise, onun yetkinliği de o ölçüde azalır (Mengüşoğlu 1988, s. 33).

Burada canlılarla ilgili bir hiyerarşi oluşturulur. Oysa canlıların yetkin olarak yaşamını sürdürmesi, böyle bir hiyerarşinin olmadığını gösterir.

Organik alanda gelişme teorisinin dayandığı Darwinizm ile savaştan von Uexküll oldu; fakat onun ortaya koyduğu düşünceler, psikik alan için de geçerlidir. Gerçekten Uexküll, Darwinizmin yanlışlıklarını, tutarsızlıklarını gören ve bu teoriyi yıkmaya çalışanların başında gelir; ama o, bunu yalnız teorisi ile değil, aynı zamanda denemelere dayanan araştırmaları ile de gerçekleştirdi. Uexküll, çeşitli hayvan türleri üzerinde yaptığı denemelerle her canlı varlığın, bu canlı varlık hangi basamak üzerinde bulunursa bulunsun, kendi varlığı bakımından kendisine göre yetkin olduğunu gösterdi; çünkü Uexküll için yetkinlik canlı varlığın çevresi ile olan ilişkisinde ortaya çıkar. Her hayvan çevresine en iyi şekilde uymuştur. Bu bakımdan bir filin bir amipten daha yetkin olduğu söylenemez (Mengüşoğlu 1988, s. 32).

Modern biyoloji'nin kurucusu Uexküll bu konularda felsefe bakımından verimlendirilebilecek sonuçlar ortaya koymuştur. *"Uexküll, yaptığı denemelerle, psikologların hayvanları insanın objeleriyle veya herhangi bir obje ile ilişki kurmaya zorlayan denemelerinin, hayvanlara uygulanan bir işkenceden başka bir şey olmadığını göstermiş oldu □ (Mengüşoğlu 1988, s. 34).*

Mengüşoğlu Uexküll'ün biyoloji alanındaki bu yeni bütünlükçü görüşünden yararlanmıştı.

Bir başka önemli antropolojik teori olan M. Scheler'in Geist teorisine göre ise insan, düal bir varlıktır. Biyo-psişik yanı ile hayvan, öbür yanıyla geisttir, akıldır yani insandır. Mengüşoğlu'ya göre geist ve akıl bilginin taşıyıcısı olarak görüldüğü için, insanı inceleme girişiminde onların dayanak noktası alınması gayet doğaldır. Ancak bu anlayışla geist ve akıl, ilişkilerinden koparılmış gibi görünmektedir.

Mengüşoğlu, felsefi antropolojinin özel bir felsefe alanı olarak canlanmasına yol açan bu yaygın görüşün temelini dinlerde olduğunu belirtir. Pek çok dinde olduğu gibi Hıristiyanlık ve İslam dini de insanı, bir yanı ile beden ve bir yanı ile ruh varlığı olarak görür. Ona göre bu görüşün bilim ve felsefeye yerleşmesinin nedeni, bu güçlü etkilerdir. İnsanı beden ve ruh diye iki alanla sınırlama girişimi, insanda yalnız bazı yönlerin ön plana çıkması anlamına gelir. Oysa hedeflenen, insanı ontik bir bütün olarak görmektir.

II. Dünya Savaşının ortalarında Arnold Gehlen'in, Scheler'in teorisi ile hesaplaşan, biyolojik teorisi ortaya çıkmıştır. Gehlen, insanın varlık yapısına ait olan her şeyi biyoloji açısından temellendirmeye çalışmıştır.

A. Gehlen'in teorisine göre *"(...) hem hayvanda hem insanda içgüdü vardır. Fakat insanda içgüdüler zayıflamıştır. Gerçekten eğer insan, hayvanla karşılaştırılırsa, onun her bakımdan bir 'eksiklikler-varlığı' olduğu görülür. İnsan bu 'eksiklikleri'ni sahip olduğu yüksek yeteneklerle gideriyor* □ (Mengüşoğlu 1992, s. 255).

Mengüşoğlu, Gehlen'in teorisini de tek yanlı olduğu için eleştirmektedir.

MengüŖođlu'ya göre 20. yüzyılın baŖlarında hızla ilerleyen psikoloji, biyolojiyi taklit ederek kesintisizliğin, psiŖik alanda da olduğunu göstermeye alıŖır. Psikoloji, alt basamaktan üst basamağa kadar, insan da dahil olmak üzere bütün canlılarda zekâ, algı, hafıza skalasının bulunduğunu göstermeyi hedefler. Wolfgang Köhler buna iŖaret etmeye alıŖan ilk araŖtırmacı olarak, üst ve alt basamaktaki hayvanlar üzerinde deneyler yapmıŖtır.

Psikolojik temellere dayanan GeliŖme Psikolojisi teorisine göre, "(...) insanla hayvan arasında bir apayrılık, öz farkı yoktur. İnsan, en sonunda çok zeki olan bir hayvandır □ (MengüŖođlu 1992, s. 256). Böylece hayvanla insan arasında bir derece farkı olduğu ileri sürülüyordu:

Artık hayvanla insan arasındaki farkın yalnızca bir derece farkı olduğu iddiasına kesinleŖmiŖ gözüyle bakılıyordu. Gerçi hayvanla insan arasında büyük bir fark vardı, fakat bu hiçbir surette bir nitelik farkı olamazdı. Oysa insan felsefesinin, yani felsefi anthropolojinin esas gayesi, insanla hayvan arasındaki nitelik farkını göstermektir (MengüŖođlu 1976b, s. 40).

MengüŖođlu'ya göre yukarıda kısaca ifade edilmiŖ teorilerden Gehlen'in teorisi insanı daha çok biyolojik, diğer teoriler ise bilgi teorisi bakımından parçalayan bir bakıŖ açısı ile ele alır. Bunların aksine felsefi antropolojinin amacı, insanı somut olarak, bütün fenomenleriyle, varlık yapısını dikkate alarak incelemeye ve anlamaya alıŖmak olmalıdır. Ona göre felsefi antropoloji, insanı varlık yapısı üzerinden yani ontolojik grŖle, bu grŖ açısından anlamaya alıŖmalıdır.

Bir başka teori de kültür antropolojisinin teorisidir. İlk girişimi yapanlar Erich Rothacker ve onu takip eden Ernst Cassirer olmuştur:

Bu iki yazarın hareket noktaları gerçi birbirinden farklıdır; fakat geldikleri felsefe okulları arasındaki fark göz önüne alınmazsa, onların aynı şeyden sözettikleri görülebilir. Her iki yazar aynı şeyi farklı bir dille anlatmaktadır. Biri için önemli olan kültürlerin gelişmesi, diğeri için ise kültürlerin sembolik formlara geri götürülmesidir. Her ikisi arasında ortak olan yan kültürlerin açıklanmasıdır. Fakat ortak bir problemi işlemelerine rağmen, problemi açıklama tarzları birbirinden çok farklıdır (Mengüşoğlu 1976b, s. 44).

Rothacker ‘polar karşıtlık’, Cassirer ‘sembolik formlar’ teorisi ile kültürü açıklama girişimlerinde bulunmuştur. Mengüşoğlu’ya göre bunlar insanın kendisini, insanın varlık yapısını açıklama konusunda yeterli teoriler değildir. Felsefi antropoloji, bütün insanlara özgü olan varlık ve eylem öğelerini göstermeyi öne çıkarır.

2.4. Felsefi Antropolojinin Ontolojik Olarak Temellendirilmesi

Mengüşoğlu, felsefi antropolojisini ontolojik temellere dayandırır.

Mengüşoğlu’nun ‘felsefi antropoloji’si, insan hakkındaki çok çeşitli görüş ve hatta akımları bir odağa ve felsefi sistematiğe bağlama arayışının bir ürünü olarak da görülebilir. Bu felsefi antropoloji, kendi sistematiğini ontolojik temellerden hareketle geliştirmek ister ve burada hareket noktasını insanın somut bir varlık bütünlüğüne sahip olduğu fikri oluşturur (Özlem 1997, s. 12).

Öyleyse, hem bu açıklamalardan hem de yorumlardan sonra felsefi antropoloji ile ontoloji arasındaki bağı göstermek yerinde olacaktır: *"Nasıl ontoloji, çeşitli bilimler tarafından parçalanmış varlık-alanlarını, varolan kavramı altında yeniden bir araya getiriyorsa, antropoloji de aynı şekilde insanın bütün başarılarını, onun eylemlerinin bir ürünü olarak görmekle, insanla ilgili olan her şeyi eylem kavramı altında bir araya getiriyor* □ (Mengüşoğlu 1988, s. 204).

Mengüşoğlu'ya göre ontolojik görüşün hareket noktası, insanın varlık-yapısının bütününde bulunan başarılar ve aktlardır. İnsan başarıları, insanın biyo-psişik varlık yapısının eseridir. Bunlar sayesinde insan var olur, yaşamını sürdürür. 'Varlık koşulları' adını alan bu başarıları besleyen ve gerçekleştiren eylemler de aktlardır. İnsan varlığı ile birlikte ortaya çıkan ölüm fenomeni, ölüm bilinci ve dil gibi sorunlar da insan felsefesinin başka önemli sorun alanlarıdır.

Felsefi antropoloji ya da insan felsefesi, yukarıda kısaca belirtilen üç fenomen türü – başarılar, aktlar, var oluşla birlikte ortaya çıkan durumlar– insanın varlık yapısının bütününde bulunur. Bilimler insanın farklı fenomenlerini ele alıp, inceleyebilirler. Ama Mengüşoğlu'ya göre felsefi antropoloji, temelini insanın varlık yapısında bulunan fenomenleri incelerken bütüne odaklanır.

İnsan fenomenlerinin hepsi birbirine sıkı sıkıya bağlıdır.

(...) Ve hiçbir toplumda eksiklikleri söz konusu olamaz. Yalnız başarıların bazı insan toplumlarında ve toplum bireylerinde ya çok ilkel ya da gelişmiş olmaları değişir. Örneğin insanın fizik ve teknik bilgisi bazı hallerde ve çağlarda çok geri bir düzeyde olabilir. Örneğin herhangi bir

teknik araç, bir taşı, bir ağırlığı yerinden oynatmak için bir küskü ya da binlerce tonu bir anda kaldırmak için kullanılan bir vinç ve başka bir araç şeklinde ortaya çıkabilir. Fakat teknik bir bilgi hiçbir zaman eksik olmaz (Mengüşoğlu 1992, s. 259).

Ona göre insan ne zaman ve nerede yaşarsa yaşasın, birbirleriyle sıkı ilişki içinde ve yukarıda belirtilen insansal fenomenlerle karşılaşırız. Somut varlık bütününde temelini bulan varlık koşullarına göre insan, biyo-psişik, konuşan, bilen, değerleri olan, eğitilen ve eğiten, tavır alan, yapıp-eden, önceden gören ve belirleyen, özgür ve tarihsel olan, ideleştiren, seven, kendini bir şeye veren, isteyen, inanan, çalışan, sanat ve tekniğin yapıcısı olan, devlet kuran bir varlıktır.

Mengüşoğlu'ya göre insanı bütün olarak görmek için, insanın doğal hayatının izi sürülmelidir. Bu durum araştıranı, somut bir insanla karşılaşma fırsatı verir. Peki nerededir bu somut insan? Aslında her yerde... Günlük hayattaki en yalın işlerde olabileceği gibi, bilim, teknik, sanat gibi en karmaşık eylemlerin gerçekleştirilmesinde de somut insanla karşılaşabiliriz. Dolayısıyla somut insan yapıp-etmelerde ve böylece elde ettiği başarılarında ortaya çıkar. Çünkü insanı, eylemde bulunduğu zaman kavramak, daha doğru bir ifadeyle anlamak mümkün olur.

(...) İnsan fenomenleri ya da insanın varlık şartları incelendiğinde, bunlar arasında sıkı bir bağın bulunduğu görülür. Bütün bu fenomenler insanın yapıp-etmelerinde toplanır, insanın yapıp-etmelerinde bir araya gelir. Bu bakımdan antropologide ontolojininkine benzer bir durum ortaya çıkar. Nasıl ki ontoloji çeşitli ilimler tarafından parçalanan varlık alanlarını, varolan kavramı altında bir araya getiriyorsa, antropoloji de aynı şekilde insanın bütün başarılarını, onun yapıp-etmelerinin bir ürünü olarak görmekle, insani olan her şeyi yapıp-etme kavramı altında biraraya

getiriyor; çünkü her insan başarısı, insanın yapıp-etmesinin bir ürünüdür. Her yapıp-etme ise kendine özgü bir nitelik gösterir (Mengüşoğlu 1976b, s. 48).

Mengüşoğlu'ya göre, bu başarıların üzerinde dikkatle durmak gerekir. Çünkü nerede insan varsa orada bu başarılar vardır ve bunların hiçbir zaman da yok olmaları söz konusu değildir. İnsan toplulukları arasında bu başarılar ilkel ya da gelişmiş olmakla beraber ancak bir derece farkı kadar değişime uğrayacaklardır.

Yukarıda belirtilenlere ek olarak 'İkel topluluklar' derken kullanılan 'ikel' ifadesi üzerine düşünmek gerekir. Neye göre 'ikel' belirlenmesi yapılıyor? İnsan başarılarının bu şekilde karşılaştırılması mümkün müdür? 'İkellerin' de dili, tarihi, kendisine göre bir tekniği, etik değerleri, hayata bakışı, inancı ve sanatı olmasına rağmen, onlar, öznel yargılarca 'ikel' yaftası ile değerlendirilmektedirler. Ön yargılarla sözde fikirler yürütülüp, onların dili, tarihi ve başarıları küçümsendiği zaman, bütünü görmek ve anlamak nasıl mümkün olabilir?

Mengüşoğlu'ya göre insan, yapıp-eden bir varlık olarak etkindir. İnsan hayatta yapacak çok şeyi olmasına rağmen, hepsini birden gerçekleştirme olanağından yoksundur. İnsan yapabileceklerini önceden görür ve isteğine bağlı olarak onları belirler. Seçtiği eylemleri öne alır. Bu seçimleri yöneten, insanın değer anlayışıdır. Elbette yukarıda ifade edilenler, herhangi bir zorlamanın olmadığı ortamlarda ve kendi istediklerini gerçekleştirebilenler için geçerli olacaktır. Özgürlük, varlık koşullarına katılımı mümkün kılacağından, sonuç rastlantısallığa terk edilmeyecektir.

Fakat akış içinde bulunan hayatta insan tek başına değildir; o ister istemez başka insanlarla bir arada yaşamak zorundadır; başkaları da kendisi gibi yapıp-eden varlıklardır. İnsanın bu yapıp-

etmeleri ile hayatın birlikte getirdiği durumlar, olaylar karşısında ilgisiz kalması düşünülemez; çünkü insanların yapıp-etmeleri ya birbirine karşıdır ya da birbirini tamamlar. Her iki halde de insan pasif kalmaz. (...) Hiç olmazsa kendini ilgilendiren olaylar karşısında ilgisiz kalmaz (Mengüşoğlu 1988, s. 14).

Ontolojik temellere dayanan felsefi antropolojinin görevi, insan fenomen ve başarılarını saptamak ve incelemek; insanın eylemlerine olabildiğince bütüncül bir bakış açısıyla bakmaktır.

3. BÖLÜM

TAKİYETTİN MENGÜŞOĞLU'YA GÖRE İNSAN

3.1. İnsan Anlayışı

Takiyettin Mengüşoğlu felsefi söylemini oluşturma aşamasında yukarıda da belirttiğimiz gibi varlık felsefesini ihmal etmez. Zamanına kadar gelen insana dair görüşlerle kıyasıya tartışır ve sonunda ontolojik-fenomenolojik temellere dayalı felsefi antropolojisini kurar.

Mengüşoğlu'ya göre gerçek dünya, ancak fenomenleri betimleme ve inceleme yoluyla kavranıp anlaşılabileninden, 'insan nedir', 'bilgi nedir?', 'iyi, kötü nedir?', 'ne ümit edilebilir?' şeklinde sıralayabileceğimiz 'ne', 'nedir'li metafizik sorulara öncelik vermekten kaçınır. Felsefi antropoloji 'insan nedir?' metafizik sorusunu sormaz. İnsanda oluşan fenomenleri, başarıları, bunların dünya ve evrenle olan ilişkilerini göstermeye çalışır. Çünkü bu fenomenleri görmek ve anlamak, insanın bu dünyadaki ve evrendeki yerini belirlemeye yardımcı olur.

Ona göre bir başka yönden daha ‘nedir?’ sorusuna eleştiri getirmek mümkündür. İnsanın bilgi edinme yeteneği sınırlı olduğundan, bilgisi de sınırlıdır. Bir bakıma bu durum insanın ‘varlığı’ bakımından çok olumlu sonuçlara neden olur. İnsan var olan bütün bilinmezlere, arayışlar ve çözümler üreterek bilme çabasına girer. Bu bilinmez durumlar insan için bir yük gibi görünür ama dikkatli ve olabildiğince nesnel bir bakış açısıyla tekrar değerlendirildiğinde, insanın bütün başarıları aslında bu bilinmezleri bilinir hale getirmekten başka bir şey değildir. Yani insan başarıları, insanın sınırlı olması ve her şeyi bilmemesi üzerine kurulur.

İnsanlar bilimsel alanlarda yaptıkları çalışmalarını yüzyıllardır devam ettirmektedir. Bununla beraber pek çok bilim de bir varlık alanı olarak insanı inceler. Ancak bu incelemenin doğal ve tarihsel varlığı inceleyen diğer bilimlerden bir farkı yoktur. Çünkü ne doğa ne de tarihsel bilimler inceledikleri alanların bütünü ve onu belirleyen ilkeleri saptayamazlar. Mengüsoğlu’ya göre insanı inceleyen bilimler de insan adını alan varlığın bütününe yani somut varlığını, fenomenlerini, varlık niteliklerini ve bunu yöneten ilkeleri araştıramazlar. Bu sorunu inceleyen, felsefenin bir dalı olan felsefi antropolojidir.

Ona göre insan ne kadar ‘ilkel’ olursa olsun, eylemleri ve etkinlikleri eksik olmaz. Nerede insan varsa –farklı ‘gelişmişlik düzeyleri’ olmakla birlikte– orada başarıları ve fenomenleri vardır. İnsan, yapacaklarını önceden görebilen ve önceden yönetebilen, tarihsel bir varlıktır. Ayrıca insan, daima toplumun çekirdeğini oluşturan aileyi ve bunlardan oluşan devleti kurar, toplumda ilişkileri düzenleyen kural ve ilkeleri gerçekleştirmek için sürekli çaba harcar.

Toplumları oluşturan insanlar, tek tek kendi hayatlarını belirlerken, diğer insanların hatta diğer toplumların hayatlarını da etkileyip belirlerler. Bu saptama ile ilgili verilebilecek en kapsamlı örnek, insanların geçmiş nesillerden devraldığı insan başarılarına yenilerini ekleyerek gelecek nesillere katkıda bulunmalarındır. Bu gerçekten hareketle *"toplumlar ve toplumların içinde bireyler insanlığa hizmet idealini benimserlerse, sürekli barışın sağlanması mümkün olacaktır. İnsanlar sömüren ve sömürülen olmak üzere iki kategoriye ayrılmamalıdır. Her toplum kendi mutluluğu ve refahı için çalışırken, tüm insanlığın mutluluğuna ve refahına çalıştığı bilincinde olmalıdır"* (Sinanoğlu, 1988, s. 15). İnsanlar da toplumlar da insanlığa hizmet etmenin önemini kavrayıp, bu doğrultuda alınan kararların ve uygulamaların aracısı olurlarsa, her alanda görülen sorunların çözümü için yapıcı girişimlerde bulunabilirler.

3.2. İnsanın Varlık Yapısında Görülen Temel Özellikler

3.2.1. İnsanın Varlık Yapısı

Felsefî antropolojinin, *"(...) insanın somut, ontik bütününde temelini bulan başarıları, aktları, varlık-öğeleriyle uğraşması gerekir. Bunları araştırmak demek, onun varlık-bütünü, varlık-yapısını araştırmak demektir"* (Mengüşoğlu 1992, s. 259).

Mengüšođlu'ya göre, hiçbir toplumda eksik olmayan insan başarıları arasında içten ve sıkı bir ilişki vardır. Başarıların 'gelişim' düzeyi farklılıklar göstermekle birlikte hiçbir toplumda eksikliği görülmez. Temelini insanın bütünlüğünde bulan bu başarılar, bunları oluşturan eylemler, varlık öğeleri biçiminde adlandırılan insan ürünü olmayan dil, ölüm fenomeni ve ölüm bilinci insanın varlık yapısında önemli rollere sahiptir.

İnsanın varlık fenomenleri arasında da sıkı ve güçlü bir ilişki içinde olduğunu belirten Mengüšođlu, örneğın bilgi denilen başarının ortaya çıkışını, çeşitli eylemlerin bilerek ve yöntemli bir şekilde gerçekleştirilmesine bağlar. Bu durumda her insan başarısının temelinde eylemler örgüsü vardır ve bu eylemlerin daima gelişme gösteren bir doğrultuda gerçekleştirilmesi, ilerlemeyi sağlar.

Fakat insan aynı zamanda kendisini bu varlık dünyasının anlamı olarak görür. Anamlara karşı kör olan, bir anlam taşımayan, determinasyonlara bağlı olan yasalarla yönetilen varlık-dünyasında, doğada, ilk kez kendisiyle bir anlam probleminin ortaya çıktığını görmektedir. Çünkü ilk kez insan bir şeyler yapmaya çalışıyor. Doğal olanı eviriyor, çeviriyor; kendi koyduğu anlamlar ve amaçlar için yeni şeyler meydana getiriyor. Yoğurup oluşturduğu şeylere kendi anlam-yapısını, kendi damgasını vuruyor. Kendisi, tek insan olarak ve hatta belli bir toplum olarak göçüp gittiği zaman bile, yapıtlarını geride bırakıyor. Başka insanlar, insan-grupları, onlardan yararlanıyor (Mengüšođlu 1992, s. 261).

İnsan bilgi, bilim, teknik ve sanatın meydana getiricisi, geliştiricisi ve taşıyıcısıdır. Her insan ya da insan grubu bunları tekrar tekrar bulmaya, icat etmeye kalksaydı, insanın varlığı ve sürekliliği tehlikeye girerdi. O halde bunlar aynı zamanda insan varlığının dayandığı 'koşullar' olmalıdır. Mengüšođlu'ya göre bu varlık koşulları arasında, aynı zamanda karşılıklı ilişkiler vardır. Her çağda ve gelişmişlik düzeyinde

karşılaştığımız, biri ötekinden daha önemli olmayan bu varlık koşulları iç içe geçer ve bir bütünlük oluşturur. İnsan problemlerini açıklamakta bu varlık koşullarından yalnız birini sorumlu tutmak hiç gerçekçi olmaz.

3.2.2. İnsanın Nitelikleri

3.2.2.1. Bilen Bir Varlık Olarak İnsan

Mengüşoğlu'nun felsefi antropolojisi, bilgiyi insanın yapısının temelinde görür. İnsanı insan yapan ve onun var olmasını sağlayan bilgidir. Bilginin, insanın değer alanı ve diğer varlık koşullarıyla sıkı ilişki içinde olduğu unutulmamalıdır. Bilgi bir yaşam etkinliğidir, yaşamla bilgi, bir birlik oluşturur.

(...) Felsefi antropoloji –insan felsefesi– bakımından bilgi, insanın yaşamak için, hayatta kalmak için dayandığı bir temel-şarttır; nitekim felsefi antropoloji, bu fenomeni ifade etmek için, bilgiye insanın ‘varlık şartı’ adını veriyor; yani bu tabirle bilgi olmadan, insan da yoktur demek isteniyor. Eğer bilgi, insanın dışında bulunan, onunla ilgisi olmayan bir şey olsaydı, o vakit bilgiye istediğimiz şekilde bakabilirdik; ve onu istediğimiz şekilde ele alabilirdik. Halbuki bilgi, insanın, hayatının bir ‘temel-şartı’dır; onun hayatının bir devamıdır; çünkü bilgi, yaşamamızı veyahut da yok olmamızı sağlayan bir temel unsurdur (Mengüşoğlu 1965, s. 17-18).

Mengüşoğlu'ya göre bilgi, ilişkileriyle birlikte oluş halindedir. İnsanla ilgili olan her şeyin bir tarihi olduğundan, bilginin de dünü, bugünü ve yarını vardır. Yani bugünkü başarıların temeli geçmiştedir. Bu başarıları, bir ulus ya da bizden ‘az önce’ yaşamış nesillerle sınırlı tutamayız. Geçmişin ve şimdinin nesillerinin ve uluslarının başarıları arasında sıkı bir bağ olup, bunlar ‘bütünü’ oluştururlar. Çünkü var olan dünya ve

insanların varlık yapısı ortaktır. Var olan dünya ne ise odur; var olan şeyler arasında bir varlık olan insanın problemleri de ortak problemlerdir.

Ona göre hem doğa bilimleri hem tarihsel bilimler alanında, dünyanın farklı bölgelerinde görülen başarı düzeylerinin farklılığı dikkat çekicidir. Bilim de teknik de ilerlemeyi hedefler. Teknik anlamda hazır olanı almak ve onları kullanmak, bir ülkenin ya da bölgenin gerçek anlamda ilerlemesi anlamına gelmez. Teknik destek kullanımı teşvik eder, iş ve yaşamda kolaylık sağlar. Ancak bilim gibi tekniğin gelişmesi için de bu olanak yeterli değildir. İnsan başarılarının devredilmesi ve devralınmasında, eğitimin rolü çok büyüktür. Çalışma alanlarında planlı ilerleme ve yaratıcılık, iyi bir eğitim sistemi ile gerçekleştirilebilir. Dünya, doğa, hak, haksızlık, adalet, insan, özgürlük gibi kavramların üzerinde düşünmek yerine bunlar ithal edildiğinde, içselleştirmeden yoksun ve uygulamada başarısız sonuçlar ortaya çıkacaktır. Uzun vadeli, hedefinde insanlığın yararına, geçmiş, şimdi ve gelecek bağını iyi kuran eğitim sisteminin insan, toplum, dünya ve hatta evren için önemi büyüktür. Tek tek insanlarda olduğu gibi toplumlarda da deneyim, araştırma, sebep-sonuç ilişkileri üzerinde yapılan çalışmalara yüksek katılım, içselleştirmeye ve ilerlemeye katkıda bulunacaktır (Mengüşoğlu 1988, s. 67-71).

"Bilgi hazır metodların öğrenilmesiyle elde edilmez; metodlar bilimin kendisi değil, araçlardır [araçlarıdır]. Metod, araştırılan obje alanı tarafından tayin edilir. Araştırmanın ilerlemesi demek, metodların obje alanına uygun olarak değiştirilmesi, akıcılık kazanması demektir □ (Mengüşoğlu-Anğ 1975, s. 182).

MengüŖođlu'ya göre ulusların varlık koŖulları bakımından yakın düzeylere sahip olmaları, baŖarıların ortaklığına iŖaret eder. Böylece ulusların farklı baŖarı alanlarında gerekleŖtirdikleri alışveriŖlerde de güçlük çıkmaz. Birbirleriyle uyumlu, yeni ve yararlı oluŖumlara açık bir ortaklığa adım atılabilir.

Ona göre Ŗimdinin ulusları arasında olduğu gibi, farklı çağlardaki insan eylemlerinin ürünleri olan baŖarıların anlaşılması ve alışveriŖlerinin gerekleŖmesi karŖısında da güçlükler vardır. BaŖarılar heterojen kültür çevrelerinin baŖarıları ise grŖ ve değerlerin yabancıılığından dolayı toplumların bağlantı kurmaları daha güç olur. Ama bir ulusun ya da aynı kültür çevresinin içinde yaŖayan ulusların, bugünü ve gemiŖi arasında kesinti bulunmadığı zaman, baŖarılarının birbirine bağlanması daha kolaydır.

Bilgi zaman içinde sürekli oluŖ halinde olduğunda, baŖarılar arasında kesinti olmaz.

İnsanın tarihsel bir varlık olmasının anlamı da budur:

İnsan baŖarıları bir kesintisizlik gösterirler. İnsan kendi baŖarılarının kesintisizliğini her zaman canlı tutmak zorundadır. Eğer bu kesintisizlik bozulur, kesintiye uğarsa, o zaman insan kendi baŖarılarının 'oluŖ'undan kopar. Eğer böyle bir kopma sürekli olursa, bu, uluslar için önceden kestirilemeyen tehlike dolu sonuçlar doğurur. Onlar bu yüzden tarihin akışı tarafından kenara atılabilirler; hatta o ulus tarih sahnesinden silinip sprlebilir (MengüŖođlu 1988, s. 74).

Herhangi bir var olan, insanın bilme etkinliğine konu olmasa da varlığını insana borçlu değildir. O, bu durumda sadece insan bilgisinin dıŖında bulunmaktadır. Söz konusu var olan, insan bilgisine dahil olana kadar gizli kalır. İnsan her Ŗeyi bilemez,

bilmesi de mümkün değildir. Burada kastedilen insanın bilme etkinliğinin bir nesnesi haline gelmesiyle edindiği varoluştur.

İnsan bilgi edinme süreci de dahil olmak üzere kendini merkeze koyarak, bütün varlık niteliklerini devreye sokar. İnsanın gelişen ve eksik taraflarının, bilme etkinliğine ve hayatına karışması zaman zaman doğruyu yanlıştan, değerliyi değersizden ayırt edememesine neden olur.

3.2.2.2. Eyleyen, Yapıp-Eden Bir Varlık Olarak İnsan

İnsanın varlık bütünlüğü içinde yer alan bir başka nitelik, yapıp-eden bir varlık olmasıdır. *"(...) Aktif olmak demek, bir şey yapmak veya bir şeyi yapmaya çalışmak demektir* □ (Mengüşoğlu 1988, s. 95).

Bu bağlamda Mengüşoğlu'ya göre felsefi antropoloji, insanın yapıp-etmelerine sınırlar koymaz. Örneğin etik üzerine çalışan, düşünen, bilim alanlarında yeni şeyler araştıran, sanat alanlarında yenilikler ortaya koymaya çalışan, tarihi belgeler toplayan ya da devlet sorunlarını çözmeye çalışan, eğlenen, tartışan, otomobil kullanan, karar veren, ibadet eden ya da temizlik yapan insan da eylemleriyle hep etkindir.

Eylemler gelişi güzel gerçekleştirilemez. Gerçekleştirilirse pek iç açıcı olmayan sonuçlara ulaşılır. İnsan çok çeşitli eylemlerin içinden zorunlu ya da özgür olarak seçtikleriyle yaşamına yön verir. Kişisel eylemlerde olduğu gibi insanlık adına gerçekleştirilen eylemler de olumlu ya da olumsuz etkilerini, gerçekleştirildiği anda

ya da gelecek zamanda hissettirecektir. İlgileri bakımından apayrı görünseler dahi her bir eylem bir diğeri sürekli etkileyecek; birbirini belirlediklerinde de aralarında hep bir bağ olacaktır.

İnsanın yapıp etmelerinde iki dünya, iki prensip çarpışma halindedir. İnsan ardı arkası kesilmeyen olaylar, durumlar içinde yaşar. Olayların akışı içinde bulunmak, onların tesiri altında olmak, bütün canlılar arasında ortak olan bir olaydır. Bu oluş hiç dinmez (...) Çok defa insan beklediğinden, istediğinden başka sonuçlara varır. Bir defa olup bitmiş olandan insan kurtulamaz; onların içinden geçerek hareket etmelidir. Fakat içinde bulunduğu durum, insana nasıl hareket edeceğini söylemez; sadece onun şöyle, ya da böyle hareket edebilmesi için bir hareket alanı verir. İnsana kendi yapısı nasıl hareket edeceği hakkında bir yön göstermez. İnsanda etkilere karşı koyan, insana gayeler, ödevler, değerler gösteren özel ve önemli kuvvetler de vardır. İnsanda önemli olan, varlık yapısının ona serbest hareket edebileceği bir alan hazırlamış olmasıdır. Bunun manası şudur: İnsanın işlerinde izleyeceği yol ve yön, onun kendisine bırakılmıştır; insan hürdür (Mengüşoğlu 1976c, s. 82-83).

Mengüşoğlu'nun ifade ettiği gibi insanlar durumlar karşısında –normal şartlar altında– karar vermede, seçim yapmada özgürdür; fakat insanın önceki eylemi sonraki eylemini belirleyeceğinden, alınan kararların ve buna uygun gerçekleştirilen değerlerle sarıp sarmalanmış eylemlerin –özellikle olumsuz sonuçlarda– hayatının her alanına yayılan etkilerini hissedeceklerdir.

3.2.2.3. Değerleri Duyan Bir Varlık Olarak İnsan

Mengüşoğlu'ya göre insanların eylemlerini ve eylem alanlarını, değerler yönetir. Eylemler çok sayıda ve çeşitli olup, karşılıklı ilişki içindedir. İnsan, toplum içinde yaşamını devam ettiren bir canlıdır. Eylemler, hiçbir insan grubunda ve kültür

çevresinde eksik değildir. İnsan eylemlerinin nitelikleri, buldukları gelişme düzeyine göre değişiklik göstermekle birlikte, insan farkına varsın ya da varmasın, her eylemini duyduğu değerler yönetir.

İnsan eylemlerini yöneten değer gruplarının hiçbiri birbirinden kopuk değildir. Eğer birbirinden tamamen ayrı tutulursa:

örneğin, yüksek değerler mutlaklaştırılırsa, metafizik idealizme saplanılır; 'ideel' olan, mutlak bir şey haline getirilir. Fakat o zaman insanın ayakları altındaki toprakla ilgisi kesilir; insan bu real dünya ile ilgisi olmayan, dünyaya yabancı kalan, real hayatı yadırgayan, real hayatta yolunu bulmayan bir hayalci olur. Fakat eğer araç değerler mutlaklaştırılırsa, kendimizi 'metafizik materyalizme' kaptırmış oluruz; o zaman da 'maddesel' olan ikinci değer grubu göklere çıkarılır; buna karşılık yüksek değerler yadsınır, araç değerlere götürülür. Böylelikle insan sahip olduğu değerden düşer, kaba, çekilmez bir maddeci olur. Maddeci, insanı değerli olandan, insan hayatını soylulaştıran, anlamlı kılan her şeyden eder. Eğer insan kendi değerini, dünyadaki yerini kaybetmek istemiyorsa, o, değerli olana, soylu olana, anlamlı olana ulaşmaya çalışmalıdır. Çünkü anlam ve değer olmadan insan yaşayamaz (Mengüşoğlu 1988, s. 106).

Değer anlayışı eğitimle geliştirilebilir. Küçük yaşlarda alınmaya başlanan eğitim, değer anlayışı bakımından hem iyi hem de kötü yöne geçişe zemin hazırlar. Doğal yeteneklerin gelişimindeki rolü bakımından eğitim nasıl önemliyse, değerlerin olumlu kazanımlarını desteklemesi bakımından da o denli önemlidir.

3.2.2.4. Tavır Takınan Bir Varlık Olarak İnsan

Mengüsoğlu'ya göre yapıp-etmenin başlangıcı tavır takınmadır. Bunun gerçekleşmesi için, insanın bilgiye ve değer anlayışına sahip olması gerekir. Yüksek ve araç değerler tarafından yönetilen eylemlerde tavır takınmak zorunlu iken, otomatlaşan eylemler insanın tavır takınmasını gerektirmez. Ayrıca insanın hayat durumları karşısında ilgisiz kaldığı durumlar da vardır.

1. Bu gibi durumların, nedeni bir bilgisizlik olabilir; 2. Bu bir değer-körlüğüne dayanabilir; 3. Bunlar o insanın hayat alanına girmeyebilirler; 4. Bu ilgisizlik gerçek patolojik bir temele dayanabilir. Eğer bu saydığımız nedenler yoksa, o zaman herhangi bir ilgisizlikten söz edilemez; durumdan yana veya ona karşı bir tavır takınılır (Mengüsoğlu 1988, s. 111).

3.2.2.5. Önceden Gören, Önceden Belirleyen Bir Varlık Olarak İnsan

Mengüsoğlu'ya göre insan, olayların akışına etkin bir şekilde katılabilir. Önceden gören, önceden belirleyen insan, olayların akışını kendi niyet ve amaçları doğrultusuna çevirebilir. Planlama ve amaçları gerçekleştirme söz konusu olunca, devreye önceden görme ve önceden belirleme girmek zorundadır. Bu durum felsefeden, bilime ve günlük hayata kadar her alanda geçerliliğini korur. Ancak insanın varlık yapısına uygun olarak sınırlılık gösterir.

3.2.2.6. İsteyen Bir Varlık Olarak İnsan

Mengüšođlu'ya göre değerler, istemeye yön verir. İnsan, değerler tarafından yönetilen istemesi sayesinde, sayılamayacak kadar çok eylemin arasından seçim yapma fırsatı bulur. Bu seçimleri rastgele, birbiriyle bağlantı kurmadan yapmak insan hayatını tehlikeye sokabilir. Biraz dikkatle yapılan düşünme etkinliği ile insan, geçmişte ve şimdi gerçekleştirilen eylemlerin birbiriyle bağlı olduğunu, gelecek için plan yaparken bunun sürdürülmesinin gerektiğini de görebilir. İnsan eylemleri arasında sürekli bir ilişki vardır ve hatta olmalıdır. Eđer yoksa, insan eylemlerinin günü gününü tutmaz.

İnsanın sonsuz, sınırsız arzuları, istekleri, umutları, hayalleri vardır. Fakat arzular, istekler, umutlar, hayaller bir isteme değildirler. Çünkü isteme, istenilen şeyin gerçekleşmesi üzerinde durur, onu gerçekleştirmeye çalışır. Bu, insan gücünün kendisini bütünlüğü ile ortaya koymasını gerektirir. Bu güç ise, gelişigüzel bir güç değil, hesap edilen, ölçülüp biçilen bir güçtür. Fakat böyle bir hesap etme yoksa, o zaman çocuklarla yeni yetişen genç insanlarda olduğu gibi, isteme ile arzu etme arasındaki sınır silinir (Mengüšođlu 1988, s. 127).

3.2.2.7. Özgür Bir Varlık Olarak İnsan

Mengüšođlu'nun belirlemelerine göre felsefi antropoloji bakımından özgürlük, insanın bütün yetenekleri ve biyo-psişik çekirdeklerinin işbirliğinin bir başarısı; yaşanan, somut, canlı hayatın, parçalanamayan insanın varlık bütünüünün bir olaydır. Olanaklar varlığı olan insan için özgürlük bir olanaktır. Özgürlük, herkes için açık olan bir fenomendir ve gerçekleştirilmesi insanın kendisine bırakılmıştır.

"Eğer insan kendi yapıp-etmelerini gerçekleştirmek için onlardan birisine veya ötekine bir öncelik tanıyabiliyor, öncelik tanıdığı yapıyor ötekini bırakabiliyorsa, bu yeteneğini kullanması veya kullanabilmesi için, onun bir olanağa sahip olması gerekir. İşte bu olanak insanın özgürlüğüdür □ (Mengüşoğlu 1988, s. 129).

Mengüşoğlu'ya göre insanlar kendilerini yöneten değerlerin türüne bağlı olarak, bir 'olanak olan özgürlüğün' ancak belli bir dereceye kadarını gerçekleştirebilirler. Araç değerlerden gelen bir determinasyon, özgürlüğü en aza indirirken, yüksek değerlerden gelen bir determinasyonda insan, özgürlük bakımından en yüksek dereceye çıkabilir. Her iki değer grubunun da somut hayatta yeri vardır. Ancak araç değerler, yüksek değerlerin hizmetinde olduğu durumlarda insan özgür, aksi durumda değildir. Mengüşoğlu özgürlük fenomeninin tıpkı düşünme, anlama fenomenlerinde olduğu gibi kanıtlanamadığını belirtir. Bunlar hayatın farklı alanlarında farklı biçimlerde ortaya çıktığında betimlenir ve ancak böyle anlaşılır.

3.2.2.8. Tarihsel Bir Varlık Olarak İnsan

Mengüşoğlu'ya göre zaman kavramı antropolojik açıdan incelenmelidir. Çünkü ilk kez insan, tek boyutlu kozmik-fizik zamanı, üç boyutlu antropolojik zamana çevirmiştir. Yapıp-etmeler, hep bu üç boyutlu zaman içinde gerçekleştirilir. Bu yapıp-etmeler belirli bir zamanda başlar. Bu zaman 'şimdi'dir. Günlük dilde 'bugün' adını alan 'şimdi', geçmiş olduğunda 'dün', zaman akış halinde olduğundan gelecekte de 'yarın' adını alır.

İnsan yapıp-etmeleri için belli noktalar saptar. İnsan bu şekilde zamanına tarih koyuyor; ve zamanını saniyeler, dakikalar, saatler, günler, haftalar, aylar, yıllar, yüzyıllar, bin yıllarla ölçüyor. Bu ölçmeler değişmeyen doğal bir periyoda göre, yani yerin güneş etrafında dönmesine göre düzenlenmiştir. Bundan dolayı ne kozmik-fizik zamanın, ne de antropolojik zamanın hızlı ya da yavaş akışından söz edilebilir. Her saatin, süresi, uzunluğu aynıdır: Saat daima altmış dakikadır. Bir saatin yavaş ya da hızlı geçmiş görünmesi, ne uzayabilen, ne de kısalabilen objektif, insansal zamana değil, insanın o andaki psikolojik, subjektif durumuna veyahut yapılan işin niteliğine bağlıdır (Mengüşoğlu 1988, s. 141).

Mengüşoğlu'ya göre insan, etkin bir varlık olarak yapıp-etmelerini bu üç boyutlu zamanın içinde gerçekleştirir. İnsan eylemleri, oluşları ve etkileri ile bir yandan 'dün'le, bir yandan da 'yarın'la ilişkilidir. 'Şimdi', 'dün' ve 'yarın' arasında bağ vardır. Mengüşoğlu insan eylemlerinin kesintisiz olarak gerçekleştiğini ve ürünlerinin tarihsel olduğunu belirtir. Ona göre insan başarılarında bütün insanlığın payı vardır. Deneyimler insandan insana, nesilden nesile, ulustan ulusa aktarılır. Bundan dolayı tarih, bütün insanlığın ve onların başarılarının tarihidir. Tarihsel alanda bilgilerimiz kesik kesik olsa dahi zamanda süreklilik vardır. Tarihin, antropolojik yaklaşımla ele alınması için öncelikle 'şimdi'nin ya da 'geçmiş'in insanını, somut bir bütün olarak görmek gerekir. İnsan başarılarının hepsi birbirine son derece sıkı bir biçimde bağlı olduğundan, bu ilişkiler ağını anlamak kolay değildir. Zorluğu 'şimdi'den kalkarak 'geçmiş'i değerlendirmekten kaynaklanır. Bu durum yaşanan çağın görüş tarzlarına, değerlerine, düşünce akımlarına mesafe koymayı gerektirir. İçinde yaşanan çağın etkisinden uzaklaşıp, her çağın ve toplumun özellikleri anlamaya çalışıldığında, hem farklar hem bağlantılar daha rahat kurulacaktır. Tarihte bir kopukluk yoktur. Bağlantı kuramamızın nedeni, bilgi bakımından eksik oluşumuzdur (Mengüşoğlu 1988, s. 142-146).

Mengüšođlu'ya göre zamanın boyutlarında belirlenen amaçlar, hedef ve planlar kaybolup gitmezler. İnsanın yapıp-etmeleri arasında bir bađ olduğu için, zamanın boyutları arasında da bir bađ kurulur. 'Şimdi' her zaman geçmiş ile gelecek arasında aracılık eder, böylece insanoğlu üçboyutlu zamana açılır.

3.2.2.9. İdeleştiren Bir Varlık Olarak İnsan

Mengüšođlu'ya göre insan, eylemlerini gerçekleştirirken –açık ya da örtük olarak– yaptıklarına bir anlam yükler yani ideleştirir. Yapıp-etmelerini bu şekilde yönetir ve düzenler. Tek tek insanlardan uluslara kadar, umutlarla beslenen çalışmalar böylece yürütülür. Dayanılması güç durumlarda dahi ayakta kalabilmenin, hep bir çıkış yolu bulma çabasının nedeni, anlam vermedir. İnsanın temel tavırlarından olan ideleştirme, eylemlerini yöneten değer anlayışının bir başarısıdır.

İnsan, içinde yaşadığı durumlara bir anlam veremediği, onlarda bir değer göremediği zaman, onun yapıp-etmeleri sona erer; o, artık yaşayamaz. Tek insan bu tür durumların içine gireceği gibi, uluslar da bu tür durumların, çıkmazların içine girebilirler. İnsanın bu durumlardan sıyrılabilmesi, onlarla başa çıkması, ancak insanda kendisini yapıp etmelerine verebilecek bir gücün bulunmasına bağlıdır (Mengüšođlu 1988, s. 15).

Mengüšođlu insan eylemlerinin ideleştirilmesinde, biri araç değerlerin diğeri yüksek değerlerin ağır bastığı iki farklı yöne işaret eder. Araç değerlerin yönetimindeki materyalist, yüksek değerlerin yönetimindeki idealist yöndür. Her iki yön de kendi eylemlerine ve ortaya koyduğu başarılarla anlam vererek, onları ideleştirir. İnsanın yapıp-etmelerine, kendini işine vermesine yüksek değerler aracılık ettiğinde, insan, bunlar büyük özveriler isteyen eylemler bile olsa, gerçekleştirmekten kaçınmaz.

Katıksız bir ideleştirmenin varlığı bu şekilde hissedilir. İnsan ideleştirme yolu ile eylem, eylemin sonucu ve değer alanı arasında bağ kurar.

Mengüsoğlu'ya göre insan hayatı, birbirinden farklı doğal ve tarihsel olaylarla değişime uğrar. Değişen hayat durumları, değişen koşullar daha önce bilinmeyen yeni bir hayatın başlangıcı olabilir. Karşılaştığı kimi başarısızlık ve şanssızlıkların yapacağı uyarıcı bir etki insana, yürünebilecek farklı yolların varlığına işaret eder. İnsan bu bilgiye erişebilirse, yeni yolunda yüksek değerlere ağırlık verecek, araç değerler yüksek değerlerin hizmetine girecektir. Bu durum insanın biyo-psişik özelliklerine, yeteneklerine, kültürüne ve aldığı eğitimine bağlı olarak farklı biçimlerde gelişir. Katıksız yüksek değerler alanı ve dinsel alan seçenekleri ile karşılaşan insan, eskisinden farklı bir yola girer. Yüksek değerler alanında materyalist düşünüş ve eylemlere yer yoktur. Madde alanı, yüksek değerlerin denetimine girer ve eğer yüksek değerlerin gerçekleşmesine engel olursa bu yol derhal terk edilir. Dinsel alana yönelen insan da, yaşanan hayatın devamı olduğuna inandığı ölümsüz hayata yönelir. Çünkü onda bazı değerler görür. Mengüsoğlu'ya göre bu durumdaki insanın idealist gibi görünen yapıp-etmelerinin arkasında, örtük bir çıkar beklentisi vardır (Mengüsoğlu 1988, s. 153-154). Ancak insanın dini inançları benimseyişinde ve uygulayışında, kendisi ve inandığı arasına giren herhangi bir beklenti, umut ya da korku olmadığında, yani inancını yalnız iman duygusu üzerine kurduğunda, eylemlerini yüksek değerler yönetecektir.

İnsan, yaşadığı olumsuz deneyimlerin etkisiyle, değer anlayışında değişikliklere ihtiyaç duyabilir. Mengüsoğlu'ya göre insan eylemlerinin yönünü belirleyen, öğütlerden çok sosyal çevre kurumlarıdır. Etki alanı çok geniş olan sosyal çevre,

gücünü yazılmamış ‘yasalar’dan alır. Bu ‘yasalar’ tekler üzerinde baskı kurarak, onları etkisizleştirir.

Mengüşoğlu sosyal çevrede yaygın olan maddeci hayat tarzının insanları çabucak etkisi altına alabileceğini ve çekiciliği sayesinde insanların –bilerek ya da bilmeyerek– kendilerini bu hayat yönüne kaptırabileceklerini ifade eder. Egemen hayat tarzına sıcak bakmayan, hayat yönlerinde belirli bir forma sahip olan azınlık ise bu maddeci düşünüş ve eylemsellikten etkilenmez. Ona göre bir de arada kalanlar olacaktır. Bunlar kendi hayat yönleri hakkında açık bir bilgiden yoksun olduklarından, sosyal çevreye egemen olan yöne doğru sürüklenirler.

3.2.2.10. Kendini Bir Şeye Veren Bir Varlık Olarak İnsan

Mengüşoğlu’ya göre insan eylemlerinin kesintisiz olarak devam etmesi ya da kesintiye uğrayan eylemlerin yeniden başlaması için yalnız isteme yeterli değildir. İsteme ile birlikte ‘kendini bir şeye verme’, eylemlerin oluşuna katkıda bulunur. ‘Kendini bir şeye verme’nin değer gruplarıyla sıkı, ideleştirme ile daha sıkı bir ilişkisi vardır. İnsan yapıp-etmelerine, bir anlam yükler ve onlara değer verir. Ancak ideleştirmede insan, farkına varmadan bir değer aldanması içinde kendini bulabilir. İnsan eylemlerini gerçekten sevmiş, içselleştirmiş, üzerinde çalışmış ve kendini yaptığına adanmış ise bu fenomenler alanında gizli kalmayacak, açık olarak görülecek; ‘kendini bir şeye verme’ durumu yapıp-etmelerine yansıtacaktır.

İnsan karşılaştığı her şeye kendini verebilecek kadar büyük bir güce sahip olmadığından kendini çekenleri, heyecandıranları, coşku verenleri, tutkuyla

sarılabileceklerini diğerlerinden ayırır ve onları gerçekleştirmek ister. Severek yapılan bu tip eylemlerde, insanın zamanı algılayışı değişime uğrar. Zamanın öznel olarak kısalması ve uzaması insanın kendisini işine vermesi ya da vermemesi ile ilgilidir. Mengüsoğlu'ya göre kendini bir şeye verme ile sevgi ve değer alanına geçiş yapılır. Her iki yüksek değer de verimli ve yaratıcı eylemlerin gerçekleştirilmesine aracılık eder. Yaratıcı ve verimli eylemler, insanın etkin olduğunun farkına bile varmadığı, anın gittikçe 'kıaldığı' durumlarda ortaya çıkar. Buna karşın insan zorunlulukla, coşku duymadan ve tutkuyla sarılmadan pek çok işi yapmak durumunda da kalır.

Mengüsoğlu'ya göre insan bir iş için coşku duyduğu ve tutkuyla sarıldığı sürece –bu ister yüksek değerlerin, ister araç değerlerin yönettiği eylemler olsun– kendini ona verebilir. Fakat yüksek değerlerin yönettiği eylemlerde insan, işin kendisi tarafından belirlenir; araç değerlerin yönettiği eylemlerde ise insanı, işin sonucu belirler. Yüksek değerlerde sürece, araç değerlerde sonuca odaklı bir eylemlilik hali söz konusudur. Araç değerler alanındaki doymama ve huzursuzluk, insanı yaptığı işin esiri haline getirir. Yüksek değerler alanında ise inisiyatif insanın kendi elinde olduğu için özgürlük vardır. İnsanın sınırsız isteklerini, yüksek değerler dizginler. Yüksek değerlerle insan, doyuma ve huzura ulaşır. Çünkü yüksek değerler, insana inisiyatif kullanma hakkını kazandırır. İnisiyatifleri kendi ellerine alan insanlar da özgürleşirler. Özgür insanlar işlerine severek ve kendilerini vererek yaklaşırlar. Böyle insanlar rastgele düşünmez, konuşmaz ve davranmazlar. Nesnel durumlar neyi gerektiriyorsa, öyle, ona göre hareket ederler.

Mengüšođlu bütün insanların bir Őeyi sevme ve kendini verme bakımlarından, aynı düzeyde başarılı olamadıklarını belirtir. Ona göre yüksek değerlerle hareket eden insanların, araç değerlerle hareket edenlere göre hayatı daha zordur. Çünkü onlar yapıp-etmelerinin etkisini üzerlerinde sürekli olarak hissederler, bitirdiği işleri hemen unutmaz ve eylemlerinin sonradan oluşun etkisini fark ederler.

Mengüšođlu'nun belirlediği üçüncü değer grubu –davranış değerleri– tarafından yönetilen eylemler, sosyal çevrenin etkisi altında gerçekleştirildiğinden kendini belli bir Őeye vermeyi, özgülemeyi gerektirmezler. Sosyal çevreden sosyal çevreye farklılık gösteren bu tür eylemlerin gerçekleştiricileri, değerli görünen, sayılan bazı insanları taklit ederek, araç değerler alanına yaklaşırlar.

Mengüšođlu, insan eylemlerinin ve ürünlerinin oluş halinde olduğunu belirtir. Eylemlerin kesintiye uğraması başlangıçta ürünleri verimsizleştirir ya da onların gelişimini durdurur; daha ileri boyutlarda da insan yaşamını tehlikeye sokar. Ona göre işine kendini verme ve işini sevme, insan eylemlerinin sürekliliğini sağlar. Böylece eylemlerin amaçlarına yönelik ürünler meydana getirilir. Zaman bakımından değerlendirildiğinde, bu ürünlerin çoğunun oluşumu, üç boyutlu tarihsel zaman içinde gerçekleşir. Yani eylemlerin 'dün'ü, 'bugün'ü ve 'yarın'ı vardır. İnsanın 'an içinde yaşaması' demek, önceden görememesi, önceden belirleyememesi, geleceğe dair planlar yapamaması ve bir tarihselliği olmaması demektir. Sıralanan bu durumlar, insan varlığını tehlikeye sokar. Oysa felsefe, bilim, teknik, sanat gibi insan başarıları, kesintisiz devam etmesi gereken, gelişen insan eylemlerinin sonuçlarıdır.

3.2.2.11. Çalışan Bir Varlık Olarak İnsan

İnsan başarıları, nesilden nesile devredilen çalışmalarla ancak ortaya çıkmıştır. Mengüsoğlu'ya göre çalışma, yalın bir olay değildir. En basit görünen bir fenomen için dahi yüzyıllar süren çalışmalar yapılmış; deneyimler, bilgiler edinilmiş; pek çok teknik gelişme ve araç aranıp bulunmak zorunda kalınmış olabilir. Bunca emeğe rağmen, çaba ve çalışma için son nokta diye bir şey de yoktur; hiçbir zaman erişilen düzey, son düzey olmayacaktır.

Ayrıca çalışma, anlamlı ya da anlamsız olabilir.

Anlamlı bir çalışma yüksek değerlerle bezenen, yüksek değerler tarafından yönetilen çalışmadır. Böyle bir çalışma gerçekleştiricisini sevindirir; insanın bütün varlığını kavrar. Bütün verimli, yaratıcı çalışmalar bu tür çalışmalardandır. Böyle bir çalışma insanın ikinci doğası haline gelir. Böyle bir çalışmayı gerçekleştiren insan, çalıştığı farkında olmaz. Çalışma, onun bir varlık-tarzi olur. İnsan bu varlık-tarzının dışına çıktığı zaman bir eksiklik duyar (Mengüsoğlu 1988, s. 168).

Anlamdan yoksun bir çalışmanın gerçekleştiricisi, işini severek yapmaz. Yalnız araç değerlerin yönettiği bu çalışmalar, bazı zorunluluklar yüzünden sürdürülür.

Zamanımızda fabrika ve büro işlerindeki çalışma, birçok hallerde anlamını kaybeden, maki-neleşen, otomatlaşan bir çalışma haline gelmiştir. Bu yerlerdeki çalışmanın insanın üstündeki etkisi olumsuzdur. Çünkü bürolarla fabrikalarda veya bunlara benzer yerlerde insan daima aynı işlerde ya da hemen hemen aynı kalan işlerde çalışıyor. İnsanın inisiyatifini elinden alan böyle bir çalışma tarzı, anlamını kaybeden, anlamdan yoksun olan bir çalışma niteliği kazanır. Çalışma anlamını yitirince, insan için bir yük olur; insan onun altında ezilir. Bazı hallerde o, ruhsal

hastalıklara, sinir hastalıklarına yol açar. Anlamını yitiren çalışma alanlarında insan, sadece vaktin geçmesini, çalışmanın tatil edilmesini bekler (Mengüšoğlu 1988, s. 169).

Mengüšoğlu'ya göre çalışmanın anlamdan yoksunluğu insanın kendisinin dışında, sosyal düzenin bozukluğundan ya da işin yapısından kaynaklanabilir. Bu koşullar altında çalışma, hem bireysel hem de toplumsal sıkıntılara yol açabilir.

3.2.2.12. Eğiten ve Eğitilebilen Bir Varlık Olarak İnsan

Mengüšoğlu'ya göre insan, ham yeteneklere sahip olarak dünyaya gelir. Başka bir deyişle insan bir 'olanaklar varlığı'dır. Bunu etkileyen faktörlerden biri de insanın, yalnız yaşadığı dönemin başarılarının değil, daha önce meydana gelmiş başarıların da içine doğmasıdır. Bu insanın tarihsel bir varlık olması anlamına gelir. İnsan, eğitim sayesinde yeteneklerini olgunlaştırır; eğitilme ve eğitme faaliyetleri ile başarılarını gerçekleştirir ve devraldığı başarıları ileriye götürür. *"Ancak eğitim sayesinde ki, insanın biyopsişik varlığında bulunan işlenmemiş, ham yetenekler olgunlaşıyor. Gerçekten insan neye sahipse, nasıl bir düzeye erişmişse, bu, hep eğitim sayesinde olmuştur"* (Mengüšoğlu 1988, s. 15). *"(...) Öğretimle 'eğitim' birbirinden ayrılmaz; her 'eğitim', öğretim ve öğrenimden oluşur"* (Mengüšoğlu 1976a, s. 147).

Mengüšoğlu insanın ortaya koyduğu başarıları, tarihsel bir varlık olarak nesilden nesile aktararak zenginleştiğini belirtir. Her insan yavrusu bu başarıların içine doğar; yetişkinlerin belli bir amaca göre yönettikleri kurumlar tarafından form kazanır,

eğitilir. Böylece insan, bir bütün olarak biyo-psişik yetenekleri bakımından ‘eğilip-bükülebilir’. Eğitimin ilk basamağını yürütmek, insan başarıları ve düşünce dünyasından oluşan ‘tarihsel çevre’nin işidir. Bir çocuğun form kazanması, birlikte yaşadığı grubun başarılarının niteliği ve yoğunluğuna göre gerçekleşir. Mengüşoğlu’ya göre önce pasif bir eğitimden geçen çocuk için, her şey kendiliğinden gelişir. Bazen bu eğitim, yalnız basit bir bakımdan daha fazlası olmaz. Olumlu ya da olumsuz eğitimin bütün etkileri, çocuğun geleceğine yansır.

Eğitimde en önemli sayılabilecek konu, onu teorilerin değil, yaşamının kendisinin yönetmesidir. Teoriler eğitimin biçimlerini, yöntemlerini bir sıra düzeninde tanıtabilirler, ama bunları öğrenmek eğitilmiş olmak demek değildir; tıpkı, mantıklı düşünmek için mantık kitapları okumanın önkoşul sayılmaması gibi. Bilim olarak mantık, tutarlı düşünmenin işleyişini ve ilkelerini araştırır ve bunları bilmek, öğreneni daha disiplinli düşünmeye sevkedebilir, ama deneyim zenginliği olmazsa, bu hiçbir işe yaramaz. Eğitim de böyledir, yani bütün insan başarıları (Nutku 1997, s. 44).

Mengüşoğlu çevrenin ya aile ve okul eğitimine yardımcı olduğunu ya da onların yaptığını yıktığını belirtir. Çevrenin düşünce dünyası bulanık ve ortak bir düşünce dünyası yoksa, eğitim yarım yamalak, bütünlükten uzak, hep eksik olur. Eğer çevre böyle bir kaostan uzaksa, aile ve okul eğitimine destek verir. Bir amaca göre düzenlenen eğitim kurumlarında form kazanmaya, eğitim-öğretim adı verilir. *“Bu, eğitim kurumlarının bir ideye göre düzenlenmesi ve kişinin bilinçli olarak kendisini yetiştirmesi basamağıdır. Bu basamak üstündeki eğitimde aile, çocuğa alışkanlıklar, davranış şekilleri kazandırabilir, bunları okul yalnız başına gerçekleştiremez. Okul eğitimi ancak insanın kendi kendisini yetiştirmeye giden yolu hazırlar* □

(Mengüşoğlu 1988, s. 178).

Bilimsel ve teknolojik gelişmeleri takip eden, çağın gerisinde kalmayan bir eğitim anlayışının önemi inkâr edilemez. Ancak bu insan eylemleri de diğerlerinde olduğu gibi etik değerleri uygulama bakımından yetersiz olduğunda, yalanın ve kandırmanın kol gezdiği, çıkar gruplarının çekişmelerine sahne olduğu alanlar olarak belireceklerdir. Eğitim kurumları aslında öğrencilerin yalnız bilim ve teknoloji alanlarıyla değil, etik alanla da doğru temas kurmasına aracı olmalıdır. Onların karşısına çıkan her hayat durumunda kılavuzluk edecek değerleri kazanma bakımından, okullara çok fazla sorumluluk düşmektedir.

Mengüşoğlu'ya göre düşünce alanındaki imkânlarla, gelişmelere ve başarılarla bağlı olarak okul, kendine çeki düzen vermek zorundadır. Eğer okul, genel düşünce alanının ilerisinde birtakım girişimlerde bulunuyorsa, birtakım zorluklarla karşı karşıya kalacağı açıktır.

Mengüşoğlu bu bağlamdaki düşüncelerini de antropolojinin ışığında oluşturur.

(...) Antropolojik temellere dayanan bir eğitim, insanı, bilerek bir bütün olarak göz önünde bulunduran bir insan görüşünden hareket eder (...) Bundan başka eğitim zgr hareket edebilmedir (...) ünkü insanın 'kendisini yetiştirilmesi' onun kendisini özerk görmesini gerektirir; özerklik olmadan insanın 'kendisini yetiştirilmesi'sinden söz edilemez. zerk insan, hayatı boyunca kendisini yetiştirmeye çalışır. Gerçek bir 'kendisini yetiştirilmesi'ye ancak insanın kendi çalışmalarıyla varılabilir. Okul, hatta üniversite, insanın kendi kendisini yetiştirmek için birer sıçrama tahtasıdır (Mengüşoğlu 1988, s. 178-179).

3.2.2.13. Devlet Kuran Bir Varlık Olarak İnsan

Mengüšođlu'ya göre insan, iyi-kötü, sevgi-nefret ve haklı-haksız gibi sıralayabileceğimiz pek çok karşıtlıkların, kutupların içinde yer alan bir varlıktır. Disharmoni şeklinde ifade edebileceğimiz bu yapı ile toplum içinde yaşamak zorunda olan insanı her bakımdan verimli kılma işi devlet adını alan kuruma düşer. Devlet, insan başarılarının gelişmesinden sorumlu, tasarlanmış bir insan başarısıdır.

Mengüšođlu temeli insanın biyo-psişik varlığında bulunan disharmonik özelliklerini ancak değer anlayışının düzene sokabileceğini düşünür. Buna göre insanın iyiyi kötüden ayırabilme ve olumsuzdan kaçınma olasılığını, değer anlayışı belirler. Bu bağlamda da insan, etik bir varlıktır. Ancak insan değer anlayışıyla her zaman doğrulara erişemez. Benzer biçimde vicdan da insan eylemlerini denetler; ama gücü bakımından sınırsız değildir. Vicdan, insana iyi olanı, haklı olanı yapması için seslenir. İnsan bu sesi –iyi niyetli bir yaklaşımla– bazen dinler, bazen dinlemez. Vicdan, geliştirildiğinde ve korunduğunda etkisi güçlü olur. Eğer her insan onun sesine kulak verebilseydi, hep yüksek değerlere göre hareket ederdi; çatışmalara neden olan araç değerlere itibar etmezdi. Araç değerler uyarınca, insan ilgisine, çıkarına, maddi beğeni ve zevkine hitap eden her şeye ve kendisine göre en iyisine sahip olmak ister. Vicdan burada artık etkisiz hale gelir, güçsüzleşir. Tam bu sırada devreye öyle bir şey girmelidir ki güç bakımından insani zaafı bertaraf edecek kadar üstün; gücü kullanma bakımından da sistemli ve kurallı olsun. Mengüšođlu'ya göre varlık tarzı bakımından ancak devlet bu düzeni sağlar. Ayrıca bu düzenin sürekliliği de önemlidir. Çünkü tek tek insanlar ölür, herkes bu noktada gelip

geçicidir. Tür olarak devamlılığını sağlayabilen insan ve kurumları arasında karmaşa olmaması ve insan başarılarının sürmesi için, devlet gereklidir (Mengüšođlu 1988, 184-190).

Mengüšođlu'ya göre devlet, hem tek tek insanların varlık koşullarına dayanır hem de diğer varlık koşullarının yöneticisi, koruyucusu ve geliştiricisidir. Tek tek insanlar ne kadar gelişmiş ise devlet, devlet ne kadar gelişmiş ise tek tek insanlar o ölçüde gelişecektir. Bařka bir deyişle ona göre devlet ve insan başarıları arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Devlet, eğitim sistemi aracılığıyla insan başarılarının geliştiricisi ve düzenleyicisidir.

Bütün bunlar bize, devlet için, sosyal birliğin hayat-alanı, onun başarıları, dikkate alınmadan doğrudan doğruya uygulanabilecek 'hazır şemaların' bulunmadığını gösteriyor. Çünkü her toplumun kendisine has bir oluşu, bir gelişme tarzı, kendisine has bir tarihi vardır. Teori bütün bu değişiklikleri göz önünde bulundurmak ve ona göre hareket etmek zorundadır. Onun için bütün devletlere aynı genellekle uygulanabilecek evrensel teoriler yoktur. Bu, bütün varlık-alanları için geçerlidir (Mengüšođlu 1988, s. 191).

Mengüšođlu tek tek insanlar arasında olduğu gibi, devletler arasında da çatışmalar olabileceğini ifade eder. Devletler arasındaki ilişkileri de –insanlar arasında olması gerektiği gibi– araç değerler değil yüksek değerler yönetiyor olsa, çatışmaya, savaşa gerek duyulmayacaktır. Çatışmalara bir gerekçe bulmak gerekiyorsa, araç değerler tarafından yönetilen yüksek değerlerden söz etmek; ilgi, çıkar, güç ya da ekonomik çıkarları maskelemek için yeterli görülebilir.

3.2.2.14. İnanan Bir Varlık Olarak İnsan

Mengüsoğlu'ya göre inanmanın başka bir türü de eylemlere taşıyıcılık eden inanmadır. Günlük hayattaki yalın işlerden, uluslararası karmaşık ilişkilere kadar – arasında derece farkı olmakla birlikte– inanma fenomeniyle karşılaşılır. İnanma fenomeni 'geçmiş', 'şimdi' ve özellikle de somut hayatın ağırlık noktası olan 'geleceğe' ilişkindir. Dolayısıyla insan inanarak, önceden görerek ve belirleyerek hayatını planlayabilir. Yoksa hayatı rastlantılara bırakmak, özellikle uzun vadeli planların gerçekleşmesi için çok büyük bir tehlikedir.

Eğer inanma insanın yapıp-etmelerinin dışına atılır, insanın yapıp-etmelerinden ayrılırsa, o zaman inanmaya dayanan, insan olmanın varlık-yapısına ait olan birlikte yaşama da kaosa dönüşür. Fakat insanların birlikte yaşamasında önemli olan düzendir. Eğer tekler bu düzeni sağlayamazlarsa, o zaman tekler üstü bir gücün, örneğin devletin işe karışması gerekir (...) Nitekim yazılı anlaşmaların, senetler ve benzeri gibi hukuksal belgelerin amacı, dayanağı insanın güçsüz bir değer duygusu olan inanmaya yasal bir güç kazandırmaktır (...) Bu yasal güç, tarafları bağlar. Eğer inanmaya dayanan söz yerine getirilmezse, o zaman devletin gücü işe karışır ve yapılan anlaşmaların, senetlerin gerçekleşmesini sağlar (Mengüsoğlu 1988, s. 197).

İnanma ediminin diğer edimlerle de birlikte gitmesi gerekir. İnanma günlük yaşam ilişkilerinden başlayarak daha üst, soyut boyutlara kadar yükselebilir.

3.2.2.15. Sanatın Yaratıcısı Olarak İnsan

MengüŖođlu, varlık alanının deđiŖim gösteren ve göstermeyen bir yanını olduğunu belirtir. Ona göre öncelikle deđiŖim gösteren taraf göze çarpar. Eğer sanatçı varlık alanının yalnız bu yanıyla ilgilenirse, zamana bağlı kalan eserler verir. Kalıcılık, hem deđiŖeni hem de deđiŖmeyi gösteren eserler için söz konusudur.

Sanatın kullandığı malzeme, somut bir dile getirmeye [dile getirmeye] olanak verir. Bundan dolayı sanat yapıtları herkese seslenir. Özellikle sahne eserleri, yazın sanatı ve plastik sanata herkes ilgi duyar. Çünkü söz sanatı ile hareketler, hayatta karŖılaŖılan olaylar, somut ve açık olarak önümüze konurlar. Bu tarzda verilen hareketler, hayat durumları ve olayları, değerleri, değer atıŖmalarını, değer bağlantılarını, karakter çizgilerini, felsefi-bilimsel bilgide olduğu gibi açıklanmaya, tanımlamaya [tanımlanmaya] gerek görmeden sergilerler (MengüŖođlu 1988, s. 210).

MengüŖođlu, sanatla yaŖama dünyası arasında da sıkı bağların olduğunu belirtir.

3.2.2.16. KonuŖan Bir Varlık Olarak İnsan

İnsan fenomenlerinin ve baŖarılarının taŖıyıcısı olan dil, çok özel bir varlık alanıdır. MengüŖođlu'ya göre dil olmasaydı, bilgi ancak taklide dayalı ve çok sınırlı bir biçimde olacak, insan tarihsiz bir varlık olarak kalacaktı. Birbirine sıkı sıkıya bağlı olan insan fenomenleri için dilin varlığı çok önemli ve gereklidir. İnsan var olanlarla dil aracılığıyla iliŖki kurar; bu iliŖkileri dil ile saptar ve bildirir. Günlük hayatta olup bitenler, sanat, teknik, bilim ve felsefe, kısaca tüm insan baŖarıları dile dayanır, dille aktarılır, dille geliŖtirilir. İnsan, kendinden önce yaŖamıŖ olan insanların

deneyimlerinden ve bilgilerinden yararlanmak için öğrenmek ve öğrenmiş olduklarını öğretirken dili kullanmak zorundadır. Ayrıca konuşurken kullandığımız kavramları da dil ile kurarız. Kavramlar üzerinden konuşma, insanlar arasında ortak bir alanın oluşmasını sağlar.

3.2.2.17. Biyo-Psişik Bir Varlık Olarak İnsan

Felsefi antropolojiye göre insan fenomenlerinin kökleri, insanın biyo-psişik yapısında, somut bütünlüğündedir. Mengüsoğlu bütünlüğü içinde insanı incelemek, onu anlamak için, ruh ve beden diye bölmeden, bütün varlık koşullarıyla birlikte kavramanın gerekliliğini savunur. Çünkü insan, bütün varlık koşullarının –bilen, değerleri duyan, tavır takınan, yapıp eden, ...– taşıyıcısıdır ve bu koşulların taşıyıcısı olması, insanın biyo-psişik bir varlık olmasıyla yakından bağlantılıdır.

4. BÖLÜM

TAKİYETTİN MENGÜŞOĞLU'DA TEMEL BİR ÇİFT BELİRLEME OLARAK İNSANIN BÜTÜNLÜĞÜ ve DÜNYANIN ONA AÇIKLIĞI

4.1. İnsanın Bütünlüğü

Mengüşoğlu'ya göre insanın varlık koşullarını, eylemlerini, yeteneklerini birbirinden ayıramayız. Herhangi bir fenomen için insan yeteneklerinden yalnız birini ya da bir kaçını sorumlu tutmanın, diğerlerini dışarıda bırakmanın nesnel bir temeli yoktur. Ona göre böyle bir görüş insanda doğal olanı bozan, yapay bir görüştür.

Mengüşoğlu, insanı herhangi başka bir canlıya benzetmeden ve duygusal temelli belirlemelerden uzak, doğrudan insan fenomenlerinden, insan başarılarından hareket ederek incelemeye çalışır. Fenomenlerin ve başarıların taşıyıcısı yaşayan somut insan, varlık yapısı, varlık bütünlüğü parçalanmamak koşulu ile kavranabilir. Felsefi antropoloji yalnız insanın kendisi ile ilgilenir. Ontolojik temellere dayanan felsefi antropoloji, fenomenleri görmezden gelmez. Bu belirlemelerden hareketle

MengüŖođlu, insanı eŖitli alanlara bölen, kendi varlık bütününden, varlık bağlarından koparan teorilerin iddialarının aksine insanın, baŖarlarının oluŖmasına bütünlüğüyle katıldığı dŖncesindedir.

İnsanlar hep bir Ŗeyleri gerekleŖtiren varlıklar; bu gerekleŖtirme iŖini de bir defalık oluŖumu içinde yapmaktalar. Ama bu bir defalık oluŖumlar ortak bir kavram altında toplanabilir; zihinsel bir yapı ile bu oluŖumların her biri erevelendirilebilir. Kavram dediğimiz de varolana iliŖkin çerçeveden baŖka bir Ŗey değil ki. İnsanlar yle eylemler gerekleŖtirirler ki buna örneğin, bilme, alıŖma, eğitme, inanma, üretme v.b. denebilir. Bu kavram adları, bir defalık eylemlerin ortak adlarıdır ve eylemlere her tek insanda rastlarız. Böylece, insan, tüm insan türünde ya da her insan tekinde gerekleŖen yapıların her birini kendinde taŖır. Böylece insan, tekil olarak belirleniŖinin ötesinde, türsel olarak da belirlenir (Çotuksöken 2002, s. 91).

MengüŖođlu'ya göre insan 'gemiŖ'ten devraldığı baŖarıları, 'Ŗimdi' dŖndklerini, yapıp ettiklerini ve hatta keŖfettiklerini dili sayesinde, ortak kavramları kullanarak baŖkalarına aktarır. BaŖarılar arasında kurduğu bağ ile insan, bir 'Ŗey' üzerinde nesiller boyu ortak alıŖmalar yapma imknına kavuŖur.

Ontolojik temellere dayanan antropoloji ile MengüŖođlu, önce insanın biyo-psiŖik bir bütün olduğu vurgusunu yapar ama bunu yeterli görmez; bununla birlikte insan fenomenlerini ve baŖarılarını inceleyerek, varlık bütününü kavramayı ve onu anlamayı amaçlar.

MengüŖođlu'ya göre insanla ilgili her durum değerlendirmesi –dıŖdnyada doğrudan bir karŖılıđı olsun ya da olmasın– insan fenomenlerine dayanmak ve onlara ters dŖmemek zorundadır. Eğer insanla ilgili somut, doğrudan ulaŖma imknı olan fenomenler varsa bunlar üzerinden, eğer dolaylı bir eriŖim söz konusu ise dikkati

eylemlere yoğunlaştırarak bütüne yansımalarını görmek, kafa karışıklığının önüne geçecektir.

İnsanın her türden yapıp etmesine tüm varlığıyla katılması, Mengüsoğlu'nun felsefi antropolojisinin en temel niteliğidir.

4.2. Dünyanın İnsana Açıklığı

Mengüsoğlu'ya göre dünya, insana açıktır. Bu insanın eylemlerinin, aktlarının –algı, düşünme, gözlem v.b. – fiziksel olarak sınırlanmamış olması demektir. Böylece insan coğrafyanın belirlediği sınırlamaları ya hemen ya da zamanla, kendi ürettiği bilim ve teknik sayesinde aşabilecek güce sahiptir. İnsan, dünyanın neresinde olursa olsun, bulunduğu yerin doğal koşullarına fiziksel olarak uymaya zorlanmadan onlara karşı önlem alabilecek yeteneklerle donatılmıştır. Bu yetenekler sayesinde ulaşabildiği başarılarla yaşamını sürdürür.

İnsana böyle bir durumu sağlayan, en başta onun kendi kendisine en uzak olan şeyler arasında bağ kurması, doğanın her olayı karşısında önceden önlem almayı bilmesi ya da hiç değilse buna çalışmasıdır. İnsanda öyle yetenekler vardır ki, o, bu yetenekleri sayesinde, karşılaştığı şeyleri, fenomenleri, evirip çevirmekle, deneyip sınamakla, onları 'obje' haline getirebilir, onlardan yararlanabilir ve başarılarını ortaya koyabilir (Mengüsoğlu 1988, s. 239-240).

Mengüsoğlu, insanın karşılaştığı fenomenleri, yetenekleri sayesinde nesneleştirdiğini, onlardan yararlanarak başarılarını gerçekleştirdiğini belirtir. Bu başarılar, insanın yemesini, içmesini, barınmasını, korunmasını sağlayacak olanaklar

sunar. Bilen bir varlık olan insan, bilgisinde her şeyi nesneleştirir; bilgisiyle mesafeleri kısaltır; engelleri yok eder. Yapamadıklarının üzerinde çalışır, bilinenlere dayanarak ‘varlık’ın bilinmeyen alanlarını keşfeder ya da bunlar hakkında varsayımlar oluşturur. Bütün bu eylemler insana dünyanın açık olduğuna, düşündüklerini hayata geçirme girişimlerinin mümkün olabileceğine ilişkin bir umut verir.

Mengüşoğlu’ya göre insana dünyanın, evrenin açık olmasını sağlayan varlık bütünlüğü, insanın morfolojik, biyo-psişik özelliklerinde ve bu eylemlerin tarihselliği fenomeninde ortaya çıkar. Başarıların dil aracılığıyla saptanması, nesilden nesile iletilmesi, insanlığın tarihle buluşmasına, tarihsel bir varlık olmasına katkıda bulunur.

Her insan başarısında bütün insanlığın payı vardır. ‘Tek’ insan, ne kadar yüksek yeteneklere sahip olursa olsun, öteki insanlarla kendisi arasında bir anlaşma, ortaklaşa bir eylem, bir çalışma bağı kurulmadan, başka insanların yardımı olmadan, hatta geçmiş kuşakların başarılarına dayanmadan, tek başına, ne herhangi bir başarıya sahip olabilir ne de onun yaratıcısı olabilir. İnsanlar arasındaki ortaklaşa çalışma bağı sağlayan, dildir. İnsan, dili sayesinde, yapıp ettiklerini, düşündüklerini, bulduklarını başkalarına anlattığı gibi, başkalarının başarılarını da dilin saptaması sayesinde öğrenir; ve kendisinininkilerle devraldığı başarılar arasında bağlantı kurabilir. Böylece bir ‘şey’ üzerinde ortak çalışmalar doğabiliyor. Böyle bir bağlantı sadece bir kuşak içinde değil, kuşaklar boyunca sürüp gidiyor (Mengüşoğlu 1988, s. 240).

İnsan dünyada, hatta evrende olup bitenleri anlamak için fiziksel olarak sınırlarla karşılaştığı zaman bilim ve dolayısıyla teknik sayesinde ürettiği araçları devreye sokar. Böylece ona kapalı kalan alanlara da ulaşmak, anlam vermek ister. İnsana

önce dünya, bir ileri aşamada da evren anlam verme boyutunda açıktır. Çünkü insan bütün eylemleriyle hem anlam verir hem de anlam verilmesine aracı olur.

Anlam vermek, anlam boyutlarını fark etmek zamanla, deneyim kazanarak gelişen bir süreçle olanaklıdır. Anlamak için birtakım sorular sorulur, araştırmalar yapılır. O halde öğrenmek de bu bağlamda anlam vermeyi öğrenmek, anlam boyutlarını keşfetmek demektir. Gerçek anlamda öğrenme, öğrenmek için gönüllü birinin ne aradığını bilerek ve gelişerek ya da neyi bilip neyi bilmediğinin farkındalığı içinde bizzat katıldığı bir anlama girişimidir.

Çünkü,

Anlam alanı yalnızca iki kişinin ya da daha çok kişinin karşılıklı görüşmesinde değil, aynı zamanda bir bilincin kendisiyle her türlü ilişkisinde kurulur. Bir şeyi düşünmek bir anlam alanı oluşturmaktır. Anlam alanı her türlü bilinçsel ilişkide ortaya çıkan iletişim düzeneğidir. Onda işaretler bilinçlerden bilinçlere nesnel öğeler olarak, öznel öğeler olarak ve öznel-nesnel öğeler olarak taşınırlar ya da ulaşırlar (Timuçin 2010, s. 250).

İnsan bilim adamı olmakla varlık koşullarıyla ve fenomenlerle kurduğu öznel ilişkisini kesmez. Tarihselliği içinde insanlar, farklı değer türlerini kullanım sıklıklarını değiştirerek eylemlerinde uygularlar. Bu bağlamda eylemler ve değerler iç içedir.

İnsan sürekli olarak dünyaya uzanır, tüm varlığıyla kendini dünyaya açar bu noktada karşılıklı olarak dünya da ona açılır.

4.3. İnsanın Bütünlüğü ve Dünyanın Ona Açıklığında Etkili Olan Fenomenleri

Bu bölümde bütün olarak, insanın tamamlayıcı ve karşıt durumdaki fenomenleri ele alınacaktır. İnsan, temelde toplumsal ve tarihsel bir varlık olarak bu fenomenleri hayat karşısındaki duruşunda, somut bir biçimde ve sürekli olarak gösterir.

4.3.1. İnsan; Toplumsal, Tarihsel Bir Varlıktır.

Mengüşoğlu'ya göre felsefi antropoloji, insanın bütünlüğü içinde toplumsal-tarihsel bir varlık olduğunu ileri sürer. İnsanlararası ve/veya toplumlararası tüm ilişkiler bu üçlü çerçevede ortaya çıkar. Somut olarak görünen şudur: Tek tek insanda olduğu gibi toplumlar arasında da birbiriyle çatışan ideler, ilgiler ve görüş tarzları vardır. Çatışma, hem teklerin hayatını hem de toplumların hayatını farklı kılan ilgi, ide, hareket yönlerinden tezat oluşumların sonucudur. Bir başka ifadeyle teklerin disharmonik yapısı, çoğul yapılara geçer ve uzlaşmada engellere, gecikmelere neden olur. İnsan eylemlerinin tarihselliği içindeki bu tezat fikirler ve davranışlar oluşun yönünü değiştirdiğinde yararlı olabildiği gibi, katı bir tutumda olduğu zaman toplumsal ilişkilere zarar da verebilir.

Mengüşoğlu her alanda görülen çatışmanın, felsefede ve bilimde nesnelliğin çizdiği sınırlarla engellendiğini belirtir. Ona göre örneğin politik-ekonomik alanlar, değişen yarar ve ilgi alanları yüzünden öznel etkilere açıktır. Araç değerlerin ağır basması birleştirici değil, çatışmaya açık alanların oluşmasına neden olur. Ancak felsefe ve bilimde çatışma, uygunluklarla dizginlenir. Ne var ki felsefe ve bilim, politik-

ekonomik eylemlerden de etkilenecektir. Çünkü her biri insan eylemlerine dayanan bu alanlar, tarihsel oluşun etkisi ile birbirine bağlanır.

Mengüşoğlu araç değerlerin temelinde yer alan yarar ve çıkar beklentisinin, insan eylemlerinin sınır tanımaz bir rehberi olması durumunda, çatışmalara ve krizlere neden olduğunu belirtir. Tarihsel oluşu idare etmek insan gücünün sınırlarını zorladığı için, krizlerin sonuçları olumlu da olumsuz da olabilir. İnsanların –sınırlı da olsa– önceden görme ve önceden belirleme gibi nitelikleri vardır. Kimi devlet ya da iş adamlarında bu yeteneğin sınırlarının genişleyip, oluşun olumsuz akışına müdahale edebildikleri bir gerçektir. Ama durumun hep böyle gideceğini kimse garanti edemez.

İnsanın yapıp-etmelerinin ürünü olan insan başarıları, yalnız şu veya bu tekin, şu veya bu ulusun işi değildir. İnsan gerek tek, gerekse toplum olarak tek başına yalıtık yaşayamaz. Bundan başka insan başarıları dün ve önceki gün, uzak veya daha uzak bir geçmişte yaşamış olan birçok insan gruplarının, ulusların bıraktığı bir kalıttır. Bütün insanlığın onda payı vardır. İnsanların başarıları, deneyimleri kaybolup gitmezler. Onlar dil ve yazı ile saptanıp, insandan insana, kuşaktan kuşağa, uluslardan uluslara aktarılırlar. Böylece insan başarılarının bu iletilmesi ve aktarılması, biyopsişik çekirdeklerde olduğu gibi, kendiliğinden olup bitmez. Eğer başarıların devralınması isteniliyorsa, o zaman insanın onlar hakkında açık bir bilgi elde etmeye çalışması gerekir. Ancak onların betimlenmesi ile bu başarılarla hesaplaşmakla, onlardan olumlu ya da olumsuz yönde yararlanmak olasıdır (Mengüşoğlu 1988, s. 142-143).

Mengüşoğlu'ya göre insanın somut bütünlüğünü oluşturan değerler, amaçlar, hedefler, inanç öğeleri ve tarihsellik gibi pek çok etken, insanların yapıp-etmelerini yönetir. İnsan eylemlerindeki kesintisiz oluş, ilerleme ya da gerileme şeklinde kendini gösterebilir. Tarihsel oluş yavaş yavaş gerçekleşirken, insanoğlu büyük

sıkıntılara katlanmak zorunda kalmıştır. Çoğu kez bu oluşumların başlangıcını saptamak bile mümkün olmaz. Bu başarılar başlangıcından çok sonra bütün insanlığın malı haline gelmiştir. Tarihsel alanda görülen boşluklar bilgikuramsaldır yoksa tarihsel varlığın ya da insan başarısının kesintiye uğraması söz konusu değildir.

Bugünkü insan başarılarına birçok eski ulusların, insan gruplarının katıldıklarını ileri sürmek temelsiz, yersiz bir düşünce değildir: ister bu ulusların, bu insan gruplarının tarih kitaplarında adları bilinsin, isterse bilinmesin; bu, durumda bir değişiklik meydana getirmez. Tarih bugün artık yaşamayan uluslardan da söz eder. Bu uluslar ya başka uluslara katılmış ya da kaybolup gitmiş görünürler. Fakat onlar tarafından meydana getirilen başarılar, onlarla birlikte kaybolup gitmemişlerdir. Bu başarılar, onlardan sonra gelen ulusları etkilemişler, onların başarılarına katılmışlar, dolayısıyla bize kadar gelmişlerdir (...) Bu, bir kez yaratılmış olan başarıların bir tür 'kalıcılık ilkesi'dir (Mengüşoğlu 1988, s. 143-144).

Mengüşoğlu, tarih ya da arkeoloji araştırmalarının amacının yalnız eskiye duyulan bir merak olmaması gerektiği üzerinde durur. Ona göre bu araştırmalar geçmişte yaşamış insan topluluklarının nasıl çalıştıklarını, neler düşündüklerini, başarılarını ve 'şimdi'ye etkilerini gösterebilmelidir. Çünkü az ya da çok bütün ulusların, insanlığın bugünkü başarılarında payı vardır. Bu bilimler, felsefi antropoloji bakış açısı ile ele alındıklarında, elde edilen sonuçlar ulusal-siyasal kimliklerinden kurtulacak, belli bir ulusun ya da belli uluslar grubunun değil, bütün insanlığın ve başarılarının bir parçası olarak anlamlandırılacaklardır.

‘Şimdi’den kalkarak geçmişle bağ kurmak kolay bir iş değildir. Çünkü zamanın belli bir ‘şimdi’inde yaşayan insan kendisinin bulunduğu ‘yer’den hareket eder; insan ne içinde yaşadığı zamanı atlayabilir, ne de onu yok sayabilir (...) Her çağ belli düşünce akımlarının, belli görüşlerin taşıyıcısıdır. Bu düşünce akımları, bu görüşler bir örgü oluştururlar. Bu örgü, hem içinde yaşadığımız çağın, hem de geçmişin belli görüş tarzlarıyla, belli değerleriyle, olumlu, olumsuz değerlendirmeleriyle, önyargılarıyla bezenmiştir. Fakat zamanın ‘şimdi’inde yaşayan insan kendi çağının, kaynağını bilmediği düşünce akımlarının, görüşlerinin etkisindedir. O, çağındaki görüşlerin, düşünce akımlarının ağırları içindedir; o, kendisini bu ağırlardan güçlükle kurtarabilir (Mengüşoğlu 1988, s. 146).

Mengüşoğlu’ya göre tarihteki olaylar ile olayları yöneten faktörler arasında ortaya çıkan karşıtlıklar, tarihin oluşunu, oluşu da akışını sürdürür. İnsanın varlık yapısında bulunan disharmoni bu karşıtlıkların nedenidir. Karşıtlıklar hem tek tek insanlarda hem de farklı topluluklarda eksik olmaz. Çünkü eylemleri besleyen her türlü değer ögesi, ideler, ilgiler ve görüşler birbirinden farklıdır. Bunlar tarihin oluş halini hareket halinde tutan, ufkunu değiştiren çatışmalara yol açar. Bazen birbirinden çok farklı, uzlaşması mümkün görünmeyen tarafların ortaya çıkmasının temeli insanlığın kaderinde, tarihselliğindedir.

Mengüşoğlu nesilden nesile değişen ilgileri yöneten motiflerin, çeşitli nitelikler kazanarak dönem dönem sosyal, ekonomik ya da siyasal, daha kuşatıcı bir ifade ile insanın bütün eylem alanlarına kadar uzanan bir sorun olarak algılandığını, zaman içinde önemini kaybedip, başka bir kılığa bürünebildiğini belirtir. Ona göre yalnız felsefe ve bilimde kimsenin inkâr edemeyeceği nesnel sınırlamalar vardır ve bu alanlarda meydana gelen çatışmalar gürültü çıkarmazlar. Her şeye rağmen –söz

konusu bilim ve felsefe de olsa– tarihsel oluşun etkisiyle oluşan bütün alanlar birbirine bağlı ve etki-tepki halindedirler. Daha çok politik ve ekonomik alanlarda çatışmaların artması rastlantı değildir. Çünkü bu alanlarda birleştirici olmayan, yarar ve çıkarın egemen olduğu araç değerler ağır basar.

Ona göre insan başarıları arasında kesintisiz bağ kurma tarihliliğe; başarıların kaybolması ya da insanın kendi başarıları arasında bağ kuramaması tarihsizliğe neden olur. Tarihsizlikte zaman hep ‘şimdi’de asılı kalır. Geçmiş ve geleceği birbirine bağlamayan, değişmeden sürüp giden bir şimdi, başarıların gelişmemesi, zamanla kaybolması anlamına gelir.

Mengüşoğlu felsefi antropolojisinde, bütün insanlarda ortak olan varlık ve eylem öğelerinin bulunduğunu göstermeye çalışır. Yine önemle üzerinde durduğu bir başka nokta da insanın, hangi kültür basamağında olursa olsun onun bilen, dile sahip olan, konuşan, yapıp-eden, inanan, mitoslar kurabilen, tarihsel olan, sanatla uğraşan, v.b. bir varlık olmasıdır. İfade edilmeye çalışılan nitelikler insanın ırkı, kültür çevresi ve başarılarının düzeyi ne olursa olsun bütün insanlarda ortaktır. Felsefi antropoloji, insanlığı parçalamaz; onlarda ortak olanı arar ve bu arayışı, toplumsallık, tarihsellik çerçevesinde gerçekleştirir.

4.3.2. İnsan, Olanaklar Varlığıdır.

İnsanın temel fenomenleri ya da varlık şartları

(...) hiçbir insan topluluğunda eksik olmayan, her insan topluluğunda yükseklikleri değişik olan bir 'insan başarıları alanı' meydana getirirler. Bu başarılar, aynı zamanda, insan varlığı alanını deterimine [determine] eden anthropolojik [antropolojik] kategorilerdir. Bu başarılar, insana doğuştan verilmemiştir; insan doğuştan hiçbir şey getirmez. O, ancak bu başarıların temeli olabilecek çekirdekler, biopsişik kabiliyetlerle dünyaya gelir. Bu çekirdeklerin geliştirilmesi gerekir. İşte bunu başaracak olan, eğitim ve eğitilmedir (Mengüşoğlu 1977, s.12-13).

Başka bir ifadeyle olanaklar varlığı olan insan, gelişimini tümüyle eğitime borçludur. Mengüşoğlu'ya göre insan, etkin yapıp etmelerle değişen, gelişen bir varlıktır. Olanaklarının açığa çıkması, böyle bir varlığın dahil olacağı en uygun eğitim faaliyetlerine dayanır. İnsan edilgin bir şekilde, yalnız ezberle biyo-psişik yeteneklerini geliştiremez. İnsanın başarıları gibi insanın olanakları da birbirine bağlıdır. Bu bağlılığı ancak dikkatimizi bütüne çevirebildiğimizde görebiliriz. Olanakların gelişiminin yararına ya da zararına uygulanan değişiklikler, insanın varlık fenomenlerini doğrudan etkileyecektir.

4.3.3. İnsan, Düşünüşünde Refleksiyonlu Bir Varlıktır.

Mengüşoğlu'nun belirlemelerine göre insan eylemlerini, yapıp-etmelerini nitelikleri bakımından doğrudan ve refleksiyonlu diye iki gruba ayırabiliriz. Doğrudan eylemler doğrudan değer anlayışına; refleksiyonlu eylemler dolaylı değer anlayışına dayanır. Öyleyse burada belirleyici olan değerlendirme edimidir. İnsan hayatı çoğu kez

sürekli bir eylemlilik halinde olduğundan, refleksiyonun sonucunu bekleyemez. Akış halindeki hayat, insanı kendiliğinden eylemeye zorlar.

Mengüşoğlu'ya göre doğrudan eylemler, insanın açık seçik yani bağımsız bir değer anlayışı olduğunda gerçekleştirdiği eylemlerdir ve diğerine göre daha az uygulanırlar. Eğer insanın değer anlayışı açık değil, içinde bulunulan durum karmaşık bir nitelikte ise o zaman kesinlikle dolaylı yani refleksiyonlu bir eylem gerçekleştirecektir. Refleksiyonlu bir kararda ya da eylemde farkına varılmadan değer gruplarının yerleri değiştirilebilir. Bununla birlikte insanlar arasında, yüksek değerlerin yerini araç değerlerin alması daha sık rastlanan bir durumdur. Ancak herhangi bir refleksiyona dayanmayan eylemleri gerçekleştiren insanlar özgürdürler ve böyleleri azınlıktadır.

Yukarıda açıklanmaya çalışılan refleksiyon, herhangi bir düşünüşün ya da eylemin üzerine düşünme değil, insanın açık olmayan değer anlayışının bir sonucu olarak, iç içe geçmiş tercihler arasından birini belirlemek üzere gerçekleştirdiği düşünmedir. Bu durum, insanda gerilime neden olur ve insan bu gerilimden kurtulmak için seçim yapmak zorundadır. İçinde bulunduğu koşullar yüzünden insan, o anda ağır basan değer anlayışına uygun olarak eylemde bulunur. Başka bir deyişle, bir bakıma eylem de eylemin sonuçları da biraz rastlantılara bırakılmış gibidir.

Dolaylı yani refleksiyonlu bir yapıp-etmenin ayırt edici niteliği, onun hesaplamaya, düşünmeye, durumları birbiriyle karşılaştırmaya dayanmasıdır (...) Fakat böyle bir eylemi yapan aldanabilir. Çünkü durumların hesaplanması, düşünülmesi, onların birbiriyle karşılaştırılması değer-duygusunu bulandırabilir; böyle hesap yapan bir kimse sonradan pişman olabilir. Halbuki

doğrudan eylemde, değer-duygusu, yapıp-etmelerin yönünü kendi içinde hazır bulur; refleksiyona dayanan yapıp-etmeler böyle bir duygudan yoksundurlar (Mengüsoğlu 1988, s. 104).

4.3.4. İnsan, Disharmonik (Uyumsuz/İki Kutuplu/Bipolar) ve Gerilimli Bir Varlıktır.

İnsanın refleksiyona dayanan edimlerde bulunan bir varlık olmasıyla, disharmonik bir varlık olması arasında sıkı bir ilişki vardır. Mengüsoğlu'ya göre disharmonik yapı, insanda gerginlik yaratır. Bu gerginliği gidermek için insan, çalışmak, yaratıcı faaliyetlerde bulunmak durumunda kalır. Gerginlik hali, insanda kendisinde hoşnut olmama durumu meydana getirdiği için insan başarıları gelişme gösterir.

Bu gerginlik insanı ardı arkası gelmeyen yapıp etmeler, eylemler içinde bulundurur. İnsandaki bu gerginlik büyük çapta ya da küçük çapta olabilir. Bundan dolayı da insanın başarıları da büyük çapta ya da küçük çapta olur. Fakat böyle bir gerginliğin eksikliğinden konuşulamaz. Çünkü bu gerginlik, temelini insanın disharmonik varlık yapısında bulur (Mengüsoğlu 1988, s. 291).

İnsan yalnız kendisiyle değil, dışındaki var olanlarla da gerilim yaşar. Bu gerilimin etkisi çeşitli sıkıntıların başlangıcı olabileceği gibi, iyiye ulaşma çabası için bir neden de olabilir. Yani kriz durumu bir taraftan çatışma hatta şiddete yol açabildiği gibi; diğer taraftan iyi düzenlenmiş, herkesin yararını önceleyen bir sistemin oluşturulmasına da yardımcı olabilir.

İnsanın bir olanaklar varlığı olması, onun birçok olanaklarla karşı karşıya gelmesi, bunlardan birini ya da birkaçını gerçekleştirilmesi, hiçbir şekilde harmonik bir durum ortaya çıkarmaz. Çünkü hem gerçekleştirilen olanaklar hem de gerçekleştirilmeyen olanaklar arasında her zaman bir çatışma vardır. İnsanda ve onun yapıp-etmelerinde, alternatiflerle karşılaşırız. İlk kez insanda yalan ve doğru söylemek, söz vermek, verdiği sözde durmak ya da durmamak, vefalı ya da vefasız olmak, kendisini bir şeye vermek ya da verememek, birini bir şeyi sevmek, bir şeyden, birisinden tiksirmek vbg. karşıtlıklarla karşılaşırız (Mengüşoğlu 1988, s. 290).

İnsan tüm eylemlerinde karşıtlıkların taşıyıcısı olan bir varlık olduğunu gösterir. Buna en çok da tarih tanıklık eder. Mengüşoğlu bu bağlamda ortaya koyduğu düşüncelerle, günümüzün birçok sorununu görmede ve değerlendirmede katkı sağlayabilir. Bu konuda Doğan Özlem'in yaptığı değerlendirme son derece zihin açııcıdır.

Tarih, insanın bu disharmonik yapı temelinde ortaya koyduğu başarılarının, yapıp etmelerinin alanıdır (...) Mengüşoğlu disharmoninin ve antagonizmin özellikle politik-ekonomik alanda belirginleştiğini vurgulamaktan da geri kalmaz. Uluslar, devletler ve kültürler, kendi özellikleriyle tarih sahnesindedirler ve başka ulus, devlet ve kültürlerle bu özellikleri dolayımında antagonistik bir ilişki içindedirler (...) Mengüşoğlu'nun bu tarih anlayışı, günümüzde Aydınlanma'nın ve 19. yüzyıl tarih felsefelerinin izlerini de taşıyan ve 'küreselleşme', 'globalleşme' sloganlarıyla ifade edilen bir politik-ekonomik programın gerçekleştirilemez olduğunu, bu türlü programların ardında, tarihten bildiğimiz üzere, güçlü devletlerin egemenlik politikalarının yattığını görmemizi sağlayabilir (Özlem 1997, s. 18).

Bu değerlendirmeden de anlaşıldığı gibi, Mengüşoğlu günümüzün birçok sorununu anlamamıza yardımcı olabilir.

4.3.5. İnsan, Plastisitesi Olan Bir Varlıktır.

Mengüšođlu'nun plastisite ya da 'eğilip-bükülebilde' niteliği ile kastettiği, insanın form kazanabilmesi ve kazandığı bu formu yaşamı boyunca geliştirebilmesidir. Bu insanın statik bir canlı olmadığı anlamına gelir. Ona göre insanın doğarken hazır ya da yarı hazır olarak yeteneklerini ve başarılarını birlikte getirememesi, onun kendini geliştirmesini gerektirir.

"Eđilip-bükülebilen' bir varlık olan insan, dünyaya geldiği zaman, sadece řu veya bu yönde geliştirilebilecek 'olanak'lara, ham yetenekler ve çekirdeklere sahiptir. Bu 'olanak'ların, bu işlenmemiş yeteneklerin ve çekirdeklerin gelişmesini, ona uygulanan eğitim sağlar" (Mengüšođlu 1988, s. 174).

Mengüšođlu bir toplumda sürekli oluş halinde olan insan başarılarının gelişmesinin ve düzeyinin, toplumu oluşturan insanların plastisitesine dayandığını belirtir. Buna göre insan gruplarının başarı düzeyleri arasındaki farkı meydana getiren faktörler, insan başarılarının çeşitliliğindeki yoksulluk ya da zenginliktir.

İnsan plastisitesi olan bir varlık olarak, birbirini izleyen ve değişen hayat durumlarının içinde yaşar. Bu hayat durumları kendini doğal ya da tarihsel olaylar şeklinde gösterir. İnsanın içinde bulunduğu başarısızlıklar, kendine örtülü kalan yeni bir hayat görüşü ve yaşama biçimini fark etmenin aracısı olabilir. Mengüšođlu'ya göre bu bilgiyi edinen insan, yürünecek farklı yolların arayışına girer. Yeni bir yolda

yürümeye başlayan insan, tüm değerler de içinde olmak üzere, değerlere bağlı olarak yaşamını sürdürür; örneğin araç değerleri, yüksek değerlere ulaşmak için ancak bir geçit olarak kullanır.

4.3.6. İnsan, Edilgin ve Etkin Olarak Form Kazanabilen Bir Varlıktır.

Mengüşoğlu'ya göre ilk basamakta çocuk, olumlu-olumsuz değerlendirmelerle doğal bir ortamda, aile içinde kendiliğinden eğitilir. Bu edilgin form kazanma faaliyeti çocuğun gelecek yaşamında önemli rol oynar. Çünkü çocukluk çağında öğrenilen alışkanlık ve davranışların ileride değiştirilmesi çok zordur. İnsan, kendisine form kazandırıldığını bilsin ya da bilmesin; insan başarıları bakımından değerlendirildiğinde ister alt, ister yüksek düzeyde olsun, çocuğun geçirdiği ilk eğitim basamağı, edilgin form kazanma biçimindedir.

Sonra edilgin form kazanmanın paralelinde, okulla işbirliği halinde gerçekleşen etkin form kazanma yolu ile insan, kendi kendini yetiştirmeye başlar. Çağın düşünce anlayışına uygun olanlar dikkate alınır. Eğitim idesi, çevre, yönetici ve eğitimcilerin desteklemesi halinde etkili olur.

Mengüşoğlu'ya göre insan her şeyi eğitim sayesinde elde ettiğinden, eğitim idesini tasarlamak hem zor bir iştir hem de ağır sorumluluk ister. İnsanı varlık olarak çeşitli alanlara bölen, bu alanlardan birine ya da bir kaçına ağırlık veren eğitim, insanı devlete, ekonomiye, tekniğe, ya da dine bir araç olarak kullanacak demektir. Antropolojik temellere dayanan eğitim ise insanı bir bütün olarak ele alır, ona 'kendini yetiştirmesi' için olanaklar sunar.

Kendi kendisini yetiştirme sayesinde insan, özellikle bağımsız insan, hem kendisine bir ‘form kazandırır’, hem de kazandığı bu formu değiştirir, onu statik bırakmaz. Fakat bu alışılmış, yerleşmiş bir gelenek değildir; yani ne bütün insanlarda kendi kendisini yetiştirme kaygısı vardır; ne de kendi kendisini yetiştirme her yerde aynıdır. Fakat bu bir rastlantı değildir. Çünkü kendi kendisini yetiştirme birçok faktörlere bağlıdır. Kendi kendisini yetiştirme bir yandan insanın teklifine, yani insanın otonom olmasına yahut otonom olmamasına, öte yandan insan başarılarının üstünde bulunduğu gelişme basamağına, üçüncü olarak da bir çağda yaşayan insanların değer duygusuna, yani değerlendirmelerin geçirdiği değişikliklere, insan başarılarının niteliğine bağlıdır (Mengüşoğlu 1988, s. 179).

Bütün bu belirlemeler insan yaşamında, insan-dünya ilişkisinde, insanın değişebilen bir varlık olduğunu göstermektedir.

4.3.7. İnsan, Deneyim ile Olgunlaşan Bir Varlıktır.

Mengüşoğlu’ya göre antropolojik anlamda deneyim ya da tecrübe, değer dünyası, inançları, bütün hayat ve bilgi etkinlikleri yani bütün varlık koşulları ile karşımıza çıkan insanın işidir. Deneyim, bir hayat faaliyetidir. İnsan, etkin bir varlık olması nedeniyle deneyim kazanır. Deneyimin kaynağı, insanın varlık dünyası ile temas halidir. İnsan-insan, insan-varlık ilişkilerinin arkasında, ilişki kuran insanın değer dünyası ve inançları görünüş alanına çıkar. İnsanı, eylemleri deneyimli kılar. Deneyim, gelişigüzel, yalnız zaman geçirmek için yapılan faaliyetlerle kazanılmaz. Uğraşlar, asıl işin önüne geçerse antropolojik anlamda deneyim, insan hayatının dışında kalır. Yapılması alışkanlık haline gelmiş kimi faaliyetler, uğraşlar, tekdüze yapılarıyla hayata yeni bir şey katmazlar; bunlar en fazla yapa yapa otomatlaşan ‘deneyim’lerdir. Buna karşın insanın etkin olduğu, olgunlaştığı hayat durumları gerçek anlamda deneyim kazandırır (Mengüşoğlu 1952, s. 147-150).

Mengüsoğlu'ya göre insan aracısız olarak bu faaliyetlerin içinden geçmeli ve etkin olarak hayat durumları karşısında kararlar almalıdır. Birbiri ile aynı olmayan durumlar içinde, kişiden kişiye değişen olgunluk derecelerini insan, ancak somut fenomenleri deneyimleyerek edinir. Bir kişinin hayat faaliyetlerinin ürünü olan deneyimler, başkasına tamamen aktarılamaz. Verilen öğütler ancak gündelik, sürekli hale gelen faaliyetler için geçerli olabilir. Bu durumun sonucu olarak insanlar, hayat durumları ve insani özellikler bakımından aynılık göstermezler.

Ona göre deneyimin, çok sayıda insanı ilgilendiren devlet yönetimi kararlarında da önemi büyüktür. Etkin olarak devlet işlerinde çalışmış, bu işlerle olgunlaşmış insanlar yalnız göreneklere, benzerliklere dayanarak hareket eden insanlardan farklı olmalıdırlar. Devlet yönetiminde gerçek anlamda etkin olmayan insan, kararlarını alırken, mümkün olan bütün olumlu ve olumsuz seçenekleri hesaba katmayı bilmez; ezbercidir; işler istediği gibi gitmeyince bocalar. İş alanı ihtiraslarına teslim olduğunda da, ihtirası yeteneklerine dayanmadığı için, olgunlaşamaz. Deneyimli bir insan, durumları, yakın ve uzak geleceği önceden görür; nesnel kararlar alır ve eylemlerinde tutarlıdır.

Bunun yanında okumağa, yazmağa meraklı olan, ilmi bir 'meşgale' olarak ele alan kimseler yer alırlar. Bunların meşgale sahaları, yani yazdıkları ve okudukları şeyler, büyük bir çeşitlilik arzeder; mesailerini çok defa gelişigüzel ve dağınıktır; muayyen bir 'görüşten' hareket etmedikleri için, bunların production'ları arasında bir insicam görmekte [görmek de] mümkün değildir, tıpkı siyaset meraklısı gibi (Mengüsoğlu 1952, 153).

Deneyimin çeşitliliği, yapılabilecek işlerin çeşitliliği kadardır. Ancak belli bir alanda, deneyimin öğrettikleri o alanda çalışan herkes için aynı olmaz. Bu durumu Mengüsoğlu, insanların bireysel olgunlaşma düzeyi ile ilişkilendirir.

Mengüsoğlu'ya göre insan eylemlerini değerler yönetir. Değerlerin çeşitliliğinden dolayı, aynı durumun içinden geçen insanların olgunlaşma düzeyi bir olmaz. Eylemlerimizi belirleyen değerler, hayata bakışımızı biçimlendirir. Pek çok yaşam durumunu yaşamış, etkin ve olgun insan, görüp geçirdiklerini işe koşar ve hiçbir zaman son şeyi öğrenmemiş olduğunu bilir. Dünya, yaşadığı hayat olayları ve kendisiyle hesaplaşan bir insan, insan etkinliklerinin geneline ilişkin deneyim kazanmış demektir.

Başlangıcından sonuna kadar bir bütün olan insan yaşamında nesnelleşen alanların – bilim, sanat, teknik gibi– deneyimleri nesilden nesile aktarılır. Mengüsoğlu'ya göre mesleğe yeni başlayanlar, çalışmalarıyla ilgili sorumluluk alabilecek düzeye gelene kadar alanında deneyim kazanmış kişilerce idare edilmelidir. Ancak hayatta kazanılacak deneyimlerin idaresi, bunları bizzat yaşayan kişilere kalır. İnsanlar yaşadıkları bu deneyimleri sınırlı bir şekilde diğer insanlara aktarabilirler. Deneyimden edilgin olarak yararlananlarda, deneyimin bıraktığı etkiyi saptamak zordur. Bu dolaylı edinilmiş bilgilerin ibret verici ya da kendine getirici etkileri olabilir. Kuşkusuz doğrudan doğruya yaşanan deneyimin kişi üzerinde bıraktığı iz daha derindir. Çünkü bunlar, gerçek hayat durumları içinde bizzat edinilirler.

4.3.8. İnsan, Öznel ve Nesnel Kararlar Alabilen Bir Varlıktır.

Mengüşoğlu felsefi antropoloji bakımından incelediği nesnellik ve öznellik fenomeninin, insan ve insan ilişkileri üzerinde çok geniş bir etki alanı olduğunu görür. Örneğin, insan ve insan ilişkileri hakkında verilen öznel kararların, tek tek insanların ya da insan topluluklarının hayatında telafisi mümkün olmayan zararlara neden olabileceğini belirtir. Ona göre bu bağlamda yapılan incelemelerin, insan hayatına sağladıklarını dikkate almak önemlidir.

İnsan somut olarak bütün varlığı ile katıldığı yaşam durumları içinde çatışma, olumsuz durumlara sapma ya da saptırılma ile ya sadece karşılaşır ya da tam içine düşer. Böyle bir durumda:

(...) insanın konkret hayatında objektiv olma, işlerin bir nizam dahilinde yürümesini sağlar; sübjektiv olma ise, işlerin bir keyfiliğe, bir ölçsüzlüğe tabi olmasına sebep olur. Sübjektiv insan, başında bulunduğu bir müesseseyi çöküntüye götürebilir; yeni yetişenlerin ideallerini silip süpürebilir; ve bunun neticesi olarak da her yerde bir ümitsizlik baş gösterir (Mengüşoğlu 1957, s. 105).

Öznel bir insan duygusal hareket eder; çıkar ve ilgisini önceler. Dikkatli ve deneyimli biri, onların yarar ve ilgilerine uygun olanları düşündüklerini, konuşmalarından, tartışmalarından, kararlarından anlayabilir. Ancak insan çok çeşitli durumların içinde olabildiği için öznel insanı belirlemek bazen çok kolay olmaz. Çünkü insan, beklenmedik durumları önceden kestirme olanağına sahip olmak bakımından sınırlılık gösterir. Mengüşoğlu'ya göre öznel insanın karşıtı olarak, nesnel insanın kararının yönünü bir başka nesnel insan –onu tanımasa dahi– bilir ve

onaylar. Aralarında sanki daha önce bir sözleşme yapılmışçasına onları söz konusu fenomen üzerinde birleştiren, fenomenin kendisidir. Eğer kişisel çıkarlarına uygun hareket etmiş olsalardı –herkes kendi çıkarını düşüneceğinden– ortak bir noktada buluşmaları mümkün olmazdı.

Mengüşoğlu'ya göre insanlar tarafından iletişimde kullanılan mantık oyunları, ikna kabiliyeti ve retorik gibi etkenlerle, öznel bir durum son derece nesnelmiş gibi gösterilebilir. Ama sonuç, kararın yanlılığını zamanla herkese gösterecektir. Çünkü öznel bir durumdan, nesnel bir durum çıkmaz.

Öznel karar ve davranışlarla her alanda karşılaşılır ama sonuçları bakımından özellikle siyaset alanında çok zararlı sonuçlara neden olduğunu ifade etmek gerekir. Örneğin siyasetçi konuşmasını karşısında bulunan topluluğun beklentileri üzerinden yapıyorsa, nesnel bir sonuç beklemek gereksizdir. Çünkü durum neyi gerektiriyorsa o şekilde konuşan insan, yine o şekilde karara varır, yine o şekilde davranır. Unutulmamalıdır ki *"(...) devlet adamının alacağı kararların zararını bütün bir memleket çeker; hele o, aldığı kararın yanlılığının farkına geç varır veya bunda ısrar ederse, o memlekette başlamış olan bütün bir inkişafı durdurabilir; ve hatta memleketi uçurumun kenarına kadar götürebilir"* (Mengüşoğlu 1957, s. 112).

Nesnel bir karar ve uygulama bütün insanların iyiliğini önemser. Günün moda deyimiyle 'pozitif ayırmıcılık' bile söyleyişte sempatik, ama düşünüşte temelsizdir. Bir kişi, şu ya da bu topluluğun çıkarlarını, genelin üstünde tutuyorsa, bilgi eksikliği,

ün kazanma, kendini saydırma, mevki hırsı gibi sayılabilecek pek çok motivasyonun etkisi altında olduğunun ipucunu veriyor demektir.

Mengüşoğlu'ya göre bir yerde bir grubun, başka bir yerde başka bir grubun durumuna uygun olarak yapılan konuşmaların ardındaki düşünce, yığının düşünme uyusukluğuna, tembelliğine ya da hafıza zayıflığına duyulan inanç olmalıdır. Ne var ki ortak bir çıkarda birleşen insanların olanları anlamaması imkânsızdır. Böyle düşünen ve davranan grup, çıkarlarını göz önünde tutup, bilerek söylenen sözleri nesnellığe bağlar ve bir tür hafızasızlık örneği sergiler.

Kimi insanlar da inanmadıkları şeyleri sanki inanıyormuş gibi yapıp, onları sonuna kadar savunurlar. Bunlara demagog, yaptıkları eyleme de demagoji adı verilir. Mengüşoğlu'ya göre demagoglar da kimi siyasi kişilerin yaptığı gibi, öznel karar ve davranışlarını, nesnellik maskesi altında gizlemeye özen gösterirler. Hatta 'prensip bekçiliği' yapan kimi 'kahramanlar', prensibin asıl anlamını unuturlar. İcat ettikleri 'prensip'leri, öznelliklerini gizlemek için kullanırlar. Oysa prensipler, nesnel kararlara engel olmak için değil, nesnel bir işin öznel bir alana girmemesi için kabul edilmişlerdir. Söz konusu insanlar, işlerine kendini kaptırıp ne kendilerini ne eylemlerini eleştirirler. Zaten yaptıklarının üzerinde durma cesaretini gösterebilseler, böyle bir sanıyı sürdürmezler.

Mengüşoğlu prensip bekçilerinin, duygusal nedenlerden kaynaklanan bir zayıflıkla, benzer durumlarda değişik kararlarıyla kendilerini ele verdiklerini belirtir. Duygusal karar ve davranışlarının arkasında, yalnız maddi yarar ve beklentiler değil, manevi tatmine dönük, insanın çevresi tarafından beğenilmesi ya da nesnel bir iş aleyhine

başkasına iyilik yapmak gibi nedenler de olabilir. ‘Prensiplerini’ amaçları doğrultusunda kullanan bu insanlar, kendi çıkarları hakkında nesnel bir karar verildiği zaman, savunduklarını derhal terk ederler. Doğrudan ya da dolaylı olarak kendisiyle ilgili olan durumlarda, bu insanların öznellikleri devreye girer.

Nesnel bir insan, içinde bulunduğu durumu sempati duyma, duymama gibi herhangi bir dış motive göre değerlendirmez; vermesi gereken kararı, ilişkisi olan şeyin kendisine dayanarak alır. Yani bu kararın temelini, yalnız hakkında karar verilen şeyler, durumlar ve ilişkiler belirler. Bu karar nesnel insanın aleyhine dönse bile öznel etkilere kapılmadan, problemin kendisine uygun karar verecektir. Mengüsoğlu’ya göre nesnel bir insan, düşünmesine hak ve değer anlayışını katar; ona göre davranır. Refleksiyona dayanan hak duygusu, hep bir şeyleri aracı ettiği, hesaba kattığı için nesnellikle ilişkisini keser.

Bir düşüncenin, bir kararın, bir konuşmanın öznelliği ya da nesnelliği olduğu gibi, bir eleştirinin de öznelliği ya da nesnelliği vardır. Kişisel amaç ve isteklerle yapılan öznel bir eleştiri, şahsi ve kırıcı özellikler gösterir. Mengüsoğlu’ya göre eleştiri yönünü değiştirip, iftira şeklini bile alabilir. Dönemden döneme değişen öznel bakış açılarına dayanan eleştiriler, insanların düşmanlarının canını yakmak için kullanılabilirler. Eleştiren, kişisel amaçlarına ulaşmak için her yolu mubah sayıp karşısındakini baskı altına almaya çalışır.

Mengüsoğlu’ya göre nesnel bir eleştiri olabildiğince tarafsız olur. Yarar sağlama, çıkar elde etme gibi öznel amaçlar güdülmez. Eleştiri yalnız eleştirilen şey üzerinedir; aksi durumda öznel amaçlar, eleştiriye kasıt katar.

Mengüsoğlu alacağı kararlarla büyük insan gruplarının hayatını etkileyen devlet adamlarının, kişisel ya da bir grubun yararına ya da çıkarına uygun hareket ettiklerinde, memleketin geleceğini tehlikeye atmış olacaklarını ifade eder. Ona göre devlet adamları hiçbir keyfiliğe sapmadan, memleketin öncelikli olarak çözmesi gereken sorunlarını iyice belirleyip, onlar üzerinde çalışmalarını yürütmelidir. Çünkü araya girmeye çalışan kişi ya da grupların isteklerini ayrı ayrı karşılama ve memnun etme olanağı yoktur. Ayrıca bir kişi ya da grubun nesnellikten uzak bir isteği gerçekleştirildiğinde, diğer kişi ya da gruplar bundan zarar görebilir. Geneli kuşatıcı, herkesin yararına olan nesnel ihtiyaçları karşılamaya çalışmak, özel kayırmalara yer vermemek, devlet adamının asıl görevidir.

Bir memleket özel kararlarla gelişmez, gelişemez. Devlet adamının nesnel prensiplere dayanmayan karar ve uygulamaları, özellikle geleceğin yaratıcısı gençlerin ümitsizliğe düşmelerine neden olur. Böyle toplumlarda nadiren, çalışmak, bilgili olmak zevkenden vazgeçmeyen insanlar görülür. Mengüsoğlu'ya göre bir memleketin ilerlemesi böyle düşünen, böyle davranan insanların artması ve devlet tarafından desteklenmesine bağlıdır.

4.3.9. İnsan, Önceden Görebilen ve Yönetebilen Bir Varlıktır.

İnsanın toplumsal-tarihsel varlık oluşu, dil varlığı oluşu ona, önceden görme ve yönetme olanağını sağlar. Bu bağlamda 'şimdi', gelip geçici bir an gibi gelse de, olayları bir yanıyla geçmişe, bir yanıyla geleceğe bağlaması bakımından çok önemlidir. Dolayısıyla şimdi, hem geçmişin hem tasarlanan geleceğin etkisindedir. Geçmişe 'dün', şimdiye 'bugün' ve geleceğe de 'yarın' diyerek durumu daha

somutlaştırmayı denediğimizde, ‘bugün’ün, ‘dün’ ve ‘yarın’la olan bağının hayatımızın her alanına sinmiş olduğunu görürüz. Bu bağlamda ‘dün’e bir daha dönmenin olanağı yoktur ancak ‘bugün’ ve ‘gelecek’ için, o zaman diliminden faydalanılabilir.

(...) ‘Dün’den faydalanmak demek, ‘dün’e geçen kurumları olduğu gibi diriltmek demek değildir; ancak ‘dün’ün bugünün faaliyetlerine canlılık veren, canlılık kazandıran, onları ilerleten başarılarından, kurumlarından faydalanılabilir. Bugünün başarılarının ilerlemesine engel olan ‘dün’ün kurumları ve bu kurumlar içinde ortaya çıkan başarılar kenara atılır. Eğer gelişmek, ilerlemek isteniyorsa, ‘dün’ün bu donmuş kurumlarından sıyrılmak, onları arkaya atmak, onları arkada bırakmak şarttır (Mengüşoğlu 1968, s. 123).

Mengüşoğlu bu zamansal ilişkinin, insanın ‘değer anlayışı’yla, yine insanın önemli yeteneklerinden ‘önceden görme’ ve ‘önceden yönetme’ ile olan bağını önemser. Ona göre insan eylemleri, özellikle yapıp-etmeleri bu yeteneklere, bu yetenekler de bir amaca, yapılara verilen bir anlama yani değerlere dayanırlar.

4.3.10. İnsan, Kendini Saklayabilen Bir Varlıktır.

Mengüşoğlu’ya göre insan, gelişme düzeyi belli sınırlarla belirlenmemiş bir varlıktır. Hayatı boyunca oluş içinde olan insanı deneyimleri zenginleştirir. Bu deneyimler, olumlu ya da olumsuz olabilir. İnsanın ikinci doğası böyle oluşur. Çocukluk çağında deneyimleri ayırt etme ve bunlardan yaralanma yeteneği gelişmiş olmadığından, çocuk kendini saklama gereği duymaz. Hatta bu nedenle belli bir yaşa kadar çocuklar hemen her şeye inanırlar. Ancak çevre bunu kötüye kullanıp, çocuğa yalan söylerse ve bu durum ortaya çıkarsa, çocuğun inancı sarsılır. Böylece çocuğun ikinci

doğasının oluşma süreci başlamış olur. Bu süreci başlatan başka bir durum da, büyükler tarafından belirlenen bazı şeylerin çocuğa kesinlikle yasaklanmış olmasıdır. Çocuk yasaklanan şeylerle gerçekten ilgili ise yalana çekinmeden başvurabilir. Olasılık taşıyan ‘başvurabilir’ ifadesini kullanmak burada yerinde olur; çünkü burada tekliğin payı ve çocuğa uygulanan eğitimin rolü çok büyüktür. Arzu edilen, bu ikinci doğanın çocukta olabildiğince geç devreye girmesidir.

Kendini saklama fenomeni, insanın biyopsişik yapısının bir işidir. Sosyal çevre, eğitim, görüş tarzı bu fenomenin dozunu etkiler; yani bu dozu ya artırır ya da normal ölçüde tutar. Bu dozun artmasıyla şu kastediliyor: Her şeyi saklamak, kendisinin olan atmosferde hiçbir pencere bırakmamak. Bu, her türlü ışıktan kaçınmak gibi hastalıklı bir biçim alabilir. Fakat böyle insanları bile yapıp etmeleri, konuşmaları, eylemleri, yaptıkları işler ele verir. Onlar açık vermemeye, kendilerini ele vermemeye çalışırlar; ve bunu belli bir dereceye kadar başarırlar da (Mengüşoğlu 1988, s. 299).

Mengüşoğlu, insanın isterse olduğu gibi görünebileceğini isterse de kendini diğer insanlardan saklayabileceğini ifade eder. Bu durum çeşitli uyumsuzluklara neden olur. İnsan, yapıp-etmeleriyle hem kendisiyle hem diğer insanlarla hatta şeylerle çatışma yaşar duruma gelebilir. Ona göre bu çatışmaları önleyebilecek kurumları yine insan şekillendirir. Örneğin; devlet, çalışma gibi varlık koşulları doğrudan doğruya, kimileri de bunlara bağlı olarak ortaya çıkar.

Mengüşoğlu yüksek değerlere sahip insanların –nesnel insanların– kendini saklama konusunda aşırıya kaçmadıklarını; buna karşın eylemleri, yapıp-etmeleri araç değerler tarafından yönetilen insanların –öznel insanların–, kendini saklama konusunda doğal sınırları aştıklarını düşünür. Öznel insanlarda kendini saklama,

kasıtlı ve amaçlıdır; yerine, duruma göre konuşurlar, davranırlar ve gerçek düşüncelerini saklamak konusunda büyük çaba gösterirler. Bu türden insanlar, her şeyi ve herkesi çıkarlarına hizmet etmesi için kullanabilirler. Demagoglar böyle düşünen, böyle davranan insanlardır. Yığınları belli bir dereceye kadar inandıran bu kişilerin konuşmalarından çok davranışlarına, yaptıkları işlere bakmak, gerçek niyetlerini anlamak bakımından kolaylık sağlayacaktır. Yığın zarara uğradığı ve güçlüklerle karşılaştığı zaman, inanma ve kanmayı sona erdirecektir.

Mengüşoğlu'ya göre insanların dış kabuklarından sıyrılıp, olabildiğince kendini ortaya koyma durumu, sosyal ilişkilerde ve alışverişlerde en az düzeye iner. Ancak sevgi ile yaklaşan, seven kimsenin 'öze yaklaşması' olasıdır. İnsanlar birbirlerine yalnız dış kabuklarıyla temas ediyorsa, birbirlerinden kendilerini saklıyorlar, tanıtmıyorlar demektir.

İnsanın kendini saklaması, olduğu gibi göstermemesi fenomeni, insanların birbirini tanımamasının, birbirinin yanından geçmesinin de temelini oluşturur. Fakat insan kendisini saklamasa, olduğu gibi gösterse bile, yine de her insanda anlaşılması güç olan, hem de anlaşılması olanağı olmayan bir yan vardır; ve insan kendisini dostuna, çok sevdiği bir insana anlatsa bile, yine de onun tümüyle anlaşılması olasıdır. İnsanın anlaşılması, tanınması belli bir sınırdan sonra erer (Mengüşoğlu 1988, s. 300).

Mengüşoğlu'nun 'öz' diye ifade edebileceğimizi belirttiği bu alan, her insanda değişiklik gösterir. Bu değişiklikler temelini insanın biyo-psişik yapısında bulur ve insanın tekilliğine vurgu yaparlar. Yapılan bu çözümlerden de anlaşıldığı gibi, insan çoğun karşıt durumdaki fenomenlerin etkisiyle yaşama dünyasına katılır. Bu katılmada onun tekilliği bir bakıma her şeyin üstündedir.

5. BÖLÜM

EYLEMLERİN ARDINDAKİ DEĞERLER

5.1. Eylemlerin Gruplandırılması

Mengüşoğlu çeşitlilik açısından tek tek saymanın neredeyse imkânsız olduğu insan eylemlerini, temel olarak üç grupta toplar. Ona göre bu düzenleme inceleme yapmak açısından kolaylık sağlayacaktır. Bunların mutlak gruplandırmalar olmadığı unutulmamalıdır. Hepsi birbirine sıkı sıkıya bağlı olan bu eylemler, eylemlerin nitelikleri ve insan başarılarının düzeyi değişmekle birlikte, her kültür çevresinde ve her insan grubunda mevcuttur.

Mengüşoğlu ilk gruba ya doğrudan ya da refleksiyonlu karar verilmeyi bekleyen bir niyetin, hedefin, planın ya da değerın gerçekleştirilmesi adına yapılan eylemleri dahil eder. Felsefe, bilim, teknik, sanat, siyaset, ekonomi alanları, bu çeşit yapıp-etmelerin en başta sayılması gereken örnekleridir.

İkinci gruba giren eylemler, insanın hayatta kalması için gerekli olan, öncelikli ve olmazsa olmaz eylemlerdir. Öyle ki bu eylemler insanlar tarafından koşulsuz gerçekleştirilmelidir. Bunlar beslenme, barınma, giyinme gibi yaşamaya, sağlıklı

olmaya yönelik, günlük hayat kaygılarının tam ortasında, her an gerçekleştirilen eylemlerdir. Yapılmaları halinde ilk gruptaki eylemlerin gerçekleştirilmesi kolaylaşır.

Neredeyse tepkisel bir durumu olan, ‘otomatikleşmiş’ eylemler, üçüncü grubu oluştururlar. Öğrenme süresi bakımından bazıları kısa, bazıları uzun olan bu eylemler, insanın yükünü hafifletir. Sosyal çevre davranışları, herhangi bir araç kullanımı, kapının kilidini açmak gibi pek çok eylem, her zaman düşünmeyi gerektirmeyen, sürekli karar vermeyi gerektirmeyen bu tip eylemlere örnek olarak verilebilir.

Tek tek sayması zor olan eylem alanları ve eylemlerin nasıl gerçekleştirildiği, eylemlerin türüne ve niteliğine bağlı olarak değişir. Mengüsoğlu, temelde üç gruba ayırdığı insan eylemlerini karşılayan üç değer grubu saptar. Yüksek değerler, araç değerler ve davranış değerleri biçiminde ifade edebileceğimiz bu değer grupları, bütün insan eylemlerini belirler ve yönetirler.

5.2. Değer Nedir?

Mengüsoğlu, insanı var olan, somut bir varlık alanı olarak inceleyen felsefi antropolojinin aracılığıyla insanı çeşitli açılardan inceleyen diğer felsefe disiplinlerinin kendilerini yeni baştan gözden geçirmelerinin gerekliliğini vurgular. Örneğin insanı parçalayan, bölen bir görüşü temel alan etik; insanı başarılarıyla,

varlık ögeleriyle birlikte somut, var olan bir bütün olarak inceleyen ontolojik esaslara dayanan felsefi antropoloji eksenli etik arasında farklar olacaktır.

Ontoloji araştırmalarından yararlanan felsefi antropoloji, insanın bütün başarılarını, bu başarıların yaratıcısı eylemleri ‘var olan’ bir alan olarak değerlendirir. İnsanın başarılarını ve en yalınından en karmaşığına kadar bütün yapıp etmelerini, bölmeye gerek duymayan bir etik için insan eylemleri, değerler tarafından yönetilir. Mengüşoğlu’ya göre bütün insan eylemlerini ve bu eylemlerin neden-sonuç ilişkilerini açıklamaya çalışan bir etik, antropolojik ve ontolojik temellere dayanmalıdır.

Ona göre geçmişte etik, insan eylemlerini ele alırken yalnız ‘olması gerek’lerle ilgili eylemler üzerinde duruyor, insan eylemleri arasında bir seçim yapıyordu. Felsefi antropoloji nasıl insanı bütün fenomenleriyle ele alıyorsa etik de ‘olması gerek’lerle kendi alanını sınırlandırmamalıdır.

Mengüşoğlu’ya göre bütün insan eylemlerinin oluşturduğu ‘var olan’ alanını belirleyen ilkelere değer denir. Varlık türü bakımından ideal varlık alanına ait değerler, insan eylemlerini yönetirler. Yani reel olan insan eylemleri, reel olmayan bir varlık alanı tarafından yönetilir.

Mengüşoğlu hangi gruba girerse girsin, insan eylemlerini yöneten değerleri yüksek, araç ve davranış değerleri olmak üzere üç gruba ayırır.

5.2.1. Yüksek Değerler

Nesnellik fenomenine karşılık gelen değerlere 'yüksek değerler' adı verilir. Düşünüşleri, kararları, davranışları ve eleştirileri bakımlarından yüksek değerlere dayanan insanlar gerçek anlamda özgürdür. Ayrıca onlar özgürlüklerinin sınırlarını iyi belirledikleri için dürüsttürler. *"Bütün işlerinde, hareket ve faaliyetlerinde, akt'larını gerçekleştirmede dürüst olan bir insan, hiçbir zaman topluluğun nizamını tayin eden kanunlarla da çatışma haline gelmez; çünkü kanunlar daima yapılmaması icap eden şeylerin formülünden ibarettir"* (Mengüşoğlu 1957, s. 115).

Bu çerçevedeki görüşlerini A. İnam da paylaşır. *"Sevgi, nefret, bilgi, doğruluk, yalancılık, masumluk, saflık, dürüstlük, dostluk, hak ve haksızlık, adalet, güven, güvensizlik, inanma, söz verme, saygı, şeref, iyi ve kötü gibi değerler, yüksek değerlerdir"* (İnam 1997, s. 35).

Mengüşoğlu, eylem-değer ilişkisini değer-duygusuyla bağlantılı olarak ele alır.

Yüksek değerler tarafından yönetilen eylemler, ya doğrudan ya da dolaylı, refleksiyonlu olarak gerçekleştirilirler. Bu iki gerçekleştirme şekline hangisinin olup-biteceği bir yandan değer-duygusunun açıklığına, öte yandan gerçekleştirilen eylemlerin niteliğine bağlıdır. Eğer değer duygusu çok açık ise, eylemin niteliği karmaşık değilse, o zaman eylem doğrudan bir gerçekleştirme şeklinde olup-biter (...) Yüksek değerler tarafından yönetilen eylemlerin gerçekleşme şekli değer duygusunun gücüne bağlıdır (Mengüşoğlu 1988, s. 102).

Mengüšođlu açık değer anlayışının anlamı üzerinde durur. Ona göre açık değer anlayışında, yapıp-etmelerin nitelikleri karmaşık değildir; eylem doğrudan gerçekleştirilir. Açık değer anlayışına sahip olunmadığında ise refleksiyonlu hareket edilir. Bu tür yapıp-etmelerde insan duraksar, aklından çeşit çeşit düşünceler geçmeye başlar. Ağır basan tarafı belirleyen, değer anlayışının gücüdür.

(...) Her yüksek değerlerin [değerin] yönettiği eylem, dolaylı bir yapıp-etmeye dönüşebilir; bu, değer duygusunun açıklığına bağlıdır: Eđer değer duygusu açık değilse, insan kendisini yan düşüncelere kaptırırsa, ya da durum bir refleksiyon gerektiriyorsa, böyle bir dönüş olur (...) Böyle bir durumun içinden ancak birisini ötekine üstün tutmakla çıkılabilir; bu, değerlerden birinin zedelenmesine neden olur. Böyle bir değer zedelenmesi trajik bir durum da yaratabilir (Mengüšođlu 1988, s. 102-103).

Mengüšođlu yüksek değere bağlı olarak yaşayan insanların aldığı kararlarla kimi gücendirdiklerini kimi kendi saflarına çektiklerini kollamak zorunda kalmadıklarını düşünür. Ona göre böyle insanlar dürüsttür ve çıkar hesapları yapmaz. Yüksek nitelikleri bulunan bu insanların, bir ülkede çok sayıda olması haksız kayırmaların sıkça rastlanmasını engeller. Araç değerlere uygun düşünen ve davranan insanlar toplumun tepkisini çekerler, azınlıkta kalırlar. Ancak yarar ve çıkarlarına uygun hareket eden insanlar çoğunluğu oluşturur; azınlıkta kalanlar yüksek değere göre yaşıyorlarsa, sayıca az olanlar sürekli olarak farklı, olumsuz muamelelere maruz kalırlar. Durumun tek tek insanları aşıp, sosyal yaşamın genelini kapsamaması durumunda ise yüksek değerlere sahip insanlar, diğerleri tarafından desteklenmez, toplumsal düzen rastlantılara terk edilir, değerli ile değersiz bir tutulmaya başlanır.

Mengüšođlu'ya göre insanı insan yapan nesnel düşünüşü ve davranışlarıdır. Yarar ve çıkar ilişkileri, insanı başka kişilere ve şeylere bağımlı kılar. Ancak nesnel düşünen insanlar özgürdür. Kararları, kendi aleyhinde bile olsa onlar, nesnelliklerini korurlar. Başkalarına yardım ederken karşılık bekleme gibi düşünceleri yoktur. Ne kendi ne de başkasının çıkarlarını, diğerlerine üstün tutarlar.

5.2.2. Araç Değerler

"Bu değer grubunun hayatta çok önemli ve geniş bir yeri vardır; çünkü insan hayatı bu değerlerin gerçekleştirilmesine dayanır; fakat bu gerçekleştirmenin yüksek değerleri kenara iten, onlara karşı çıkan bir gerçekleştirme olması gerekmez"

(Mengüšođlu 1988, s. 104). Belirlemesini yapan Mengüšođlu; her türlü maddi, vital, ilgi, yarar, ekonomik, teknik ve benzeri değerleri bu değer grubuna dahil eder. Ona göre 'araç değerler' üzerinden gerçekleştirilen düşünme ve davranışlarda, öznellik ve görecelilik söz konusudur. İnsanın yarar-çıkâr ilişkilerinde, hırsla bütünleşmiş kazanç, mevki ve şöhrette öznel olması kaçınılmazdır.

Mengüšođlu yüksek değerleri gerçekleştirme yolunun doğrudan ve dolaylı olabildiği halde, araç değerleri gerçekleştirme yolunun neredeyse tamamının dolaylı, bir başka ifade ile refleksiyonlu olduğunu belirtir. Buna göre araç değerler alanının ayırt edici özelliği, dolaylı yapıp-etmelerin bir niteliği olarak her şeyi hesap etmesidir. Yüksek değerlerde dolaylı yapıp-etmeye belirli zamanlarda başvurulurken; bu, araç değerler grubunun bir tarzı olarak uygulanır. Yukarıda araç değerleri gerçekleştirme yolunun neredeyse tamamının dolaylı olduğu belirtilirken, burada geçen 'neredeyse tamamı'

ifadesi araç değerlerin kullanımının yanı sıra, doğrudan yapıp-etmelerin de gerçekleştirildiğine duyulan inancı gösterir. Ağırlıklı olarak araç değerlere göre yaşayan insan, daima kendi çıkarları üzerinden hareket etmeyi alışkanlık haline getirmiş kimsedir.

Zaman zaman araç değerlerin kendi sınırları içinde kalmayıp, yüksek değerler alanına kadar uzandığı görülür. Mengüsoğlu değer gruplarındaki yer değişikliklerini çeşitli faktörlere bağlar. Dönemden döneme, ülkeden ülkeye, toplumdan topluma ayrılıklar gösteren bu tür değişimlerin yönünü tayin edememek ve önlemini alamamak insanlar arasında anlaşmazlıklara, yarışmalara, çatışmalara ve bölünmelere kadar varan olumsuz sonuçlara neden olabilir. Yüksek değerler alanında rastlanmayan bu çeşit sonuçları, kontrol altına alma girişimi zahmetli olacaktır.

Arzu edilen, araç değerlerin yüksek değerlerin hizmetinde bulunmasıdır. Çünkü kişiye göre değişiklik gösteren durumların önü, ancak bu yolla kesilir.

Mengüsoğlu'ya göre etikte olduğu gibi hukuk felsefesinde de öznel hükümlü olan araç değerler etkin durumdadır. Bu çeşit öznel hükümler, yüksek hukuk prensipleriyle bağdaşmazlar. Başka bir deyişle hak ve adalet ilkelerinin yerini çıkar ilişkileri alır. Çıkar ilişkileri değişimi, göreceliği, ayırımı ve kayırmayı gerektirir.

Halbuki yüksek hukuk prensiplerine (yani hak ve adalet prensiplerine) göre konulan kanun ve kaideler her yerde ve her zaman aynıdır; onlar hiçbir yerde değişmezler. Herkes, ancak hakettiği şeyi isteyebilir; hak ve adaletten herkes aynı payı alır; burada herhangi bir ayırma-kayıрма yoktur (Mengüsoğlu 1965, s. 32-33).

Gerek etik gerek hukuk felsefesi ‘olması gereken’in arayışı içine girerlerse normativ bilgiler olmaktan öteye geçemezler. Öteye geçemezler, çünkü yerlerini daraltırlar ve hayatta karşılaşılan fenomenlere yabancı kalırlar. Mengüsoğlu’ya göre bu durum aslında, gerçeklerden bir kopuştur. Gerçeği ararken gerçekten kopuş... Neden? Çünkü ‘olması gereken’ ya araç değerler alanında refleksiyonlu faaliyetlerle ya da pişmanlıkla ortaya çıkar.

Ona göre olabildiğince nesnel olarak yapılan değerlendirmelerin sonunda düşünülen ya da görülen yanlışlıkları, haksızlıkları kişi haklarını ezmek koşulu ile söylemek ya da yazmak bir yüksek hukuk prensibine dayanır. İnsanın iç ve dış özgürlüğü olan bu çift uçlu prensibin, ilki etik diğeri siyasi alanla ilişkilidir. Hak ve adalet duygusunun yerleşmediği yerlerde görülen zayıflıkları aşmak için, yalnız alanıyla ilgili hukuki bilgilere vakıf avukat değil; vicdan sahibi, sorumluluk sahibi, değerleri görebilen bir insan olmak da gerekir. Aksi takdirde insanlar, adaletsizliğin aracı olur. Ne yazık ki bu insanların çoğu kez durumlarından haberleri bile olmaz.

İnsan, toplum, yaşanan dönem gibi pek çok faktöre bağlı olarak değişiklik gösteren estetik anlayışını da bu bağlamda ele almak yerinde olacaktır. Burada ‘estetik’ kavramıyla kastedilen eğer ‘zevk’ ise, bir araç değer olarak öznel olduğu ve modanın, göreneklerin, üretim faaliyetlerinin de işin içinde olduğu belirtilmelidir. Ancak ‘zevk’ten kastedilen ‘güzel olan’ ise durum değişir; burada öznellik değil, nesnellik söz konusudur. Nesilden nesile, toplumdan topluma, kişiden kişiye göre değerlendirmeler değişmez. ‘Bana göre bu güzel’ ifadesindeki göreceli yaklaşımlar olamaz. Yargılarda ortaklık sağlanır. Mengüsoğlu’ya göre onlar birer sanat eseri olarak çağların, kişilerin beğenilerinin ‘üstünde’dirler.

5.2.3. Davranış Değerleri

Üçüncü değer grubu olan davranış değerleri grubu –moda, estetik, zevk, alışkanlık, gelenek, adet, sosyal davranış şekilleri– üzerinde düşünülmeden yapılan, nesilden nesile aktarılabilen; her sosyal gruba, kültür çevresine, ulusa ve yaşanan zamana uygun kalıplaşmış düşünüş ve davranış şekillerini içerir. Örneğin nezaket anlayışı ve ona uygun hareketler, küçüklü, büyüklü gruplarca birbirinden ne kadar farklı özellikler gösterse de bunlar toplumda mevcuttur. Sosyal gruba dahil olan her insan, az ya da çok bunları öğrenir ve uygular.

Davranış değerlerinden söz etmek garip karşılanabilir; burada değer kavramının kullanılmasının doğru olup olmadığı da sorulabilir. Fakat değer kavramı ile burada yalın bir şey kastedilmektedir. Burada değer demek, yapıp-etmelerimizi yöneten şey demektir. Bizim bunun farkında olup olmamız hiçbir rol oynamaz. Gerçekten bu alandaki yapıp-etmelerimizi yöneten değer-duygumuz zamanla kaybolmuştur, yani çok kez neyin yönettiğinin farkında olmuyoruz (Mengüşoğlu 1988, s. 107).

Mengüşoğlu'ya göre karar vermek zorunda kalmadan uygulanan, zamanla tekrarlı olarak tekrarlı süreklilik kazanan davranış değerlerine uymayan, yalnız tek kişiye mahsus kurallar düşünülemez. Örneğin nezaket kurallarında, kişi belli bir aşamaya kadar özgünlük sergileyebilir ama bütün olarak kendi kurallarını uygulayamaz.

5.3. Değişmez Değerler Değişen Davranışlar

Eylemler, insanlar tarafından gerçekleştirilirler. Mengüsoğlu; insan, eylemler ve insan hayatı arasında yoğun bir ilişkinin olduğunu ifade eder. Bu durumun etkileri yalnız teklerle sınırlı kalmaz. Çünkü bütünü meydana getiren teklerin eylemleri, karşılıklı olarak birbirini bağlar. Eylemlerin niteliği ne olursa olsun –yararlı ya da zararlı– bütün insanlığı ilgilendirir.

Eylemler, insan bilgisinde tanımlanamayan ancak sezilebilen problem alanlarından etik ve özellikle de değerlerle birlikte anlam kazanır. Çünkü bütün eylemlerimiz değerlere dayanır ve değerleri görünüş alanına taşırlar.

Mengüsoğlu'ya göre davranış biçimlerini belirleyen değerler değişmedikleri halde, şekille ilgili olan davranışlar değişir. Nasıl ki biyolojik yapı itibarıyla insanların aynı özellikler göstermesine rağmen, her biyolojik yapının çalışması, duyarlılığı, direnci, tepkileri değişiyorsa; insanın davranışlarını belirleyen değerler değişmediği halde bu değerleri dışarıya yansıtan davranışlar, kişiden kişiye, toplumdan topluma değişiklik gösterir.

Değerler birer var olandır. İnsanlar onları doğru da bulsa yanlış da bulsa, değerler kendileri hakkında öne sürülen bu görüşlere kayıtsızdırlar. Değerler özellikle de yüksek değerler yanlış ya da eksik bulunup yenileriyle değiştirilemedikleri gibi, eski değerler de ortadan kaldırılamazlar. Çünkü davranışların, geleneklerin, insanlararası ilişkilerin değişiklik göstermesine karşın değerler değişmezler. Çünkü onlar "(...) var

olan şeylerdir; ve kendileri hakkında ortaya atılan yanlış veya doğru görüşlere karşı tamamiyle kayıtsızdırlar” (Mengüšođlu 1965, 44).

Mengüšođlu’ya göre, yüksek değerler alanında kişiden kişiye ya da toplumdan topluma göreceli belirlemeler olamaz. Araç değerler alanındaki ayrıntılarda görölen farklılıklar, bütün değerler alanına mal edilemez. Hatta herkes için aynı şeyi ifade eden öyle araç değerler vardır ki bunlarda görecelilik söz konusu bile olamaz. Örneđin her aç insan için asgari düzeyde gıda ya da kalacak ve yaşayacak yeri olmayan biri için barınak aynı şeyi ifade edecektir.

Mengüšođlu yıkılan, yok edilen, ortadan kaldırılan ya da yeni bir şekilde ortaya konulanların, yalnız davranışlar, alışkanlıklar, iletişim biçimleri ve çürük inançlar olabileceğini belirtir. Bu nedenle bunların, etik değerlerle ilgisi yoktur. Ona göre gelişmeye engel olan durağan gelenekler ve eski alışkanlıkların yerine, varlık yapısı bakımından insana özgü değerlerin açığa çıkmasına neden olacak yeni davranış biçimlerini geliştirmek, yığının tepkisini çekecektir. Düşünme tembelliğinden kaynaklanan fenomenleri, problemleri birbirinden ayıramama ve onları birbirine karıştırma durumunun bir sonucu olarak, ortadan kaldırılmak istenenlerin etik açıdan değer olduğu iddiası geçersizdir.

SONUÇ

Mengüšođlu, insan felsefesi alanında yaptığı çalışmalarda, insanın řu ya da bu özelliğini değil de varlık yapısındaki –keşfedilmeye açık– fenomenleri çözümlemeyi ve anlamayı amaçlamıştır.

Bu fenomenler her bir insan başarısında bir bütünlük içinde yerini alır. Başka bir deyişle insan, başarılarını, varlıksal bütünlüğü içinde oluşturur. Eğer insanlık durumları, bütünlük şartları ile ele alınmazsa, öznel sonuçlara erişim ‘başarı’ olarak görülecektir.

Mengüšođlu’ya göre bir sosyal birliğin çevresinin zenginliği ve yoksulluğu insan başarılarına bağlıdır. Bu insan başarılarının her biri sosyal birliğin şimdiki çevresini oluşturmakla kalmaz, yeni insan başarılarının da temeli olur. Bu başarıların taşıyıcısı dildir. İnsan, dile sahip olması dolayısıyla tarihsel bir varlıktır. Felsefe, bilim, teknik ve sanat insanın tarihsel bir varlık olması gerçeğine dayanır. Bütünlük gösteren bu başarıların gelişmişliğini de insanın evreni, dünyayı ve doğayı değerle algılayışı belirleyecektir.

İnsan, başarılarıyla var olan dünya içinde başka bir dünya yaratır. Bunun için insan kendisiyle, başka insanlarla ve şeylerle ilişki kurmalıdır. Tekilliği içinde insan, değişen fiziki ve sosyal koşulların etkisiyle bireysel olarak yapamadıklarını, küçük kü büyüklü topluluklar oluşturarak yapmaya çalışır. Temelde insan hayatının devamı için gerekli olan bu durumun sürekliliği eylemlere bağlıdır.

İnsan, hayatta kalmak için gerekli olan asgari ihtiyaçlarının karşılanması durumunda ve ötesinde, eylemleriyle hem kendini hem de başkalarını etkiler. Birbirine bağlı olan bu süreci, tek tek insanlarla sınırlandırmak doğru olmaz. İnsan, eylemle değer arasında sürekli bir biçimde ilişki kurar.

İnsanlar hem kendi hem de diğer insanların eylemlerini değerlendirirken, değer anlayışını dikkate almak zorundadır. Değer vererek düşünen, değer vererek eyleyen insan, yüksek değerlerin, araç değerlerin ya da davranış değerlerinin anlamını bilsin ya da bilmesin, onları hayatının her anında kullanacaktır.

Bir genelleme yaparak, insan için somut şeylerden konuşmanın ve bunlar üzerinde anlaşmanın daha kolay olduğunu söyleyebiliriz. Değerler doğrudan erişilebilen bir varolan alanı olmadığı için çoğunlukla düşünme sırasında ihmal edilirler. Buna karşın onlar, insan hayatı ile iç içedirler. Değer kavramı üzerine düşünen bir insan, öncelikle kendi eylemlerini göz önüne almalıdır. Değerle ilgili olarak karşılaşılan problemleri çözüme kavuşturmak için, oradan buradan duyulan ahlak yargıları yeterli değildir.

Bu tezde insan eylemleri değerle olan ilişkisi çerçevesinde anlamlandırılmak istenmiştir. Gerçekten de insan eylemlerinin etkileri hiçbir zaman kaybolmaz; hissedilir ya da hissedilmez bir biçimde hayatın içinde yeni bir boyut kazanır. Yapılan her hareket, iş, çalışma, eylem bir başkasını belirler. İnsanlar her ne kadar tek tek varlıklarmış gibi görünseler de birbirlerine son derece bağlı bir yapının parçaları gibidirler. İçindeyken farkına varılması güç bu deneyim ağına, tam anlamıyla mesafe koymak da imkânsızdır. Çünkü eylemler süreklilik isterler. Her bir eylemin başlangıcını, nedenini, etkilerini keşfetmek ya da sonuçlarını tam olarak belirlemek, insanın bilme kapasitesini açar. Ancak her şeye rağmen bütünü görebilme adına, bütün yaşama alanlarına mesafe koyma deneyimi, insana insan olma yolunda büyük katkılar sağlar.

Her şeyin olduğu gibi herkesin birbirine bağlı olduğu, birbirinden etkilendiği yaşama alanlarında, insanı diğer varolanlardan ayıran özellik, onun müdahale gücüdür. Gitgide hızlanan teknolojik buluşları, bilindiği gibi insanlar çoğunlukla sorgusuz sualsiz yaşamlarına dahil etmektedirler. İnceden inceye hesapların yapıldığı hem iyi hem kötü amaçlara hizmet edebilecek bu yeniliklerin kullanımına uygulayıcılarının değerleri yön vermektedir. Her alana hükmetmeye gücü yettiğine iyiden iyiye inanan insanın özgüveni, zaman zaman abartılı olabilmektedir.

Dünyanın coğrafi koşullarından coğrafi şekillerine, ikliminden, yeraltı ve yerüstü kaynaklarına kadar müdahale alanını genişleten insan, eylemleriyle durmadan sınırları zorlar. Aynı şekilde teknolojinin desteğiyle hızlanan gen araştırmaları, insan, hayvan ve bitkilerin yaşamına yön verebilecek güce ulaşmaktadır. Müdahaleleri yapan biz insanların kendimize sormamız gereken soru şudur: ‘Ben bu eylemi

yaparken hangi değerleri önemsiyorum; hangilerini yok farz ediyorum?’ ya da ‘Eylemlerimle hangi değerlerin gerçekleştirilmesine aracı olmuştum?’.

İnsan kendine, diğer insanlara, varlıklara ve şeylere değer yükler. Yanlış değerlendirmelerle ‘değerli’ ‘değersiz’; ‘değersiz’ ‘değerli’ gibi gösterilebilir. Kimileri kasıtlı olarak ‘değerli’ ile ‘değersiz’ olanın yerini değiştirir. Hatta kafası karışmış insanların durumundan yararlananlar tarafından ‘değerler’ kişiselleştirilebilir; göreceli olduklarına dair inanç geliştirilebilir. Bu durum insanların anlam vermede, değer vermede etkin olan varlık yapısının bütün unsurlarıyla ilgilidir.

İnsan, bir başka insanı –dil ve eylemin kılavuzluğunda– anlamaya çalışırken aslında zorlanmaktadır. Ayrıca insan olarak doğadaki işleyişi –hayvanlar, bitkiler ve diğer varolanlar açısından– tam anlamıyla bilmemiz, bilim aracılığıyla bile olsa mümkün değildir. Zaten mümkün olduğunda insan, başka bir varlık formuna geçmek zorunda kalacaktır.

Mengüşoğlu, insanın bütünlüğünü ve dünyanın insana açıklığını özellikle vurguladığı felsefi antropolojisinde insanı ve insan eylemlerini anlamada, baştan beri üzerinde durduğumuz gibi, eğitime çok önem verir. Çünkü ona göre, her iki belirlemenin – insanın bütünlüğü ve dünyanın insana açıklığı– insanda etkin hale gelmesi için eğitim şarttır.

Eylemleri bakımından sorumluluk taşıyan insanların gelişmesinde eğitimin gücü dikkate alınmalıdır. Çünkü belirlenen değerlere uygun davranışlar, geleceği şekillendirir. Bu bağlamda okulların etik eğitime önem vermesi bir zorunluluktur.

Sonuç olarak, Takiyettin Mengüşoğlu, biyoloji ve ayrıca, insan-toplum bilimlerinden beslenen, ontolojik temelli insan felsefesinde, insanı, eylemlerinde, eylem-değer ilişkisinde, tüm insansal-toplumsal kurumlara da önem vererek anlamaya çalışır. Onun insanın bütünlüğünü hiçbir biçimde gözden kaçırmaksızın insan gerçekliğini anlama çabası, felsefi antropolojide bir yenilik olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

- ÇOTUKSÖKEN, B. (1991). *Felsefi Söylem Nedir?* İstanbul: Ara Yayıncılık.
- ÇOTUKSÖKEN, B. (2002). *Radyoda Felsefe*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- İNAM, A. (1997). Yaşamaya Açılan Felsefe Penceresi. (Haz.) İ. Kuçuradi, *Yüzyılımızda İnsan Felsefesi* içinde (Takiyettin Mengüşoğlu'nun Anısına) (pp. 31-42). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- KUÇURADI, I. (2009a). Felsefi Etik ve Meslek Etikleri. (Haz.) H. Tepe, *Etik ve Meslek Etikleri* içinde (pp. 27-43). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- KUÇURADI, I. (2009 b). *Uludağ Konuşmaları: Özgürlük Ahlak Kültür Kavramları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- MENGÜŞOĞLU, T. (1952). Felsefi Antropoloji Bakımından Tecrübe Mefhumunun Tahlili. *Felsefe Arkivi*, III(1), 136-161.
- MENGÜŞOĞLU, T. (1957). Sübjektiflik ve Objektiflik Probleminin Felsefi Antropoloji Bakımından Tahlili. *Felsefe Arkivi*, IV(1), 103-120.
- MENGÜŞOĞLU, T. (1965). *Değişmez Değerler ve Değişen Davranışlar: Felsefi Etik İçin Kritik Bir Hazırlık*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- MENGÜŞOĞLU, T. (1968). Tarihilik ve Tarihsizlik. *Felsefe Arkivi*, 16, 115-130.
- MENGÜŞOĞLU, T., TÜTEN, A. (1975), Lise Felsefe Müfredat Programı Hakkında Düşünceler, *Felsefe Arkivi*, 19, 181-196.
- MENGÜŞOĞLU, T. (1976a). 'Ankara Üniversitesi'nin Bir 'Eğitim Fakültesi' Vardır!' Üzerine. *Felsefe Arkivi*, 20, 147-148.
- MENGÜŞOĞLU, T. (1976b). Çağımızda Antropolojik Teoriler. *Felsefe Arkivi*, 20, 37-48.
- MENGÜŞOĞLU, T. (1976c). *Fenomenoloji ve Nicolai Hartmann*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- MENGÜŞOĞLU, T. (1977). Antropolojinin Işığında Eğitim. Ankara: *Türkiye Felsefe Kurumu Seminerleri*, 1, 2, 3.,12-18.
- MENGÜŞOĞLU, T. (1988). *İnsan Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- MENGÜŞOĞLU, T. (1992). *Felsefeye Giriş*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- NUTKU, U. (1997). Takiyettin Mengüşoğlu'nun İnsan Felsefesi Işığında Eğitim Olgusuna Toplu Bakış. (Haz.) İ. Kuçuradi, *Yüzyılımızda İnsan Felsefesi* içinde (Takiyettin Mengüşoğlu'nun Anısına) (pp. 43-48). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

- ÖZLEM, D. (1997). Takiyettin Mengüşoğlu'da İnsan Kavramı. (Haz.) İ. Kuçuradi, *Yüzyılıımızda İnsan Felsefesi* içinde (Takiyettin Mengüşoğlu'nun Anısına) (pp. 11-22). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- TİMUÇİN, A. (2010). Anlam Nedir? (Der.) S. Kibar, S. A. Bayram, A. Sol, *Anlam Kavramı Üzerine Yeni Denemeler* İçinde (pp. 247-250). İstanbul: Legal Kitapevi San. ve Tic. Ltd. Şti.

ÖZGEÇMİŞ

Feray Şahan, 1975 yılı İstanbul doğumludur.

Eğitim

LİSANS: 2009 M.S.G.S.Ü. Edebiyat Fakültesi Klasik Arkeoloji Bölümü

LİSANS: 2005 İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Antropoloji Bölümü

ÖNLİSANS: 2001 Eskişehir Anadolu Üniversitesi A.Ö.F. Halkla İlişkiler Bölümü

LİSANS: 1997 İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü

LİSE: Sarıyer Boğaziçi Behçet Kemal Çağlar Lisesi

ORTAOKUL: Beşiktaş İlköğretim Okulu

İLKOKUL: Barbaros İlkokulu

Tez Çalışmaları

Sosyal Antropoloji Bölümü: Kırklareli Demirköy İlçesi'ne Bağlı Balaban Köyü'nün Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yapısı

Klasik Arkeoloji Bölümü: Augustus Dönemi ve Sikkeleri

Görsel Antropoloji Belgeleme Çalışması: Ferforje Sehpa Yapımı

Seminer Çalışmalarından Bazıları

Çerkes'lerin Sosyo-Kültürel Yapısı

Reklamın Toplum Yaşamı Üzerine Etkileri

Kırklareli İli, Demirköy İlçesi'ne Bağlı Balaban Köyü'nün Sosyo-Kültürel Ve Ekonomik Yapısı

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Troia Bölümü Üzerine Bir Çalışma

İstanbul Deniz Müzesi Üzerine Bir Çalışma

Antik Çağ'da Cam Boncuk Yapımı (Arkaik, Klasik, Hellenistik Dönemler)

Kırmızı Figürlü Vazolar Üzerinde Troia Betimleri

Vazolarda Betimlenen Panathenaia Şenlikleri İkonografisi

Antik Çağ'da Sosyal Yaşam İçinde Spora Bakış

Smyrna Yerleşiminin Tarihi Coğrafyası

Müzecilik Anlayışı Bakımından Yıldız Sarayı'nın Değerlendirilmesi

Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim

Descartes: Meditasyonlar/ Dördüncü Meditasyon- 'Doğru ve Yanlış Hakkında'

Edmund Husserl'in 'Fenomenoloji Üzerine Beş Ders' adlı eserinin 3. Dersi'nin incelenmesi

Buket Uzuner'in 'Balık İzlerinin Sesi' Kitabının İncelemesi-Bir Kadın Ütopyası

Ivan Illich'in 'Okulsuz Toplum' Adlı Kitabının İncelemesi

Nermi Uygur'un 'Felsefenin Çağrısı' Adlı Kitabının İncelemesi
Nermi Uygur'un 'Kuram-Eylem Bağlamı' Adlı Kitabının İncelemesi

Çalışma Durumu

1992-1993 yıllarında L.A. Mimarlık, Dekorasyon ve Peyzaj Limited Şirketi'nde çalışmış, 1997-2000 yılları arasında Kırklareli ve İstanbul İlleri'nde Felsefe Grubu Öğretmenliği ile görevlendirilmiştir. Halen Şanel Dış Ticaret ve Limited Şirketi'nde çalışmaktadır.

